

המזד'ני

תוספת

לגליון ערש"ק פרשת דברים-חזון
בס"ד, יום ו', ה' במנחם-אב תשס"ז

מפצעי גלות תפציע גאלה

א. י. טיקוצקי

מארכה של גלות
קהה חוש הדלות
חרבן בחר
ושכינה בצער.

שפופים כפופים
נוזפים ומצפים
אין צפיר בדביר
אין דל יגיש מנחה לשכינה.
חדל אישים.

תחת קרבן רב החרבן
מבקשים חזרה לעזרה
לחזות בחזית היכל אבני גזית
וכבש תמים מטפס לכבש.

עוד היום לא נהלך בחר הבית במקל
פי אם בכבד ראש לא נקל
נשער לאין שעור לשער נקנור
ולוי פורט על מיתר כנור.

דוד ושלמה בנו מזבח בגרן ארונה
בדיוק במקום ליצחק עקדה
שם בנה נח התבה
הכל הקריב ולמנחת קין לא שעה
כאן נברא אדם הראשון מקום כפרה.

[ע"פ הרמב"ם הלכות בית הבחירה]

הארכיון היהודי

אני מאמין
מ. אלירז
עמוד כ"ד

אחר כתלנו
שלום קליין
עמוד י"ד

נושאים בהלכה
הרב דוב לנדאו
עמוד ח'

שבת קודש ובשורת הגאולה
הרב משה רייס
עמוד ב'

שושלת בית הורדוס
ישראל פ. טירנואר
עמוד כ"ו

ירמיהו הנביא [ג]
הרב משה י. קנר
עמוד ט"ז

כ"ק מרן האדמו"ר
ה"נתיבות שלום"
מסלונים זי"ע
יעקב אהרן לנדוי
אהרן פרלוב
עמוד ט' - י"ג

אם אזכרך ירושלים
שמואל רכס
עמוד ד'

ספרים / סופרים / ספרות
עמוד ל"ב

שאלי שרופה באש
א. בריל
עמוד כ"ב

גולה אחר גולה
יעקב לויפר
עמוד ו'

גולה אחר גולה
יעקב לויפר
עמוד ו'

שבת קודש ובשורת הגאולה

הרב מנשה רייס

בתוך ים הצער והאבל על חורבן המקדש וצרות הגלות, מזדקרים ימי השבתות כאיי הצלה של תקוה ונחמה. צדיקים, מצוקי ארץ, גילו את אזנינו לדעת שמבחינות מסויימות גדלות השבתות שבימי "בין המצרים", עולה על גדלות שבתות כל השנה. הרי על שבת קודש אמרו חז"ל כי היא **"קבינטא וקיימא"**, לאמור, שקדושתה קבועה, קיימת ובלתי משתנה בכל עת ובכל מצב. מעתה, אם בכל ימות השנה, השבת הינה מקור לשמחה, משום שהיא מעלה ומרוממת את האדם ממצב שפלותו לגבהים של קדושה, בימי "בין המצרים", עיקרון זה מקבל מימד כפול ומכופל, שהרי אז היהודי מתעלה פי כמה מתהומות של שפל ועצב לפסגות של קדושת ושמחת השבת.

דברים ברוח זו כתב ה"תפארת שלמה" (לשבת חזון) בדרך רמז על הפסוק (ויקרא כו, לד): **"אז תריצה הארץ את שבתותיה"**, לאמור, ש"אז" בימי הגלות, יש גילוי מיוחד של רצון ושמחה בשבתות. הן בימות החול כשישראל הינם בגלות, כביכול השכינה אף היא בצער עמהם, בבחינת (תהלים צא, טו): **"עמו אנכי בצרה"**, וממילא בשבת, שהשכינה בה שרויה בשמחה, וזהו סיבה טובה לכך שגם ישראל ישחתפו עמה בשמחה.

רמז לכך מוצא ה"תפארת שלמה", במה שנאמר: **"רב לך שבת בעמק הבכא"**, בהסבירו:

ימי המצרים, בין י"ז בתמוז לתשעה באב, המה "עמק הבכא", ואז **"רב לך שבת"**, יום השבת קודש, בימי בין המצרים הוא יתור גדול מכל ימות השנה. מפני שבימי החול גדול הצער לכן בשבת קודש נתרבה השמחה למעלה, כמו שנאמר **"ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבוד"**, הגם שבני ישראל המה בצער, אבל להשי"ת אין לו בשבת קודש שום צער כלל. נמצא העולה מזה, ללמוד שיהיה כל אחד ואחד מבני ישראל ביום השבת בשמחה, כי עיקר הצער של בני אדם צריך להיות על גלות השכינה, שהוא בחול עימנו בגלות, אך בשבת קודש שיש לשכינה הקדוֹ-שה גם כן שמחה, ממילא אף אנו יש לנו לשמוח ביום שבת קודש, כי בזה אנו גורמים למעלה שמחה יותר להשי"ת ב"ה, אם אנו בשמחה.

אלו הם יחסי הגומלין הקיימים בן הקב"ה – האב, לבין בניו־ישראל, כאשר הבנים מצויים בצרה, האב כביכול מצטער עמנו, ולאידך גיסא, כדרכו של אב, הוא שמח כשבניו משתתפים בשמחתו, וזה מתרחש בשבת.

"שבת חזון"

כיון שכאמור שגב גדלותה של השבת משתקף ממה שהיא מרוממת את האדם משפלות מצבו לגבהים, מסתבר שכעומק העצב שבו שרוי האדם בימות החול, כך גדול הנחמה, התקוה והשמחה שהוא עשוי לשאוב מהשבת.

ברוח זו ב"שבת חזון", החלה בתשעת ימי שיא האבל על החורבן, בשורת הנחמה שבשבה האֲרֻכּוֹן היהודי.

ובולטת בשיא יפעתה. משמו של הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב זיע"א נמסר שאמר שהשבת שלפני תשעה באב קרויה בשם "שבת חזון" על שם שבשבת זה חזוים וצופים מרחוק בבניין בית המקדש השלישי (ועיין **"קדושת לוי יצחק זצ"ל"** על הפסוק (ג, יח): "ואומר אבד נצחתי" דברים כעין אלו).

אף הוא המשיל לכך משל. למה הדבר דומה? לאב שמרוב חיבתו לבנו יקירו עשה לו מלבוש יקר. אלא שאותו בן, לא נזהר כראוי, ובעשותו מעשי נערות גרם לכך שהבגד היקר נקרע לכמה קרעים. האב, שרצה בטובת בנו, עשה לבנו מלבוש שני, אולם הבן הפתי שנה באיולולתו וקרע את הבגד פעם נוספת. כיון שכן, החליט האב שהוא יכין עבור בנו בגד שלישי, נאה מקודמיו, אולם הוא לא נתן לבן ללובשו, אלא שמרו אצלו, ורק לעתים רחוקות הוא הראה לו את הלבוש, באומר לו, שאם יתנהג כשורה, יקבל את הבגד היקר.

ברוח זו יש להתייחס גם ל"שבת חזון", שבו כביכול הקב"ה מראה לנו מרחוק את בית המקדש העתידי, ועובדה זו נוסכת בנו תקוה ומחזקת את ידינו להתנהג ולפעול כיאות, כרי שנוכה לראותו בנוי על תילו במהרה.

[אין צורך לכאר שכרי לראות מחזה רוחני זה, האדם צריך להיות מחונן בעין רוחנית, המסוגלת להביט מעבר למישור החומרי, ולא כל אדם זוכה לכך.

האדמו"ר מלובביץ' זצ"ל היה מסמךין לכך את דברי חז"ל (מגילה ג, א) על הפסוק שבספר דניאל (י, ז): **"וראיתי אני דניאל לְבָדִי את המראה, והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה, אבל חרדה גדולה נפלה עליהם"**. הרי אומר, שצריך להיות ראוי לראות מראות אלוקים, ולא הכל זוכים לכך. ובגמרא (שם) תמהו חז"ל, כי מאחר שהאנשים שהיו עם דניאל לא ראו את המראה, מדוע הם נבעתו וחרדו כל כך? ועל כך השיבו חז"ל: **"אף על גב דאינהו לא חזו, מולידיו חזו"**, לאמור, שישנם מצבים שבו האדם עצמו אינו רואה את המראה, אולם מזלו ושורשו הרוחני מבחין במראה, ולכן למרות שאין לאדם הסבר על כך, הוא נחרד ונבעת.

באותה מידה, גם את החזון הנשגב של בנין המקדש השלישי לא הכל זוכים לצפות. אולם האמת כן היא, והד ממראה גדול חודר לתוכנו ונוסך בלבבות עידוד ותקוה לקראת הבאות, ונחמה פורתא בעוצם היגון על החורבן].

נמצאנו למדים שלמרות גדול הצער על שזה כבר עידן ועידנים נוטל כבוד מבית חיינו, הקב"ה שתל לנו זרעים של עידוד ותקוה, המבטיחים שכאשר נזכה נחזה בבנין בית הבחירה, שכביכול כבר מוכן ומזומן, ורק ממחין לאות משמים להתגלות.

סממני הגאולה שבשבת

העיקרון שהשבת מהווה כמין אתנחתא מעודדת בתוככי ימי תוגת "בין המצרים" מקבלת חיזוק מכיוון נוסף המצביע על כך שבכל שבת מצויים מבחינה מהותית סממנים של הגאולה שבאחרית הימים.

לא בכדי נהגו תפוצות ישראל לומר בעת "קבלת שבת" את מזמורי התהלים ההנים בגאולה העתידה שבימות המשיח. אנו פותחים בפסוק (תהלים צה, א): **"לכו נרננה לה', נרינה לצור ישענו"**. לפי דעת המפרשים (עיין רד"ק ועוד) אלו הם הדברים שלעתיד לבוא יישמעו מפי העמים, אשר יחרזו זה את זה, באזמרים: **"לכו נרננה לה' וכו'"**. בהמשך נאמר (צו, א): **"שירו לה' שיר חדש, שירו לה' כל הארץ"**. ואף פסוקים אלו נאמרו על שם העתיד (כדברי רש"י) שאז שיר חדש של גאולה יישמע בתבל. בעת ההיא כל העמים יחליקו כבוד לקב"ה על נפלאותיו אשר עשה. וכל הבריאה תרנן לפניו כבואו לשפוט את הארץ. ברוח דברים אלו מתפרשים גם יתר מזמורי התהלים הנאמרים בפינו לקבלת פני שבת מלכתא.

אמירת מזמורים אלו בקבלת שבת, מלמדת שוהי ההכנה לכניסה לעולם השבת, וכיון שהשבת מעצם מהותה מביעה סממני גאולה, ההכנה המתאימה לכך היא אמירת המזמורים המבשרים על כך.

דברים ברוח זו אמר גם ה"חידושי הרי"ם" בהסתמכו על כך שהשיר שהלויים היו אומרים ביום הששי הוא (תהלים צג, א): **"י' מלך נאות לבש"**. מסביר ה"חידושי הרי"ם" (עמוד שה):

הוא על ענין הארות היום, כי ביום הששי גמר השי"ת הבריאה ומלך עליהם וזה ענין יום הששי להיות האדם שמח בהמלוכה שמלך השי"ת על מעשיו, וזה הכנה לשבת קודש, כי על ידי שישמח במלכות שמים, יכול לבוא לשמחת שבת קודש, כמו שאומרים: "ישמחו במלכותך שומרי שבת".

ברוח האמור שהשבת קשורה לגאולה העתידה, יובן מאמר חז"ל (שבת קיח, ב): **"אמר רבי יוחנן משום רשב"י, אלמלי מעמרין ישראל שתי שבי תות, מיד נגאלין, שנאמר (ישעיה נו, ד): כה אמר ה'... אשר ישמרו את שבתותי... והביאותים אל ה' קדשיו"**.

לאידך גיסא, העד העידו בנו חז"ל שחילול שבת מהווה גורם מרכזי לחורבן, כדבריהם (שבת קיט, ב): **"לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחיללו בה את השבת"**.

הן הן הדברים הנ"ל שקיים קשר פנימי בין השבת ובין הגאולה השלימה העתידה.

קרבה אל נפשי גאלה

דבר הקשר המהותי הקיים בין השבת והגאולה, יבואר ביתר עומק מתוך התבוננות במהותה של הגאולה.

חז"ל אמרו (אבות ו, ז) **"שלאומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם"**. כדבריהם אלו חז"ל מתבססים על האמור במגילת אסתר (ב, כב): **"ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי"**, שכתוצאה מכך צמחה הגאולה בזמן מרדכי ואסתר. אלא שעדיין אימרה זו צריכה תלמוד; וכי מהו הקשר שבין הגאולה לבין הפעולה הפשוטה של אמירת דבר בשם אומרו?

מסביר המהר"ל שגאולה משמעותה שיבת דבר למקורו הטבעי, [בניגוד למושג "גלות" שמשמער תו ניתוק דבר ממקומו. כך אכן מצינו בתורה את מושג הגאולה, בהחזרת אחוזה לבעליה המקוריים כאמור (ויקרא כה, כה): **"כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו, ובא גואלו... וגאל את ממכר אחיו"**. וכך אומרת התורה גם ביחס לשנת היובל, שבה חוזרות כל אחוזות הארץ לבעליהם הראשונים (שם כה, כד): **"בכל ארץ אחוזתכם, גאולה תתנו לארץ"**.

מכך יובן שגם באמירת דברים בשם אומרם מצוי גרעין מסוים של גאולה לדברים הנאמרים, משום שבכך מתברים אותם אל שורשם ומקורם. כדברי המהר"ל מפראג ("דרך החיים" אבות, שם, וכעין זה גם בספרו "אור חדש", עמוד קכה):

כאשר מחזיר הדברים שהם ביד אחר אל מי שהדברים הם שלו, ויצאו הדברים מרשות אחר, אותם שהיו תחת ידו, ומחזירים אל מי שהדברים שלו, ולכן על ידו גם כן הגאולה של ישראל, כי ישראל היו תחת אחרים, ועל ידו ראוי שיחזרו ישראל אל מי שהם שלו...

ומאחר שמתבאר שגאולה בעומק משמעותה הוא שיבת דברים למקורם, מוכן היטב העיקרון הנ"ל שבשבת מצינו גם כן סממני גאולה.

הספרים הקדושים משננים את העיקרון הברור שמוצא פי ה' הוא המחיה ומהווה בכל עת את כל העולמות, ואלמלא רצונו יתברך הכל היה חוזר לאפסות מוחלטת, אכן, בכל ימות השבוע מתוקף היות הימים ימי מעשה, השפעת חיותו של הקב"ה נסתרת ומכוסה על ידי פעולות גשמיות. עצם העיסוק בחומר וכלבנים יוצר כמין ריחוק מסוים מהמקור האלוקי, המחיה את כל ההוויה. אולם בשבת קודש, השביטה מכל מלאכה חומרית מכברת ומגלה את החיות האלוקית של כל הנמצאים, וכל הדברים שבים לשורשם האלוקי.

דברים ברוח זו כתב ה"מאור ושמש" (פרשת כי תשא) וזה לשונו:

...והענין הוא, כי כל ששת ימי המעשה, היו כל הברואים רחוקים משורשם, כי בבריאת העולמות צמצם אלוקותו יתברך שמו, ונשתלשלו העולמות מעילא לתתא, וצמצור מים רבים עד עולם התחתון, דהיינו עולם הגשמי... וכלל ימות החול קשה מאוד להתעורר את עצמו ולהמשיך עצמו לשורשו... ובשבת קודש התחילו להרגיש הקדושה אשר יופיע עליהם, והתחילו להשתוקק ולהתנווצץ לעלות להידיבק בשורשן, וזהו עליית העול-מות...

בסגנון דומה כתובים הדברים בספר הקדוש "יושר דברי אמת" (סימן מו) ונצטט מקצת מדבריו:

...כי הלא על ידי הבריאה נתרחקו מהשורש... מחמת התהוות הגופניות של בני אדם, ונתפרדו על ידי זו מהשורש, שהוא רוחניות ואחדות אחד... וזהו ענין השבת, שהוא השבה אל השורש, רצונו לומר, השורש מאיר על הענפים, והענפים חושקים ומתענגים בו ונכספים אליו, והוא אחדות עם השי"ת."

וכעין זה כתב ה"שפת אמת" (בשלח, תרל"ח) בהסתמכו על דברי ה"זוהר" הקדוש על הפסוק (שמות טז, כט): **"שבו איש תחתיו, אף יצא איש ממקומו ביום השביעי"**.

נמצא שעצם מהות השבת הוא גילוי נפלא של התקשרות למלכות שמים, וכאמור זה עצמו הינו סממן של גאולה ושיבה למקור, לא בכדי יסד הפייטן בפיוט "לכה דודי", שבשבת קודש **"כבוד ה' עלייך נגלה"**, וזו גופא הבחינה של: **"קרבה אל נפשי גאלה"**.

בעל הנחמות

על יסוד דברים אלו יובנו ביתר עומק דברי הרה"ק מברדיטשוב זיע"א האומר שהשבת שלפני תשעה באב קרויה "שבת חזון", משום שבה ניתן כבר לחזות מרחוק את בנין בית המקדש השלישי.

הארה נפלאה מצינו בדברי ה"שפת אמת", ביחס לנחמה העתידה שלה אנו מצפים. נצטט את דבריו בלשונו (ויצא, תרנ"ח):

...לכן נקרא הקב"ה "בעל הנחמות", כי הנחמות של בני אדם אינם יכולות לתקן כל צער העבר, אבל הנחמה שיהיה מהקב"ה, יהיה מהופך כל הצער לטובה, והגם כי אין אנו מבינים איך יהיה מתהפך מה שעבר, לפי שאנחנו בתוך הטבע והזמן, אבל לעתיד נראה ונבין זה ההיפוך לטובה.

במישור האנושי ניתן לעתים לשנות את מצבו של האדם ולהעלותו מצרה לרווחה וכיו"ב, אולם כל זאת מכאן ולהבא, בעוד שהעבר אינו ניתן לתיקון. אכן נחמותיו של הקב"ה הן הרבה מעבר לכך.

במסגרת הנחמות האלוקיות, ניתן לשנות אפילו את העבר, עד שמה שנראה כצרה וכמקור לעצב מתהפך למפרע לישועה רבתי וכמקור לשמחה ולאושר.

אכן ה"שפת אמת" מסייג את דבריו באומרו שבשל היותנו נתונים במסגרות הטבע והזמן, לא זו בלבד שאיננו מסוגלים לחולל מופתים כאלו, אלא שאפשרות כזו אינה נתפסת בשכלנו מבחינה הגיונית. אולם ישנו הגיון ומהלכים שהם מעבר למסגרות הטבע, ושם גם מה שנראה בעינינו ככלתי אפשרי, הוא אפשרי בהחלט וניתן ליישום.

מעתה ניתן להבין שמה שאינו נתפס בתודעתנו מתוקף היותנו כבולים למסגרות העולם הזה, יכול להיתפס היטב בשבת קודש שהיא במידה רבה על־טבעית, וטבועה בחותם ש"מעין עולם הבא". לפיכך בשבת כבר ניתן לחזות, איש לפי ערכו, כבנין המקדש ובגאולה העתידית.

על רקע דברים אלו תוכן התפילה שבפינו (בברכת "רצה והחליצנו" שבברכת המזון): **"והראנו ה' אֱלֹהֵינוּ בנחמת ציון יִרְךָ ובבנין ירושלים עיר קדשך, כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות"**, כהבנה מעמיקה יותר ובמשנה משמעות. מתפללים אנו לקב"ה שנוכה לראות בגאולה השלימה, ואז נזכח לדעת שגם כל מה שעבר עלינו בגלותנו לא היה אלא לטובה, משום שכל זה בא מידיו של **"בעל הנחמות"**, שממנו לא תצאנה הרעות, ואז גם מה שמשתקף לעיניינו כצרה ייראה באורו האמיתי כישועות וכחסדים טובים.

ה' אחד ושמו אחד

[אפשר שבזה יואר באור חדש הקטע שבפיוט "לכה דודי", בו נאמר: "שמור וזכור בדיבור אחד... ה' אחד ושמו אחד".]

דברי הפייטן מבוססים על הפסוק שבנבואת הנביא זכריה (יד, ט) כה נאמר: **"יהוה ה' יִמְלֹךְ עַלְּ כָל הָאָרֶץ, בַּיּוֹם הַהוּא יִיְהוָה ה' אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד"**. אכן פסוק זה טעון הסבר, כפי שתמחו עליו חז"ל (פסחים ג, א) מהו שנאמר **"ביום ההוא יהיה ה' אחד"**, וכי עתה ח"ו אינו אחד, יחיד ומיוחד?

על כך באה תשובת חז"ל:

אמר רבי אחא ב"ד חנינא: לא כעולם הזה העולם הבא, בעולם הזה על בשורות טובות אומר: "ברוך הטוב והמטיב", ועל בשורות רעות אומר: "ברוך דיין האמת", לעולם הבא – כולו "הטוב והמטיב".

הסברים של דברים הוא כי במצבנו בעולם הזה, עם כל אמונתנו שכל מעשי הקב"ה הינם לטובה, מכל מקום איננו יכולים להתעלם מהעובדה שישנם מצבים קשים המצעירים את הנפש עד דכא, ואם גם מאמניים אנו שהם לטובתנו, הטובה שבהם אינה גליה לעיני הבשר שלנו. לפיכך למרות שמכירים אנו ש"גם זו לטובה", מכל מקום תגובתנו על כך צריכה להיות בהתאם לתחושתנו, שעדיין מקבלת את הרעה בצורה שונה לחלוטין מאשר את הטובה. לכן על בשורות טובות מברכים "הטוב והמטיב", ואילו נוסח הברכה על בשורות רעות הוא "דיין האמת". אכן לעתיד לבוא נתרומם מעבר למיגבלות העין החומרית, ואז נבחין שגם מה שהשתקף כצרה וכמצוקה באמת לא היה אלא טובה וחסד, ואז בהחלט על הכל נוכל להודות ולברך "הטוב והמטיב".

באותו ענין תמהו חז"ל (פסחים, שם) גם על המשך הפסוק **"ישמו אחד"**, עם על ביטוי זה הם שאלו: וכי עכשיו חלילה אין שמו אחד?

ועל כך הם השיבו:

אמר רבי נחמן בר יצחק, לא כעולם הזה העולם הבא. העולם הזה – נכתב ביו"ד ה", ונקרא באל"ף דל"ת, אבל לעולם הבא – כולו אחד: נקרא ביו"ד ה", ונכתב יו"ד ה"י.

יש בכך השלמה לאמור לעיל. שם הוי"ה מורה על מידת הרחמים, אולם איננו רשאים כיום להגות את השם ככתבו, משום שבעיני הבשר שלנו איננו רואים כחוש את מידת חסדו הבלתי מוגבלת של הקב"ה, לפיכך אנו הוגים את השם רק בתואר אדנות. אכן לעתיד לבוא, בו כאמור נחמלה מעבר למסגרות הטבע והחומר, נכיר במוחש את חסד ה' הממלאה הארץ, ולכן אז נורשה להגות את השם הקדוש ככתבו.

וכיון שכאמור שבת היא "מִעֵין עוֹלָם הַבָּא", כבר מעתה ניתן במידה מה לחוש בה את סדר האחדות המוחלטת **"רוא דאחד"**, שבה **"ה' אחד ושמו אחד"**.

ודברים אלו שהם נכונים ותקפים בכל שכחות השנה, כאמור מקבלים הדגש מיוחד ב"שבת חזון".

גואל שבת

ראוי לחתום את דברינו בענין הזיקה הפנימית שבין השבת והגאולה העתידה, באימרה נאה מדברי החיד"א.

בספרו "יוסף תהלות", על המזמור **"ה' מִלֵּךְ גָּאֹת לְבִישׁ שַׁבְתִּיהִלִּים (צג) הסמוך ל"מזמור שיר ליום השבת"** והנאמר על ידינו בשבת כהמשך לו, הוא מצטט את דברי גורי האר"י שהצביעו על כך ש**"נאות לְבִישׁ"**, בחילופי אותיות, הוא: **"נואל שבת"** וכתב החיד"א שרמו יש בדבר ששמירת השבת היא המירשם לבוא הגאולה.

על רקע דברים אלו יוטעמו בניחות של חן מיוחד דברי הפייטן בפיוט **"כל מקדש שביעי"**, שבהם נאמר בין השאר: **"אדְּבִי ה', המַחֲכִים בַּבִּנְיָן אַרְיֵאל, בַּיּוֹם הַשֵּׁבִת יִשְׁיוּ וּשְׂמֻחוֹ"**, הציפיה לגאולה ולבנין המקדש שבכל ימות השנה, ובמיוחד בימי "בין המצרים" נושאת אופי של תוגה, כיום השבת מקבלת גוון מסריים של שמחה, משום שבשבת קודש ניתן לחוש מעט מזעיר מטעמה של הגאולה הממשמשת וקריבה. ועל כך אנו מייחלים: **"נִשְׁמְרֵי לַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, וְזָכֹר וּשְׂמֹר לְדָקָם, שְׂמֻחָם בַּבִּנְיָן לְשָׁם"**. נאמנים עלינו דברי חז"ל במדרשם שאמרו (ויקרא רבה ג, א): **"אין ישראל נגאלין אלא בזכות שבת, שנאמר (ישעיה ל, טז): "בשובה נחת תורשטיך"**.

א. בן אי"ש

אמרות טהורות

על פרשת דברים

שלא נדפסו בספרים

כפי סדר הפרשיות

ענין "עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי" (דברים א, ד) יש להתבונן בו. והנה **כ"ק אבי אדמו"ר וצללה"ה הגיד בשם רבו הגאון הקדוש הרי"ם וצללה"ה מגור** שאדרעי הוא מלשון דרועא שהיא קליפה לעומת תפילין של יד, **עכ"ד**. ויש להוסיף בזה דברים, דהנה כתיב אשר יושב בעשתרות באדרעי והם שני מקומות. ועשתרות ידוע עד היום ונקרא בערבית בעשתרא, והנה עשתרות פירש"י (ירש דברים) שעשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהיכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים, ועוג נמלט מהם. וי"ל דכמו **שאדרעי** מלשון דרועא מקביל לתפלה של יד, כן **עשתרות קרנים** שקרנים הן בגובה הראש היא קליפה מקבילה לעומת תפלה של ראש, כי תפלה של ראש היא כמו קרנים בגובה הראש. וי"ל **שתפילין יש לקרותן קרנות צדיק**, ולעומתן עשתרות הן קרני רשעים, ועליהן נאמר (תהלים ע"ה) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק.

"שם שממואל" (סוכטשוב)

ויצא תרע"ח, ע' שמ"ד

כתיב (דברים א, י) ה' אלוקיכם הרבה אתכם והנכם היום כוכבי השמים לרוב, ויש לדקדק דהוה ליה לכתוב רבים ככוכבי השמים, מאי **לרוב**, ויש לומר בס"ד, הנה ישראל נמשלו לכוכבים ולעפר הארץ, וידוע דרשת חז"ל (מגילה טז, א), ויש לומר בזה עוד ענין, דהנה כבר הקשה ביערות דבש (חלק ב דרוש ז), שלכוכבים יש מגין והתוכנים מנו אותם, ותיורף, **לע"ד י"ל הענין** בזה ע"פ המובא בישמח משה (פרי שמות) דישראל אפילו כשהם מעטים לא שייך לומר חיו דבטלו ברוב עכוי"ם, כיון שמצינו אחד מישראל שקול נגד הרבה, ומכל שכן נגד נכרים, ואם כן ישראל הם רבים לעולם, עיי"ש בדבריו כי נעמו.

הנה כי על פי זה י"ל, דזה הענין שנמשלו לכוכבים, דאי אפשר להיות רבים מהם, ידועו גודל כוכב אחד נגד כל הישוב, ואי אפשר לישראל להתבטל בהם, ולעפר י"ל שנמשלו כי הוגיים הם מים רבים, והעפר לעולם מתפרש מן המים ואינו מתערב בו, וכתאי גוונא לא שייך ביטול, כמבואר ביורה דעה סימן צ"ח, בחלב, דצריך ליתן מים בקדירה להפריד החלב, וכל שכן היכא שנפרד מעצמו דלא בטיל, וזה שייך אפילו כשישראל אינם במעלה גדולה, על כל פנים הם מתפרשים מן הככרים ובגויים לא יתחשב, והנה נודע רוב חשיבות ומעלות אחד מישראל, דישראל היו ס"ט נפש כשבאו למצרים, והקדוש ברוך הוא השלים לע, וכן כשיצאו היו ס' רבוא חסר אחד, והקדוש ברוך הוא השלים (מפרקי דר"א פרק לט), נמצא הקדוש ברוך הוא מחשיב עצמו כאחד מהם, ומזה ידוע גודל מעלתו, **וזה ביאור הפסוק ה' אלוקיכם הרבה אתכם**, פירוש: הקדוש ברוך הוא הרבה את המנין שלכם, על ידי שהוא נמנה עמכם מעשיתם ס' רבוא, ועל ידי זה **הנכם היום ככוכבי השמים**, במעלה וחשיבות גדול, **לרוב**, להיות רוב נגד הגויים, ואחר כך התמפל ה' אלוקיכם יוסף, ואמרו חז"ל (ספרי דברים יא) זה משלי, **ופירש הישמח משה**, דהוא שקול נגד אלף פעמים ס' רבוא, ואם כן מתורץ קושיית אומות העולם שהן רוב, ובריות עולם שבבילם ומגיע להם טובת העולם, דזה אינו, דלעולם ישראל הרוב, ועל ידי זה **ויברך אתכם כאשר דיבר לכם**, לכם דייקא שלא תתטלו ברוב ויהיה השפע גם להם. והבן.

הגה"צ רבי שמואל זאב הלוי ראטה צ"ל
ראב"ד קהל מחזיקי הדת בא"י
"דברי שמואל" (לונדון תשס"א) עמ' ג'

רבינו (הגאון רבי יחיאל מיכל פינשטיין צ"ל) היה אומר, **מורגל בַּהֲאִרְכָּא חַיִּי יוֹחֵם צ"ל**, שאסור לבן תורה לעשות סדרים ללימוד התורה, אלא הסדרים צריכים להיות לאכילה ושינה וכד', **כי חוץ מהסדרים הללו צריך האדם להקדיש את כל ימיו ועיתותיו לתורה ולקדושה...**

ובזה ביאר רבינו הא דחזוין גבי ברכת משה רבינו את כלל ישראל (דברים א, י"א): **"ה' אלוקי אבותינו יוסף עליכם ככם אלף פעמים"**, וכתב רש"י: "אמרו לו: משה, אתה נתן קצבה לברכותינו? כבר תבטיח הקב"ה את אברהם: 'אשר אם יוכל איש למנות וגו'' אמר להם: זו – משלי האי, אבל הוא – י'ברך אתכם כאשר דיבר לכם"'. *****

ותמה רבינו צ"ל, הן לפי החשבון – ישראל מנו באותה שעה למעלה משלוש מיליון איש (אם נקח בחשבון גם את הגברים שעד גיל עשרים, אלו שלמעלה מגיל שישים, וכן את הנשים), ואם כן, כשמשה רבינו בירכם שהקב"ה יוסיף עליהם ויכפיל את מספרם אלף פעמים – הלא כבר מגיעים אנו למנין של מיליארדי בני אדם, ומדוע אפוא לא התסתפקו ישראל בברכה זו – וביקשו עוד?

אכן הוא מקשה והוא מפרק, וכך היה הוא אומר: בגשמיות – אכן שייכת קצבה, שייך גבול, וניתן לומר עד כאן – ולא עוד. אולם **ברוחניות – שם לא שייכת קצבה!** הקב"ה הוא אינסוף, התורה הנאצלת ממנו היא אינסופית, ובהתאם לכך – **כל הקשור לתורה ולקדושה אינו יכול להיות מוגבל בקיצבה כלשהי**.

טעות היא לסבור כי ניתן להגדיר תורה במספר או בגבולות כלשהם – יהיו גדולים ורחבים ככל שיהיו. לא ניתן להכיל את התורה לא בכלי קטן – ואף לא במיכלי ענק, באשר מעצם טיבה היא **בלתי מוגבלת**.

לפיכך, כששמעו ישראל שמשה רבינו קוצב להם ברכה – הבינו הם כי כוונתו לברכם בברכה גשמית, ועל כן הם התלוננו!! אמנם ברכה זו היתה אדירת ממדים – אולם בני

אוצרותיהם של צדיקינים

זורדע'ה חשכילו להבין כי החפץ האמיתי הוא בברכה שיסודה ברוחניות – וזו לא יכולה להיות קצובה (ואכן משה רבינו הודה לגישתם – אלא שאמר שמכווח הוא, כבשר ודם – הוא חייב לקצוב, אולם הקב"ה יברכם בלא שיעור וקיצבה).

"שר התורה" (ירושלים תשס"ד) ע' קע"ג

"שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק" (דברים א, טז). יש להעמיס בזה, דאיתא **בסה"ק ישמח משה** (פי קרח, עה"פ כי כל העדה כולם קדושים) דבאמת היה מקום לומר שאין ראוי להלל להשי"ת רק מי שאין בו עוון כלל, אבל מי שחטא מום בו לא ירצה. אולם עינינו הרואות דכינור יש בו נימין הרבה, וכל נימא יש לה קול אחר, ובהצטרפות כולם יחד יתהוו ניגונים מהודרים מאד. ויכול להיות שיש ביניהם נימא אשר כשלעצמה קולה גס ועב ובלתי נאה, אך אעפ"כ בהצטרפותה לאחרים יוצא מבין כולם זמר יפה אף נעים. ועד"ז בישראל, דאף דיש אדם אשר בפני עצמו יתכן שאין ראוי לו להתפלל, מ"מ כשמצטרף עם הכלל נאה הוא מאד ותפלתו רצויה. ויוצא מדבריו דבזמן שישראל מתאחדים זה עם זה, אז אפילו תפילות פשוטי העם נשמעות ומתקבלות ביהוד עם תפילת הצדיקים.

והנה **שמיעה** היא לשון **התאספות** ע"ד (שמואל א' ט"ו, ד) וישמעע שאול. וזה **"שמוע בין אחיכם"**, שתתאספו ותתאחדו עם אחיכם בני ישראל, ואז **"ושפטתם צדק"**, תחיו ידיונים בשמים לצדק, ותפילתכם ומצוותיכם יעלו לרצון כקרבן כליל שאין בו מום.

כ"ק אדמו"ר מהרנ"צ מבאבוב זצוק"ל
"ונאמר אמנ" (בתי"ם תשס"ד) ע' ס"ה

ראיתי סיפור מהרה"ק ר' יעקב שמשון משפטייווקא זי"ע [שהיה מתלמידי בעל התולדות] שעלה לארץ ישראל. ופעם אחת היה שנת רעב ובצורת בארץ ישראל והחליטו לשלוח שלוח ישיעע לחז"ל, לאחינו בני ישראל באשר הם שם, לעוררם שיתרמו ויחזקו ידי אחיהם שבארץ ישראל. ושלחו את הרה"ק ר' יעקב שמשון בשליחות זו, וכשיצא מאר"י שם פניו לאיסטנבול, וכשהגיע לשם קיבלוהו בכבוד גדול, והרב דשם סיפר לו שהוא נמצא עתה במצב קשה, כיוון שיש לעשיר אחד שהוא גברא אלימא דין תורה עם אדם אחר, והביא אותו עשיר מכתב מהמלך לרב שיפטור אותו אפילו אם ימצא חייב בדיו, ועכשיו אינו יודע מה לעשות, אם יפסוק לחובת העשיר הר"י המלך מצוה לפטרו, ואם יזכה את העשיר שמא אין זה כדון תורה, וענהו רי"ש שישלח לאמר למלך היות והגיע עכשיו לעיר חכם שהוא גדול ממנו על כן מהראוי שהוא יפסוק בדון חז"ל, אבל גם דבר זה לא עזר כי העשיר הביא מכתב להרי"ש מהמלך שמצוהו לזכות את העשיר בדון, אמנם רי"ש לא התחשב בכל זה ופסק כדון תורה והעשיר יצא חייב בדיו. שלח המלך לקרוא לרבי יעקב שמשון שיבוא אליו והזמין גם כל מיני נציגים ממדינות זרות שיבואו, וכשבא הרי"ש אליו שאלו המלך איך לא יראת לפסוק כנגד רצוני, **עמד רי"ש הוציא חומט וקרא ממנו את הפסוק (דברים א, י"ז) "וילא תהוה פניו צדק"'** וביאר את הפסוק בהגיון נפלא המתיישב על הכת, עד שהמלך וכל הנציגים שהיו שם נתיישב הדבר על לבם, ואע"פ שכולם היו ממדינות שונות ולשונותיהם שונות, בכ"ז הבינו את דברי הרי"ש הקדושים בלשונם אשר הורגלו בהם והתיישב הדבר היטב בלבם.

מרשימות כ"ק אדמו"ר ה"אמונת משה" מאלכסנדר זצוק"ל

"צדיק באמונתו" (ב"ב תשס"ג) ח"ב, ע' קל"ח

בחודש אדר א' שנת תרנ"א, היא שנת התשעים ושש לחי **הגה"ק רבי מנחם כ"ץ-פרוסטיץ צ"ל**, חלה רבי מנחם מאד, ואנשי החברא קדישא נסבו על מויתו. ביום רבי מנחם שילחם וביקש מהם לבל יטרידוהו, ולבל יסחורו דעתו, ובבא העת ישלח לקרוא להם.

בהגיע ליל ט"ז באדר א', חש רבי מנחם שקצו קרב, והגיעה עתו. שלח לקרוא לאנשי החברא קדישא, והשמועה פשטה כאש בשדה קוצים, וכל העם מקצה, מער ועד זקן טף ונשים, התקהלו ובאו סביבות הבית.

בראות רבי מנחם את הקהל הגדול העומד בחוץ, התחזק וישוב על המיטה, והחל לומר לעם דברי כבושין קודם הסתלקותו. בקול חוצב להבות אש הוכיחם, והם פורשין ובוכין.

בתוך דבריו אמר לפרש את הפסוק (דברים ב, ג') **"רב לכם סב את ההר הזה מנו לכם צמונה"**, ע"פ אמרם ז"ל צדיקים נדמה להם כהר, שכן אומר הקב"ה לצדיקים בהגיע עתם להיפטר מהאי עולמא, **"רב לכם סב את ההר הזה"** הוא היצה"ר, די לכם להילחם בו, **"מנו לכם צמונה"**, מנו לרב טוב הצפון לכם – הצדיקים בגן עדן.

הגה"צ רבי יצחק שלמה אוגנר צ"ל

גאב"ד חוג חת"ס – ב"ב

"ירשומים בשמן" (ב"ב תשס"ז) ע' קייב

הרבי ר' דוד'ל מללוב זי"ע חדש חידוש רבי־רבותא באמרו שהתורה ככוונה תחילה לא ניתנה בניקוד, וזאת כדי שנוכל לקיים במקראות שלה "הפך בה והפך בחי". על יסוד זה דרש כמין חומר את הפסוק (דברים ג, טו) **"ולממיר נתתי את הגל־עד"**, מי שמכיר את הקב"ה שרוי תמיד בגילה ושמחה, **לעד**. **הרב אהרן סורסקי הי"ו**
"מסוד שיח חסידים" (ב"ב תשס"ו)
ח"א, ע' 54

אם אזכרך ירושלים

פסקי הלכות ופרטי דינים בחיוב השיור "אמה על אמה" – זכר לחורבן ביהמ"ק שיבנה בב"א

ההרב רבי יצחק אייזיק ווארשטיין

פירושו 'אצל'. וכן פסק הגר"י פישר זצ"ל – כמובא בס' הבית סי' יט הע' יא. ג) לעשות שיור זה בצורה מלבנית, בשיעור שניתן לרבע אמה על אמה (ספר הבית שם, בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל). ד) לשייר שיור זה על התקרה, סמוך לכותל שמוץ הפתח (שו"ת משכנות הרועים שם, כדאמרי כה"ג בסוכה "דופן עקומה"). ה) אם מניח פנוי יותר מאמה על אמה יוכל לעשות גם במקום אחר (בס' הבית שם הע' י, ובנט"ג שם הע' כה הביא לכך כמה מקורות. ובתורת חיים בס' זה כתב, שראה כן בכמה בתי ישראל שעשו השיור כלפי החצר). אך יש מי שדחה רעיון זה לגמרי (שו"ת משכנות הרועים שם בשם מהר"ש קלוגר).

באיזה חדרים וכמה

כתב בשע"ת (ריש סי' תקס): "ועיין בא"ר שכתב דלפי מ"ש בסי' א' בשם ליקוטי מהרי"ל דבית נקרא חדר, אפשר דהכא צריך להניח לכל חדר וחדר ע"ש" (וכס' בגדי ישע כאן ס"א הביא בשם הא"ר שהכריע כי אכן צריך לעשות). וכך באמת נהגו גדולי ישראל, לשייר בכל חדר וחדר (ארחות רבינו בשם החזו"א והסטיפלר, וכן נהג מוהר"א מבעלזא זי"ע כמובא בס' מנהגי בעלזא, ששייר בדירתו מעל הדלת של כל חדר אמה על אמה, וכן נהג החת"ס כמובא במנהגי החת"ס עמ' צג). ואולם הוסיף וכתב שם בשע"ת: "אך בשאלת יעב"ץ סי' קסט כתב, דבאמה על אמה פנים אחת סגי לכל חדרי הבית אע"פ שיש לו חדרים רבים וכו'". ולמעשה, מנהג ישראל לשייר אך ורק במקום אחד כנגד פתח הכניסה לבית (שדי חמד, אסר"ד מע' ז אות יב. וע"ע שו"ת קנין תורה ח"א סי' קיז, שנהגו כן אף שאין זה חדר אלא פרודור. ראה בסמוך).

עוד הוסיף שם בשע"ת, וכתב בשם שאילת יעב"ץ: "ומ"מ בשהוספתי לעצמי חדר נאה לשם מצות סוכה, הנחתו כנגד הפתח איזה טפחים בלתי מסויד בסיד לבן וכו', והקלתי בו עוד שלא להקפיד על מדת אמה". והיינו משום שהיה יושב שם לפעמים במשך השנה (ואפשר שגם בכה"ג א"צ, והיעב"ץ החמיר לעצמו, ולכן גם שייר פחות מכשיעור. סי' הבית שם הע' כז). אך בסוכת החג הכניזה עמוד חג הסוכות, בוודאי א"צ לשייר (שו"ת מנח"א ח"ג סי' סו, כף החיים סק"ב, קישו"ע טולידנו סי' שצה סי' כ). גם בדירת נופש, א"צ לשייר, כיון שגם היא נחשבת לדירת עראי (נט"ג שם סכ"ג). כמ"כ באהל שבונים מע"ל קברי צדיקים א"צ לשייר, ואפילו אם הוא בנוי לתפארת, כיון שהוא בעצמו בנין של צער (שו"ת מנח"א שם).

עוד הוסיף וכתב בשע"ת משמו של היעב"ץ: "דאפילו אינו בונה רק חדר אחד, רק שיהא ראוי לדירת כבוד צריך לשייר". והיינו, דכל שחייב במוזהא חייב גם בשויר זה, ובכללם: מחפנים ואוצרות, ולאפוקי בית הכסא, בית הטבילה וכדו'. ולכאורה, בכלל חיוב זה גם חנויות ומשרדים (נט"ג שם סכ"ד), וי"א אפילו חדר הסתום בטיט למשך ימי החורף (שו"ת משכנות הרועים שם מהר"ש קלוגר). ולפלא שאין מקפידים בזה (פסק"ת הע' 37). ויש שהחמירו לעצמם, לעשותו גם בחדר קטן פחות מד' על ד' (ארחות רבינו שכה נהג החזו"א והסטיפלר זצ"ל). אבל בפרודור לא ישייר (ארחות רבינו בשם החזו"א, וכ"ה בשו"ת משנה הלכות ח"ה סי' צא).

הארכיון היהודי

מקום החיוב

מדברי מהרש"א (ח"א שם) משמע, שחיוב זה הינו אך בחו"ל, הלא כה דבריו: "גם מטעם זה, ישייר אותה אמה כאילו אין לו קנין בחוץ לארץ, ואין דעתו להיות תושב רק דרך גירות". וכך כתב במפורש בספר מדרש תלפיות (ערך בנין): "כשבונה בחוץ לארץ ישייר אמה על אמה". ומנגד יש שקבעו אדרבא, שהמנהג נהג דוקא בארץ ישראל ולא בחו"ל (ראה נטעי גבריא'ל פצ"ט הע' ה).

אלא שגם אם נסיק, כדברי הפוסקים (עי' שו"ת אז נדברו ח"ז סי' סג) שלא אבו לחלק בין חו"ל לא"י (והא ראה, שפסקו בפשיטות מרן הב"י שהיה בארעא דישראל), עדיין יש שפטרו מחיוב זה, את תושבי ירושלים עיר הקודש והמקדש, בשל היותם דרים סמוך וגורא למקום החורבן (ספר הבית, מילואים, עמ' תפד, בשם הגר"מ הלברשטאם זצ"ל, שאמר כן משמו של הגר"ע שלדינגר זצ"ל בעל "לב העברי", וכ"כ בנט"ג שם הע' ו). ואולם בס' ארץ ישראל (להגר"מ טוקצ'נסקי זצ"ל, סי' כ"ג סע' ד) קבע בבירור, שזקני הישוב נוהגים בדין זה כמו שנפסק להלכה בשו"ע. ויש להוסיף, דבשכונות החדשות שהן רחוקות מהעיר העתיקה, אפשר שלכ"ע יש לעשות זכר זה (פסק"ת, הע' 5).

מיקומו של שיור

מיקומו של שיור זה, הלא מפורש בלשון הגמרא: "אמר רב חסדא: כנגד הפתח". וכך גם נפסק להלכה, בספר הרמב"ם (תעניות ה, יב) ובטור ושו"ע (ארו"ח תקס, א). הנימוק למיקום

מאת: שמואל רכס

שינוי במס' בבא בתרא (ס:): כך אמרו חכמים, סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט. וכמה? אמר רב יוסף: אמה על אמה. אמר רב חסדא: כנגד הפתח וכו', שנאמר: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". עיינו הרואות גמרא ערוכה, לחייב כל אחד בשיור "אמה על אמה" כנגד הפתח זכר לחורבן (ולדעת הרמב"ם אינו מועיל בדירה שכותליה כוסו רק בסיד בלא טיח, כיון שהוא כבנין המלכים, אך המנהג כדעת הטור דגם בזה יועיל השיור אמה. מ"ב סק"א). ובשעה שמקיים זאת, נכון לומר שעושה כן "זכר לחורבן כתקנת חז"ל", וע"ז נאמר "תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרני" (כ"מ מח"א מהרש"א ב"ב שם, וגלינוי הש"ס מגילה ספ"ג).

והנה, בספרי הפוסקים, הראשונים והאחר-נים, מצאנו ראינו גדרים וסייגים, פסקי הלכות וחילוקי דינים, בנדון נשגב זה, על כל פרטיו ודקדוקיו. מדבריהם נשכיל ונבין, גם את דעת אלה שלא נמצא שיור זה בכותלי מעונם, וביניהם גדולי ישראל, אף כי בכל ימי חלדם לא חדלו מלהעלות את ירושלים וחורבנה על דל שפתם ומחשבתם. חומר מגוון זה, הינו ליקוטי בתר ליקוטי, מתוך ספרי המלקטים שכבר העלו נושא זה לאשורו על כל פרטיו, אלא שאספנו את כל האמור כעמיר לגורן, וסדרנוהו כאן בס"ד, בצורה נוחה ולשון צחה לזכוי הרבים, ובמיוחד לאברכים הצעירים אשר זכו לאהרונה בחסדי ה', להנוך את ביתם החדש.

כתב הרמב"ם (שם): "...והלוקח חצר

מסויידת ומכוירתת הרי זו בחזקתה ואין מחייבים אותו לקלף הכתלים". וכן העתיק ככתבו וכלשונו, הבי" בשו"ע (שם). וכתב המ"ב (סק"ד) בטעם הדבר: דתלינן שנעשה ביד עבדים ולקחה ישראל ממנו. מכאן, שאם חזר וסיירו לאחר שקנאו ואפילו מגור, הרי הוא מתחייב בעשיית זכר לחורבן. וכל שכן כשקנאו מיהודי, או אפילו קנאו מגוי אלא שנפל הכותל וחזר ובנאו שהוא חייב (מ"ב, סק"ד).

אך, אם **מסייד בלא קלף** מקודם את הסיד הישן, משמע בפוסקים דדי בשיוור אמה על אמה בלא הסיד החדש. זולת בקנאו מיהודי, בוודאי חייב גם לקלף את הסיד הישן כשיעור, כיון שגם הראשון היה מחוייב ופשע ולא עשאה (פסק"ת הע' 14, נט"ג שם סכ"ו. ויש בזה אריכות גדולה אם באמת מחייבים את הקונה, ע"ע בזה באורך בס' הבית שם הע' כא). ויצויין, שהרוכש דירה מתחילה רק במטרה למוכרה, הרי הוא פטור מלעשות הזכר (ארחות חיים סק"ד בשם שו"ת מגדל השן סי' סא, שו"ת דברי יהושע ח"ב סי' עג, שו"ת אג"מ אור"ח ח"ג סי' פו). ולגבי חיוב הקונה — י"א דפטור כיון שנעשה ברשות (שו"ת אגרות משה, שם). וי"א דהקונה — חייב (דברי יהושע שם).

השוכר והמשכיר

וכן הדין, בדר בדירה בתשלום **שכר חדישי**, חובה מוטלת על השוכר לשייר כדין, בכואו לסייד את הדירה, או כשהמשכיר מסייד לצורך השוכר החדש (פרי מגדים בא"א שם, והובא בשע"ת). ואולם אם נכנס השוכר לדירה כשהיתה מסיידת כבר להפליא, ועז חפצו לקלף עתה כדין, יש מקום לומר שיוכל לעשות כן, ואפילו בלא נטילת רשות מהמשכיר, כמו שיש לו רשות לעשות מזוזה או מעקה (ס' הבית בשם שו"ת דברי יהושע ח"ב סי' עג). ומאידך מצינו (בארחות רבינו) שהחז"א אסר לעשות כן בלא נטילת רשות. ולרווחא דמילי-תא, יבקש רשות מהמשכיר לעשות כן, ואף לרצותו בתשלום כדי שיסכים (ס' הבית שם הע' כד).

לגבי חיוב **המשכיר**: אם דר שם המשכיר לפעמים, בוודאי מוטל עליו חוב זה של שיוור האמה. אך אם רכש הדירה לצורך השקעה כדי להשכירה לאחרים, אין החיוב על המשכיר, כי אם על השוכר (שו"ת דברי יהושע, ח"ב סי' עג). ויתכן דבאופן כזה, גם השוכר שדר שם פטור (ארחות חיים בשם שו"ת מגדל השן; שו"ת אג"מ, ח"ג סי' פו). אך **אם המשכיר הגוי בנאה כדי לטכרה או להשכירה**, חייב היהודי שדר שם לקלף, דהוי כאילו סיידו הגוי כשבילו (דברי יהושע שם). גם הקונה דירה ב'**דמי מפתח**, חייב לעשות שיוור זה, שהרי יש לו כמין שותפות בדירה זו, בה נכון לדור זמן זמנים טובא. זמן הראוי להחמיר כן גם בדירה הקנויה ב'דמי מפתח' מגוי (פסק"ת סס"ג, ובהע').

מבני ציבור

יובית הכנסת ובית המדרש שרי בכל ענין, היינו אף בסיד לחור, ובלא שיוור אמה על אמה — לשונו של המשנה ברורה (כביאור הלכה, ומקורו ממג"א ופמ"ג). ובכלל זה, גם תלמודי תורה וישיבות וכיו"ב שהם בנינים של מוסדות תורה ויראת שמים (שו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' סו). ואולי בכלל פטור זה, גם פנימיות של מוסדות חינוך (עי' שו"ת משנה הלכות מהדו"ת ח"א סי' תסג שמסתפק בזה). למרות הפטור ממצאני מחמרים הסוכרים כי יש לעשות זכר זה **גם בבית הכנסת** (דעת תורה ס"א בשם שו"ת מהר"ם מروتנבורג החדשות סי' שא, וכ"כ בשו"ת יוסף אומץ יוזפא סי' תתצב). והטעם, דבמקום שבני אדם רגילים לבא שם תירו צריך יותר הכירא (שו"ת מהר"ם, הוצ' מקיצי נרדמים, ש"א, סי' שלג). וישנם גדולי ישראל שעשו כן הלכה למעשה (כה עשו בביהכ"ג בפרנקפורט — יוסף אומץ סי' תתצב; וכן נהג הגה"ק ממונקאטש זי"ע בבית מדרשו — דרכי חיים ושלום אות תרפב).

במבנים ציבוריים אחרים, כמו **בתי מלון ואלימות** לכאורה מן הראוי לעשות שם זכר זה, וכדמשמע משל"ה הק' (מס' תענית) שכה נהגו, וז"ל: "וראיחי בבתי גדולים שהיו מכינים בתיהם לחתונת בניהם בסרינים נאים וכו'. על ד' כותלי בית סביב, הניחו באמצע מקום פנוי ברוחב אמה". לפלא ייחשב, מדוע אכן אין נוהגים כן כיום. ואולי, נחשבים אף המה למקומות של מצוה, בהיותם משמשים להכניסת אורחים ולשובע שמחות (פסק"ת, הע' 31).

הקונה והמוכר

שיעור וצורת השיור

גם שיעור השיור ברור בלשונם הצחה של חז"ל בגמ' שם: "...ומשייר בו דבר מועט. וכמה? אמר רב יוסף: אמה על אמה". ונפסק כן ברמב"ם ובשו"ע שם. מידת היאמה' הלא היא כלולה במחלוקת הידועה שבין שיטת החזו"א והגרא"ח נאה. להחזו"א: 57.7-58.0 ס"מ (22.7 אינטש). ואילו להגר"ח נאה: 48 ס"מ (18.9 אינטש).

ואולם, כיון שלדעת הפוסקים ניתן להקל בחיובים שהם מדרבנן, אף כאן די לשייר ע"פ שיעורו של הגרא"ח נאה (ספר הבית, שם הע' יח, בשם הגרי"י פישר זצ"ל, וכ"ה בנט"ג שם ס"ד). ויש מקום להקל עוד יותר (בשעת הדחק), דדי גם ב**טפחים בודדים** וא"צ אמה על אמה דוקא (כ"כ בתוס' חיים סי' קלו סק"ד ע"פ השע"ת בשם שאלית יעב"ץ והובא לעיל, שכה עשה בחדר שהוסיף, וכ"כ בקצוש"ע טולידנו סי' שצה ס"ד. אם כי יש להעיר, שלא הקפיד בשיעור כיון שעשאו רק לחומרא. ראה להלן).

צורת השיור חייבת להיות בדווקא **מרובעת** אמה על אמה, לאפוקי שלא יעשנו ארוך וצר, גם אם אפשר לרבע ממנו שיעור של אמה על אמה (פרי מגדים — מ"ז סק"א, א"א סק"ד). אך כאמור לעיל, קיימת אפשרות לעשות שיוור זה בצורה מלבנית **תלפית** יכולת לשייר אמה מרובעת ככותל שמול הפתח.

קילוף הטיח

כתב הרמב"ם (שם): "...ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח ב**לא סיד**". וכ"ה בשו"ע (שם). מכאן מדוייק, דמן הדין גמי בקילוף הסיד עד הטיח, ואין צריך לקלף גם את הטיח, עד שייחשפו הלבנים, גם בזמנינו שהטיח מעורב בסיד ונראה בגוון לבן (ארחות רבינו בשם הסטיפלר זצ"ל. וכיו"ב מפורש יוצא בשו"ת שאלית יעב"ץ ח"א סי' קסט, ובנימוקי אור"ח).

ודין זה שוה גם למי שאינו סד בסיד כלל, אלא השאיר ביתו בטיח כמו שהוא, שאז אינו צריך לקלף, אף אם הטיח בגוון לבן (מ"ב סק"ב בשם הב"ח). ולמרות שאין צורך בכך מדינא, מ"מ יש שהחמירו בעצמם לקלף גם את הטיח (כ"ה בס' רבה"ק מצאנו ח"ג עמ' רכט, שכן נהג ה'**יברי חיים**' מצאנו במעשה הידוע כשקילף אמה על אמה ע"פ הערתו של הרה"ק ר"ה מקאלאמי זצ"ל, וכן נהג בנו הרה"ק משינאווא זי"ע כדא' בנימוקי אור"ח, וכ"ה בכף החיים בשם הרי"ח פא"אג"י **בשם אביו** זצ"ל).

צביעה בשחור

"ואותו השיור יהיה בלא סיד, ודלא כאותן העושין אמה שחור, ושוהו גם כן ציור. ויש מקומות, ש**עושין שחור וכותבין על זה זכר לחורבן**" (מ"ב סק"ג בשם האחרונים). והיינו שבוה מגילה דעתו שאינו לשם ציור בלבד אלא לשם תזכורת לחורבן (אי"ר סק"ד, דעת ס"א). והוסיף שם במ"ב (שעה"צ, ח): "אף דהיי אדם מחמיר גם בזה, מ"מ נראה דאין למחות ביד המקילין (בכתביה על השחור), אחרי שהא"ר הביא בשם האגודה סמך להמקילין שעושין שחור במקום ההוא". וכן הכריע הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (אג"מ ח"ג סי' פו) שכן נוהגים הרבה חסידים ואנשי מעשה להשאיר **מראה שחור**, ואפילו בלי כיתוב כלשהו, (וכ"ה בערוך השולחן ס"ה. ובחזון עובדיה, ד' תענית, פ' זכר לחורבן הע' א מעיר, דאולי כוונת האגודה למראה שחוריות הקיר גרידא, ולא צבוע שחור).

אלא שבוה, מן הראוי להעתיק את לשונו של השל"ה הק' בהתייחסותו לצורות שחורות, שכה כתב (ריש מס' תענית): "ומה שבחזו"ל ההמוניים הבונים בתים עושין בבתיהם צורות שחורות מרובעת אמה על אמה, וכותבין על גבם זכר לחורבן, הוא שחוק והיתול בעיני, כי אדרבה זה נזי. והירא את דבר ד', אל ישנה מדברי רז"ל, וינית אמה על אמה בלתי מסוייד". ובס' ארחות יושר למהר"י מולכו (פי"ד) מתרעם על המנהג הקלוקל שבשאלוניקי: "שבונים בתים כהיכלי מלכים וכו' ואח"כ משחירין אמה על אמה וסביב אותה אמה מציריין מיני ציורין וכו", ומסיים בכיטוי נורא, שראה אנשים הרבה שבנו בתים כאלה, ולא יצאו בשלוה מן העולם, רח"ל.

כיסוי השיור

אם שייר כדין, ואח"כ כיסוה באמצעות **ארון או זילון** וכיו"ב, ג"כ שפיר דמי (ארחות רבינו, ח"ב עמ' קמז). ויש שתמהו, הרי תקנת חז"ל היתה לראותו, וכיצד מועיל במוסתר

(פסק"ת הע' 9, נט"ג שם הע' כו). ברם גם אם נחיר זאת בדיעבד, מ"מ לכתחילה אין לעשותו במקום שעתידי להיות מוסתר (ס' הבית שם הע' ז בשם הגרי"ש אלישיב). ואולם, אם כוסה **בארון** קיר קבוע, בוודאי ביטל את הזכרון (ארחות רבינו, שם).

ולכאורה ה"ה בקיר **גבס**, העשוי לעמוד שם בקביעות. וצ"ע כדת מה לעשות, כאשר נעשה השיור מתחילה כדין, ואח"כ קבעו שם תקרת גבס, המכסה חלק מן השיור. **והוא דבר המצוי מאד בזמנינו בעקבות התקנת מערכת מיווג בית**. והנה, גם אם שיירו כדת וכדין, אין לתלות תמונה וכזר' באותו שיוור, אף כי אינו מכסה את כולו (שו"ת אבני ישפה, ח"א סי' קטז; ספר בירור הלכה סי' זה ועוד).

יש שנסתפקו, אם צריכים לכסות **בשבת** את הזכר, כיון שאין ביהמ"ק דוחה שבת (שו"ת ויצבר יוסף סי' יד בשם ס' מיכלא דאסוותא אות לו). אך בפשטות א"צ לכסותו בשבת, שכן נצרך זכרון זה בכל השנה (שו"ת מהר"ם בריסק, ח"ב סי' ח). ומעניין לציין, שהיה קיים מנהג, **שבחדוש אדר נהגו לטבול בטיבאל שהרפיסו עליה ששנכנס אדר מרבין בשמחה** (**ילקוט אברהם, אור"ח סי' תרפ"ו**).

בגדי רקמה — טפט

כתב המ"ב (שם, בשם אחרונים): "ואותן החולין **בגדי** רקמה סביב כל הכתלים, ישיירו גם כן אמה על אמה". בזמננו, חל דין זה על קיר שהדביקו עליו טפט', או שצבעוהו בצבעים יפים ולא בסיד, שיש לשייר אמה על אמה (פסק"ת ס"ה, נט"ג שם סע' ח"ט, חזון עובדיה שם).

ויש להעיר, שבימיהם היו נוהגים להדביק נייר-ניו זה על גבי הטיח, ובאופן זה אכן די — בהשאת השיעור ללא הדבקה. אך בזמנינו שההדבקה נעשית ע"ג הסיד, א"כ לא די בהסרת ההדבקה, אלא צריך גם לקלף את הסיד במקום הזה (ראה פמ"ג שם, ונימוקי אור"ח שם). והוא הדין, בסוגי הדוגמאות הנעשים כדי לגוון ולהוסיף על הצבע החלק, בוודאי שאין די בהשאת אמה על אמה בלא דוגמא, אלא שצריך להוסיף ולקלף גם את הסיד (פסק"ת שם). אך הגאון האדר"ת (קנ"ו) עובר אורח שבסו"ס ארחות חיים) מיקל בכגון דא, משום שאין מקום לגזור דבר זה, על דבר שלא היה בזמן תקנת חז"ל. (וראה בס' הבית שם הע' ז, שאולי לא התכוון האדר"ת לפטור שיוור אמה בטפט, אלא שהתייחס למש"כ הפוס' שהרבה מקילים בחיוב זה בזמנינו, וע"ז כתב שיש מקום להקל יותר בטפט).

הסמלרביטון וההינדואי

טעם אלו שלא נהגו לשייר

בשערי תשובה מתרעם על המנהג הזה שלא לשייר, שלדעתו נובע מן הקולות שעשו בזה, עד שבטלוהו לגמרי, וכה כתב: "אך בדורות אלו יצאו להקל, והקלו וחזרו והקלו, עד שכמעט נשכח מלב, ואין על מה להשען". כך גם כותב בקיצור שו"ע (ס' קכו ס"א): "ומה שלא נהגו כן עתה, לא ידענו טעם ברור". ובכף החיים (ס"ק י"א) הביא בשם מהר"ת פאלאגי (מועד לכל חי סי' י אות צה), שהיה מצטער מאד על הנוהגים היתר בזה. והיה דרכו של אביו, בהיכנסו לבית, להסתכל אם האמה עשויה כדין, ואם לאו — היה גוער בבעה"ב עד שתקנו.

ברם, מלבד המתבאר לעיל בארוכה אי יש חיוב אי לאו, התלוי בחילוקי הדעות לענין אי"ו וחז"ל, או כשעשו זכר מסוג אחר, או כשבא לדור בדירה מוכנה וכיו"ב, ניתן **למצוא עוד סיבות ודברי סנוגריא כדנה וכונה לבאר שיטתם של אלה שלא נהגו לעשות הזכר**, וכדלהלן:

א"צ לשייר בסיד שלנו שהוא **מעורב עם חזל ותבן** וכיו"ב (כ"כ הבי" בד' הרמב"ם, וכן מבואר ברין שלהו תענית, וכ"כ הריטב"א והנימוק"י והמאירי שם בב"ב. וכן מסגנר המ"ב סק"ב על אלו שלא שיירו, וכן בערוך השולחן ס"ד. דלא כהב"ח רמציך גם בכה"ג). וע"ע במ"ב (שם) שהוסיף עוד: "ואפשר דדוקא במיני סיד הנקרא גופ"ש שהוא לבן ביותר אסור, משא"כ סיד שלנו". וסיים שם: "אך כל זה דוחק, וצ"ע על מה נהגין היתר".

עוד טעם לפטור נמצא כתוב, משום שסיד שבדברי חז"ל — הכוונה לסיד מוצק, אבל **סיד שלנו שהוא נחלי**, אינו נחשב לסיד, אלא למראה סיד (שו"ת התעוררות תשובה, ח"א סי' קסד). ויש שנתנו טעם, משום שאנו **דרים בין הנכריים**, והם מקפידים על שלימות סיד הבתים (דעת תורה כאן, ובארחות חיים סק"ד בשם ספר אמרי דוד). ואמנם פשוט, שטעם זה חזל תוקפו בזמנינו, שהם מקפידים על חיצוניות הבית, ולא על פנימיותו (ס' הבית שם הע' י, וכ"כ בשו"ת או נדברו ח"ז סי' טג). וכ"ש שכיום אין תוקף לטעם זה.

כן יש מקום להקל כשהדירה **אינה שלו** (בס' רבה"ק מצאנו ח"ג מביא, שהדברי חיים נימק הטעם שלא שייר זכר לחורבן עד שבא אליו ר"ה מקאלמי, משום שהבית אינו שלו. וע"ע בארוכה לעיל בפסיקאות העוסקות בדירה קנויה או שכורה). טעם דומה לזה מופיע (בתורת חיים אות ב), שבימים הקדמונים לא היו הבתים קנויים לצמיחות, אלא שלאחר שנים רבות היה חוזר הבית לממשלה בלא תמורה. אך בסוף דוחהו, דלו יהא כדירה בשכירות, הרי ג"כ כבר פסק הפמ"ג דבעי שיוור (וכנ"ל בדברינו).

ונסיים בדברי מהר"ת פאלאגי בשם אביו (שהובא בכה"ח שם): **"שהיה בדוק אצלו, דב"ל בית דאית ביה אמה על אמה כשיעור נגד הפתח כדינו... או אותו הבית נכון עד העולם, וב"ל הדרים עליה"**.

זכר לחורבן

באופן אחר

מצאנו מנהגים שונים ורעיונות נוספים שהיו עושים זכר לחורבן, וזאת במקום שיויר הסיד. ולטעם הדבר, אפשר אולי להסמך את דברי הערה"ש בהיתר שמקילים לצבוע בצבע שחור: "כיון שרגילים שזהו ההיכר לחורבן, מה לנו אם כה ואם כה".

להלן מספר דוגמאות: היו כותבים **שיר חרוזים** זכר לחורבן במקום המיועד לשיור (שדי חמד, אסי"ד מע' ז אות ב); היו כותבים **"אם אשכחך ירושלים"** (שו"ת ויצבר יוסף סי' יד אות יב), או רק את המלה **"ירושלים"** (שו"ת קנין תורה, ח"א סי' קיו, שכ"ה בביתו של אב"ד שאמלור); היו עושים חלון אחר יותר קטן משאר החלונות. ויש בנותן טעם, שהוא עדיף מן השיור, שזה הוא לזכרון תמיד (אמרי פנחס אות תשטז, שכן היה בביתו של הרה"ק ר"פ מקוריץ זי"ע); יש שהיו **מצייר רים או תולים תבנית הכותל המערבי** **בי** או ביהמ"ק וכדו'. (ראה פסק"ת, שם הע' 22).

אלא שבניגוד לכל הנהגים כן, ראינו את דברי הפרי מגדים (מ"ז סק"א) שקובע בנחרצות שאין יוצ' אים בזה כלל, כיון שהבית מחיפה ע"י זה, ומה הועילו חכמים בתקנתם. וכן הכריעו להלכה כמה פוסקים שלא לעשות כן (יפה ללב, ח"ב סי' תקס סק"א; כף החיים, סק"ח; ניומוקי אור"ח, סי' תקס ועוד). ויש לציין ולהדגיש, **שאם שייר כדת**, ולא כיסה מאומה, אלא שחרט בתוך הקילוף ובלא כל צבע, כצורה המזכירה את הכותל המערבי, לכאורה אין בו דופי (פסק"ת, הע' 23).

^[1] תוספת גלילין המודיע ה' במנחם-אב תשס"ז — ה'

שני מקדשים חרבו לעם ישראל, ושתי גלויות גלה העם וניטלטל מארצו. אולם הבדל גדול רוב יש בין שתי גלויות אלו; בבית ראשון היתה הגלות לשבעים שנה, הקץ היה ידוע. ומשנתיישבו בארץ בבל הם לא סבלו כל כך, כדבר הנביא (ירמיהו כט ה) בנו בתים וישבו ונטעו גנות ואכלו את פרין. לאידך גיסא הגלות השניה היתה גרועה לאין ערוך, הן מבחינת מוראותיה והן מבחינת אורכה שלא נסתיים עד היום. בעוד שאם נבחון את החטאים – הרי שהחטאים עליהם חרב בית המקדש הראשון נראים חמורים הרבה יותר מחטאי בית שני. ועל כך – במאמר שלפנינו

גולה אחר גולה

והאברכנאל אלא בפירוש המקראות, אבל לא בשאלה אם היו שתי גלויות או אחת. בדבר זה יתכן ואף מסתבר שהרמב"ן מסכים עם האברכנאל) דברי האברכנאל באים בארוכה ואנו נצטט מהם גרגר או שנים:

לפי שאין ראוי שנחשוב שהיו לישראל שתי גלויות... וכל זה יורה שהגלות הראשון הוא אשר התמיד מיום חורבן בית מקדשנו ותפארתנו על יד נבוכדנצר מלך בבל עד היום הזה. והנה התוכחות שבאו בתורת כהנים בברית הראשון – אין ספק שהיו בעצם וראשונה על חורבן בית ראשון, לפי שבו התחיל הגלות הזה. אבל גם כן נכלל בהם חורבן בית שני ושאר הצרות שעברו על ישראל בגלות. והכתובים מורים על זה בלי ספק, גם אמרו יְהֹשֻעַ וְיִשְׁמָעֵאל בְּנֵי נִחֵמְיָה וְיִשְׁכָּרְיָה וְיִזְכָּרְיָה וְיִחֲזִיקְיָה וְיִחֲזִיקְיָה וְיִחֲזִיקְיָה (ויקרא כו לא) – לשון רבים, ואי אפשר שיפורש כי אם על מקדש ראשון ומקדש שני, וגם על כל הבתי תפלות שנחרבו בגולה שהיה להם למקדש מעט... ופירוש נאחכם אָנֹכָה בָּגוֹלִים וְהִירָקְתִּי אֲחֵרִיקָם תָּרַב (פסוק לג) – על הרוגי ביתר שהיו נ"ב שנה אחרי חורבן בית שני. ופירוש נאבדתם בגולים ואָכְלָה אֲחֵכֶם אֶרֶץ אֲבִיכֶם (פסוק לח) – על הצרות והרציחות שעברו על ישראל בגלות; שמתו הרבה מהם ברעב ובדבר ובחרב, מכללם הרג קהילות קדושות וגירוש היהודים מארץ אינלגטיר"ה ושאר ארץ המערב, ובפרט גירושים מכל ארץ צרפת שמתו מהם כפלים מיוצאי מצרים, ומה גם עתה בגירוש גלות ירושלים אשר בספרד שגדל על כל הגירושים – הלא למשמע אוון דאבה נפשנו.

ג

לפי מהלך זה שגלות בית שני הוותה המשך לגלות בית ראשון – יתכן ואריכות הגלות וכובד הצרות של גלות אדום, הם היו כפרה שלמה של כל השנים שעברו עבודה זרה קודם חורבן בית ראשון. והכפרה היתה בבחינת תשובת המשקל, מעין 'מדה כנגד מדה':

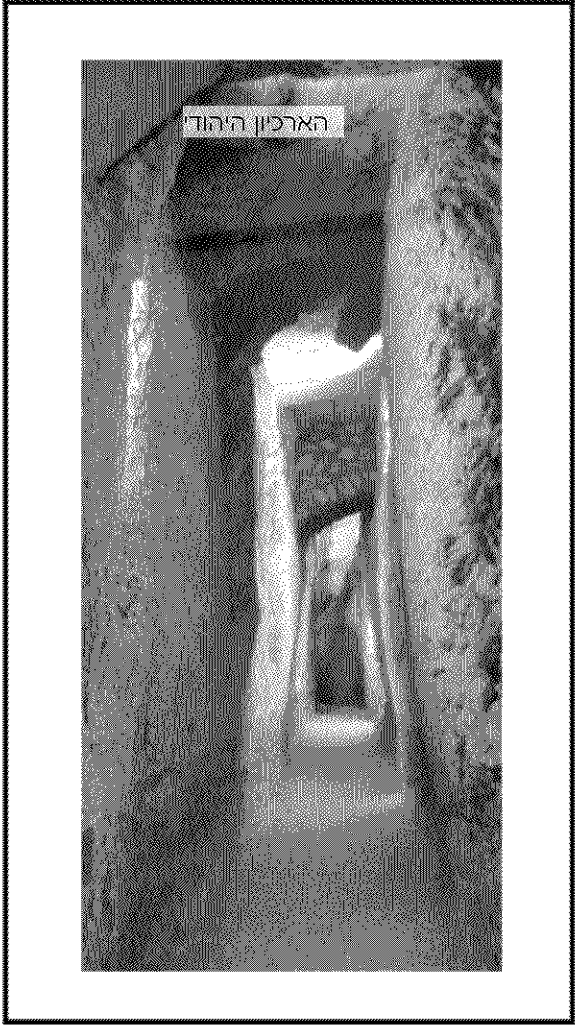
החטא של עבודה זרה מתואר בנביא פעמים רבות עם תמיהה רבתי; איך יתכן שעם יעזוב את אלוהיו שפה היטיב לו ועשה לו ניסים כה רבים – ויילך לחפש לו אלוהים אחרים? וכך אומר זאת הנביא ירמיהו (פרק ב' פסוק ה' והלאה) כה אָמַר ה' מִהַמָּצָא אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עוֹל כִּי רָחֲקוּ מִעָלַי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֵבֶל וַיִּהְיֶה לָּהֶם אֱמֹרָה אֵיךְ ה' הַפְעֵלָה אֲתָנּוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמִּוֶּלֶךְ אֲתָנּוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וַשּׁוֹתָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וַצִּלְמוֹת בְּאֶרֶץ לֹא עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא יָשָׁב אָדָם שָׁם; וְאָבִיָּא אֲתָכֶם אֶל אֶרֶץ הַכְּפָלָה לְאֶכַל פִּרְיָה וְטוֹבָה וַתִּבְאֹו וַתִּטְמְאוּ אֶת אֶרֶצִי וַתַּחֲלִי שְׁמָתָם לְתוֹעֵבָה; וּשְׁם בַּהֲמֹשׁךְ (פסוקים י"ג) כִּי עָבְדוּ אֲנִי כְּתִיִּים וְרָאוּ וַתִּקְרַךְ שְׁלָחוּ וַתַּחֲבֹנְנֵנוּ מֵאֵד וְרָאוּ הֵן הָיְתָה כְּזֹאת: הַהִימָר גֹּיִ אֱלֹהִים וְהָמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הָמָר כְּבֹדוֹ בְּלֹא יוֹעִיל: שְׁמוֹ שְׁמִים עַל זֹאת וַשְּׁעָרֵי חֲרֹבוּ מֵאֵד נָאוֹם ה': כִּי שְׁתִּים רְעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֲתִי עֹזְבוּ מִקֹּדֶם מִיָּם חַיִּים לְחַצֵּב לָהֶם בְּאוֹרֹת בְּאוֹרֹת נִשְׁפָּרִים אֲשֶׁר לֹא יָכֻלוּ הָמִים:

אפשר לומר שלאורך כל הגלות נשאלו היהודים לא פעם על ידי הגויים שאלה הפוכה. שאלה נוראה, הכתובה בפיטו 'אקדמות':

מִנֵּן וּמָאן הוּא רַחֲמִינָךְ, שְׂפִינְךָ בְּרִינְתָא: אֲרוֹם בְּגִינָה סְפִית, מְדוּר אֲרִינְתָא: יִקְרָא וַיֵּאֶה אֵת, אֵין תַּעֲרִי לְמִרְנְתָא: רַעֲוִתָךְ נַעֲבִיד לִיךְ, בְּכָל אֲתִרְנְתָא:

והיתה זו שאלה נוראה, שאלה שאין אנו בחיינו היום – מסוגלים לעמוד על עוצמתה. אבל אבותינו שמעו אותה היטב, שמעו עד שצללו אזניהם: אם אתם העם הנבחר, אוהבי ה' ובניו, איך הוא נוהג לנו הגויים לטבוח בכס כך?! איך הוא רואה אותכם עולים על המוקד, נחנקים ונשרפים ונהרגים בשאר מיתות משונות – והוא שותק?! האין זו הראיה הגדולה ביותר שאינכם בנינו וגם אם הייתם כך פעם – מוכרח להיות שהוא נטש אותכם!

כבר בספר תהלים אנו מוצאים את אגחת עם ישראל על שאלה זו (תהלים עט י'): לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיךְ אֱלֹהֵיהֶם, יִרְדְּעוּ בָּגוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׁפוּךְ. וכל המעיין בספרי הסטוריה העוסקים בצרות וברעות שעברו על עם ישראל יראה ללא הרף כיצד הוכיחו הגויים – רשעים שכמותם – לעצמם ולעם ישראל, שהיהודים שנזאי ה' הם ומושלכים מעל פניו, כי איכבה יוכל וראה ברעה אשר תמצא את עמו. והיתה שאלה זו צורבת כאש בליבות היהודים עצמם, כמעט בכל ספר על

השנית, גאולה שלמה מעולה על כלם. אמר (דברים ל א) והיה כי יבאו עליך כל הרברים האלה הברכה והקללה וגו', והבטיח (שם פסוק ה) והטיבך והרבך מאבותיך, שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל, לא למקצת העם. ושם הבטיח שיכרת ויכלה המגלים אותנו, שנאמר (שם פסוק ז) ונתן ה' אלוהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך, והנה אויביך ושונאיך רמו לשתי האומות אשר ירדפו תמיד אחרינו [=הנוצרים והמוסלמים]. ואלה דברים יבטיחו בגאולה העתידה הבטחה שלמה יותר מכל חזיונות דניאל.

העולה מדברי רבינו הרמב"ן שפקידת בית שני לא היתה גאולה שלמה אלא גאולה לחלק מן העם, ללא מחילה וסליחה גמורה. לפי זה יתכן להוסיף ולומר שבאמת בגלות בית שני נפרעו גם עוונות ישראל החל מכניסתם לארץ, ולא היו כאן שתי גלויות ושני חשבונות, אלא המשך אחד וגלות אחת, עם פקידה זמנית באמצעה. פקידה שאולי יכלה להתפתח לגאולה שלמה, כפי שיתכן ורמזו בדברי חז"ל (ברכות ד. ועוד) "ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרים החטא".

ומה שמבואר במסכת יומא שהגלות נגרמה בעטיה של שנאת חנם – אינו אלא הסיבה שעוררה את ביאת מלכות רומי על עם ישראל, ואילו היו אוהבים זה לזה לא היה השטן מוצא עילה להתלות בה. אבל זו לא היתה הסיבה הבלעדית לגלות הנוראה ולאריכותה המתמשכת עד היום, אלא העוונות שעם ישראל נכשל בהם בכל ימי שבתו בארץ – הם שנתגלגלו להפרע עליהם החל מחורבן בית שני ואילך.

ואכן האברכנאל – הוא הגבר ראה בעני עמו – (בפירושו לדברים טו יח) נחלק על קביעת הרמב"ן שתוכחת בחוקותי התייחדה לחורבן בית ראשון בלבד ותוכחת כי תבוא נתייחדה לחורבן בית שני, והוא קובע בפסקנות כי שתי הגלויות היו דבר אחד והמשך אחד. ניש להרגיש שאין מחלוקת בין הרמב"ן

יעקב לויפר

א

במסכת יומא (ט:) איתא: "מקדש ראשון מפני מה חרבו מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגילוי עריות, ושפיכות דמים... אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרבו מפני שהיתה בו עצאת חנם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות".

ויש להבין, הרי ככל שתהא שנאת חנם חמורה – עדיין אין מצוין עליה ביהרג ואל יעבור והעובר עליה אינו מחוייב מיתת בית דין. ואילו ג' חמורות מצוין אנו עליהן ביהרג ואל יעבור, והעובר עליהן חייב מיתת בית דין.

ולא זו בלבד; המעיין בספרי הנביאים יראה שמיד לאחר מות יהושע התחילו בעם חטאים של עבודה זרה ללא הפסק. כבר בספר שופטים (כ יא"ג) כתוב שבני ישראל עזבו את ה' ועבדו את הבעלים. ובפרק ג (פסוק ה ואילך) מבואר שהם התחתנו עם הגויים משבעת העממים ועבדו לבעל ולעשתרות, גִּזְעוּן שהושיע את ישראל היה צריך להרוס את מזבח הבעל בגניבה כלילה כיון שפחד מאביו ומאנשי העיר (שם ו כה"ו) ואכן אנשי העיר רצו להורגו כמבואר שם. וכך מתוארות בספר שופטים תקופות רבות של עבודה זרה בין שופט לשופט.

בזמן שלמה המלך – תקופה שהיתה השיא של עם ישראל – כבר עבדו נשוי עבודה זרה, והדבר היה לו לעוון שכן הכתוב מעלה עליו כאילו הוא עבד בעצמו היות ולא מיחה. מיד אחר מות שלמה נקרעה מלכות ישראל וירבעם העמיד את עגלי הזהב. אחר ירבעם קם בית אחאב שמילא את ארץ ישראל עבודה זרה בצורה שלא היתה כמות, ועבודה זו הלכה ונמשכה עד גלות עשרת השבטים. גם במלכות יהודה פשה חטא עבודה זרה מאז הומלך יהורם בן יהושפט שנשא את בת אחאב לאשה ונדבק בגילולי בית אחאב (מ"ב ח) ואחריו בנו אחזיה ואחזיהו תחילה אם אחזיה. ולאחר הפסק של כמה דורות של מלכים צדיקים (יואש, עזריה, יותם,) מלך אחז שהיה מלך רשע, ואחריו (חרץ מחזקיהו שהיה צדיק) מגנשה ואמון שהרבו תועבות ועבודה זרה עד מאוד. ויש אפוא לשאול, היתכן שעל כל החטאים האלו הספיקו שבעים שנה של גלות?

זאת ועוד: עצם הגלות ההיא לא היתה קשה כל כך, שכן בני יהודה שישבו בבבל זכו ליחס טוב מצד מלכות בבל ככתוב בספר ירמיה (כט ה), ומחשבויהם הוא לקח והעמיד בהיכלו כמסופר בתחילת ספר דניאל. לאידך גיסא, גלות בית שני היתה גלות איומה ונוראה שלא היה כדוגמתה לשום עם בשום זמן; החל בכיבוש הבית השני עצמו שנחרגו בו מיליוני יהודים ויתכן שאף יותר מבשנות השואה, ואחר כך לאורך כל שנות הגלות. המעיין בקורות ימי בית ישראל מאז גלות בית שני – עומד נדהם ושואל את עצמו, איך יתכן שיעמוד עם בכאלה אסונות וצרות שנתכו על ראשו כגשם שוטף? וכלשון הקינה של רבי יהודה הלוי (קינות לתשעה באב, קינה לו) "מוס הַגִּזְנוֹתִים לְאֹט, הַרְפֵּי מָעֵט! כִּי כָּךְ מָלְאוּ כְּסֵלִי וְנִפְשִׁי מִמְרוֹרֶיךָ". יהודים נטבחו נחנקו ונשרפו בכל מקום ובכל זמן ושתי את כוס התרעלה עד תומה. והשאלה וועקת: איך יתכן שעל שלושת העבירות החמורות קיבל עם ישראל עונש שנראה זעיר ובלתי נחשב לעומת מוראות גלות בית שני?

ב

יתכן לבאר ענין זה על פי דברי הרמב"ן בפרשת בחוקותי (כו טז) המאריך להוכיח שהתוכחה האמורה שם היא על גלות בית ראשון. והתוכחה האמורה בפרשת כי תבוא – מוסבת על גלות בית שני. ובין הדברים הוא אומר שם כך:

והסתכל עוד בענין הגאולה ממנו (כלומר, הגאולה המזכרת בפרשת בחוקותין), שאינו מבטיח רק שיזכור ברית אבות, ובזכירת הארץ (פסוק מב), לא שימחול עונם ויסלח חטאתם, ויוסיף אהבתם כקדם, ולא שיאסוף את נדחיהם. כי היה כן בעלותם מבבל, שלא שבו רק יהודה ובנימין והלויים עמהם מעט, ומקצת השבטים אשר גלו לבבל, ושבו בדלות, בעבדות מלכי פרס. וגם לא אמר שישובו בתשובה שלימה לפניו, רק שיתודו עוננם ועוון אבותם (פסוק מ). ...והגאולה בברית ההיא

^[1] – תוספת לגיליון המודיע ה' במנחם-אב תשס"ז

השוואה מזדקרים חיכוטי הנפש של היהודים אודותיה. ומה היה הכי הגיוני שיעשו היהודים? האם לא שישתכנעו באמימת השאלה הזו?: האם לא היו צריכים לומר כדברי הנביא (מלאכי ג ידטו) שְׁוֹא עֲבַד אֱלֹקִים וְמִה בָּצַע כִּי שִׁמְרָנוּ מִשְׁמֶרְתּוֹ וְכִי הִלְכְנוּ קִדְרָנִית מִפְּנֵי ה' עֲבָיִ אֹתוֹ: נִעְתָה אֲנַחְנוּ מֵאֲשֶׁרִים יָדִים, גַּם נִבְנוּ עֲשֵׂי רִשְׁעָה, גַּם כָּתְנוּ אֱלֹקִים וְיִפְלְטוּ? ואמנם היו לא מעט יהודים שלא עמדו בנסיון הזה ועזבו את דתם. אבל חוט השדרה של העם לעולם לא נשבר, העם נשא את יסוריו האיזמים ואת עלבונו וחרפתו — והמשיך הלאה. מאות אלפי יהודים עמדו בפני השאלה "חרב או שמד" ופשטו את צוארם לחרב. איזה מילים יתארו זאת יותר מהפסוקים הנצחיים בספר תהלים (פרק מד)? דומה שמילים אלו בדם הן כתובות, לא בדיו:

כָּל זֹאת כָּאֲנֹנוּ וְלֹא שִׁכְחֹנוּךָ וְלֹא שִׁקְרָנוּ בְּבִרְיָיִךָ, לֹא נִסּוּג אֲחֹד לִבְנוּ וְחָטִט אֲשֹׁרֵינוּ מִנִּי אֶרֶץ, כִּי דִפְתָנוּ בְּמִקּוֹם תַּנִּים וְחֹכֶם עֲלֵינוּ בְּצִלְמֹת. אִם שִׁכְחָנוּ שֵׁם אֱלֹקֵינוּ וְנִפְרַשׁ כְּפִינוּ לֹאֵל זֶר — הֵלֵא אֱלֹקִים יִחְקֹךְ זֹאת כִּי הוּא יִדַּע תַּעֲלֹמוֹת לֵב. כִּי עֲלֶיךָ הִרְגָנוּ כָּל הַיּוֹם נִחַשְׁכֶּנוּ כִּצְאָן טִבְחָה. וְכָךְ כּוֹתֵב רַבִּינוּ בַּחַיִּי אֲבָן פְּקוּדָה בִּסְפָר חוֹבוֹת הַלְבָבוֹת (שער אהבת ה' פרק א'): כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל אֶחָד מִן הַחֲסִידִים, שֶׁהָיָה קָם בִּלְיָלָה וְאָמַר: אֱלֹקָיו הִרְעִיבָנִי, וְעִירֹם עֹזְבָנִי, וּבְמַחֲשָׁכִי הִלִּילָה הוֹשֵׁבָנִי, וְעוֹדֶךָ הוֹרִיתָנִי, **אִם תִּשְׁרַפְנִי בָאֵשׁ** — לֹא אוֹסִיף כִּי אִם אֶהְבֵּה אוֹתְךָ וּשְׁמַחָה בְךָ, דּוֹמֶה לְמֶה שֶׁאֱמַר (איוב יג טו): הֵן יִקְטֹלֵנִי לוֹ אֵיחָל. וְאֵל הַעֲנִין הַזֶּה רִמָּז הַחֹכֶם בְּאִמְרוֹ (שיר השירים א יג): צוּר הַמּוֹר דּוֹדִי לִי בֵּין שְׂדֵי לֵיָךְ. וְאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכוֹרֵנָם לְבִרְכָּהּ, עַל דֶּרֶךְ הַדָּרֵשׁ (שבת פח:). אֵף עַל פִּי שְׁמִירָנוּ לִי וּמִימָר לִי דּוֹדִי בֵּין שְׂדֵי לֵיָךְ.

אם כן אפוא, זו תשובת המשקל לחטא הנורא של עבודה זרה. תחת שעם ישראל עזב את אלוהיו ופנה אל אלוהים אחרים בעת שהיו לו את כל הסיבות שבעולם שלא לעשות זאת. הנה בגלותו השוכה אצל עמי אירופה פריצי החיות שלעולם לא נרגעו מצמאונם לדם יהודי — דבק היהודי באלוקיו בעת שהיו לו את כל הסיבות שבעולם לעזוב אותו.

והדברים מבהילים! המדרש מספר על גדולתם של חנניה מישאל ועזריה שבאו אל יחזקאל הנביא ואמרו לו שאינם רוצים להשתחוות לצלם שהקים נבוכדנצר בבקעת דורא, וזה לשונו (שה"ש רבה ז אהח): נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלושה שלושה, ושלושה מכל ישראל, ותנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו עבודה זרה. הלכו להם אצל דניאל, אמרו לו רבינו דניאל, נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלושה שלושה ולנו הפריש מכל ישראל מה אתה אומר לנו נסגור ליה או לא, אמר להם הנה הנביא לפניכם לכן אצלו. הלכו להם מיד אצל יחזקאל, אמרו לו כמו שאמרו לדניאל נסגור ליה או לא, אמר להם כבר מקובל אני מישעיה רבי (ישעיה כו כ) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, אמרו ליה מה את בעי דיהון אמרין הדין צלמא סגדין ליה כל אומיא, אמר לון ומה אתון אמרין, אמרו ליה אנן בעינן נתן ביה פגם דניהוי תמן ולא נסגור ליה, בגין דיהון אמרין הדין צלמא כל אומיא סגיד ליה לבר מישראל [פירוש: אמרו לו, האם הנך רוצה שיאמרו הבריות שלצלם הזה השתחוו כל האומות וגם היהודים? אמר להם, ומה אתם רוצים לעשות? ענו לו, אנו רוצים לפגום אותם. שניהי שם ולא נשתחווה, כדי שיאמרו כולם: לצלם הזה השתחוו כל האומות חוץ מישראל]. אמר להם אם כדעתכם המתינו לי עד שאמלך בגבורה. הדא הוא דכתיב (יחזקאל כ א) באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני, ומי היו אלו חנניה מישאל ועזריה. אמר לפני הקב"ה: רבונו של עולם! חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך, מתקיים את עליהן או לא? אמר לו, איני מתקיים עליהם! הדא הוא דכתיב (שם) כי אדם דבר את זקני ישראל ואמרת אליהם וגו' הלאדרוש אותי אתם באים? מאחר שגרמתם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני לבין האומות ואחר כך אתם באים לדרשני? חי אני אם אדרש לכם! (שם). באותה שעה בכה יחזקאל וקוץ והילל בעצמו, ואמר ווי לשונאי ישראל, אבדה שארית יהודה, שלא נשתיר מיהודה אלא אלו בלבד שנא' (דניאל א ו) ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה, וזו תשובה באה להם? והוה בכי ואיל. כיון דאתא אמרו ליה מה אמר לך הקב"ה? אמר להם אינו מתקיים עליכם, **אמרו לו בין מתקיים בין שאין מתקיים אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו**. תדע לך שהוא כן, שעד שלא באו אצל יחזקאל מה אמרו לו לנבוכדנצר (שם פסוק טז) לֹא חִשְׁחִין אֲנַחְנָה עַל דְּנָה פִתְגָם לְהַתְּבִיחֶיךָ הֵן אִיתִי אֶלְקָנָא דִּי אֲנַחְנָא פְּלַחִין יָכֹל לְשִׁיבּוֹתָנָא [אין אנו חוששים מדברך, הרי ישנו ה' אלוהינו שאנו עובדים אותו — הוא יכול להצילנו], לאחר שבאו אל יחזקאל ושמעו התשובה אמרו לנבוכדנצר (שם) וְהֵן לֹא, יִדַּע לְהוֹאֵךְ מִלְכָּא. בֵּין מְצִיל בֵּין לֹא מְצִיל — יִדַּע לִיהוּא לֶךְ מִלְכָּא — דִּי לֹאֲלֶהָךְ לֹא אֵיתְנָא פְּלַחִין וּלְצִלָם דְּהָבָא דִּי הִקְיַמְתָּ לֹא נִסְגֹר נִוְגָם אִם לֹא יַעֲלֵנוּ, לְהוֹי יִדַּע לֶךְ הַמֶּלֶךְ כִּי לֹאֲלוֹהִיךְ אֵין אֲנוּ עוֹבְדִים וְלֹא נִשְׁתַּחוּוֹה לְצִלָם שֶׁהִקְמַתָּ. מִן דַּנְּפִיק מִן גְּבִיָּה דִּיחִזְקֵאל נִגְלָה הַקְּב"ה וְאָמַר לוֹ: יִחִזְקֵאל מַה אַת סִבּוֹר שְׂאִינִי מִתְקִיָם עֲלֵיהֶם? מִתְקִיָם אֲנִי עֲלֵיהֶם בּוֹדָאִי! הֵה"ד (יחזקאל לו לו) כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים עוֹד זֹאת אֲדַרֵּשׁ לְבֵית יִשְׂרָאֵל, אֲלֵא שְׂבִיק לְהוֹן וְלֹא תֵימַר לְהוֹן מִיָּד, אֲשַׁבּוֹק לְהוֹן מִהִלְכִּין עַל תּוֹמָם. מְבֹאֵר בְּמִדְרַשׁ בַּאֲ הֵיטָב, אַת גְּדוֹלוֹת נִפְשָׁם שֶׁל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וְעַזְרִיָּה שֶׁשִּׁמְעוּ מִפִּי הַנְּבִיא שֶׁה' אֵינוֹ מַתְּכוּחַן לְהַצִּילָם וְעַם כָּל זֶה הִלְכוּ לְמִסּוֹר אֶת נִפְשָׁם עַל קִידוּשׁ ה'. וְכַעַת יִכּוֹלִים אֲנוּ רַק לִשְׁעַר מֶה הַתְּהַלֵּךְ בְּלִיבוֹתָם שֶׁל כָּל

אותם מקדשי ה' בכל הדורות, תנה ושבעת בניה, וכל שאר הרוגי מלכויות יין ורומי, עבור דרך הרוגי מסעי הצלב שנהרגו במספרים עצומים, וכלה בנטבחי גזירות ת"ח ות"ט. וביניהם עוד פרעות וחורבנות לאין מספר. כל אלו מסרו את נפשם על קדושת ה' ולא הסכימו להמיר את דתם וזאת למרות **שידעו שאין ה' מרשיע אותם**. הם ראו את חבריהם נהרגים וידעו שזה יהיה סופם, ובכל זאת לא שכחו את ה' ולא שקרו בבריתו. היש תשובה גדולה מזו? האם אין זה כפרה גמורה על אותו חטא עבודה זרה? האלוקים שהם שמרו את מצוותיו ותורתו היתה נשמת אפם — מוסר אותם להריגה ביד פריצי חיות חסרי צלם אנוש וחסרי כל רחמים. והם זועקים על המוקד "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד!" ולא עולה בדעתם לומר לאותו אלוקים: אם ככה את עושה לנו, עזוב אותנו לנפשנו ותן לנו להיות עם ככל העמים. אין לנו כוח לסבול את היסורים, לא הם ולא שכרם. ההיה עם כזה מיום ברוא ה' ארץ ושמים?!

בספרי קורות העמים מסופר חזור וספר כי כל עם שנכבש על ידי עם אחר, קיבל עליו מהר מאוד את דתו של העם הכובש עד שנתערב בו ובטל בחוכו. היו יחידים שמסרו את נפשם על אמונתם, אבל הם בטלו במאה אלף. הנצרות והאיסלאם, שתי הדתות הגדולות, השיגו את מאמיניהם בכוח החרב והאש — לא משום שהן היו משכנעות. והעמים היו דבקים בדתיהם! אבל מעולם לא הסכימו למסור את חייהם בעבור האליל שהאמינו בו. גם הנוצרים והמוסלמים כשהיו כובשים אלו את אלו, היו המנוצחים ממהרים לקבל על עצמם את דת המנצח. ורק עם אחד, קטן וחלש ורפה אונים, הפגין כוח ברזל שאין דומה לו בעוצמתו. ולמרות שמעניו שיכורי הדם וההרג שאגו באוזניו: המר את דתך ונסלת לך! עמד העם הזה על שלו בעקשנות לא מובנת בשום אופן ובשום הגיון. אותו עם קשה עורף שבה הכעים את ה' במדבר, הוכיח שקשיות העורף שלו היא נכסי צאן ברזל שלא יסולאו בפז. אותו עם שהנביא עומד ותמה על אבותיו מה פָּצָאוּ בִּי עוֹלֵל כִּי רָחֵקוּךָ מִעָלַי — דבק בה' בעוצמה כזו שהגויים עמדו משתאים ולא יכלו להבין אותה. לא יכלו להבין איך הוא שורד במבול הצרות הניתכות עליו, כיצד אינו נטמע ונעלם בין הזאבים האוכלים אותו בכל פה. ועל כרחם נזרקה מפייהם השאלה ההפוכה: מִנֵּן וּמָאֵן הוּא רָחִיקֶיךָ שְׁפִירָא בְּרִיתֶיךָ, אֲרוּם בְּגִינָה סְפִית מְדוּר אֲרִיִוְתָא.

כך כותב גוי, הפילוסוף הצרפתי בלו פסקל: ההיסטוריה של העם היהודי רצופה בדם חרוונה כאב. לא היה דור בו לא ניסו איריביו לכלותו, לא היה זמן בו לא קמה תנועה להכחיד את היהודים. בכל עידן ועידן ביקשו לפתור — סוף סוף — את הבעיה היהודית. העם היהודי ידע שזאות רבות, לא רק אחת. פרעות, הרג וטבח רבים מספור שמטותם השמדה. אבל מעולם, מעולם לא עלה בידו הנמים להפיק את זממם: היהודי תמיד קם, כמו עוף החול מתוך האפר. דבר מתמימה הראוי לתשומת לב יוצאת דופן, הוא לראות את העם היהודי הזה שורד שנים כה רבות כשהוא נתון תמיד לעינוי... הוא דבר שסותר את עצמו, הריהו שורד למרות עוניו.

וכך גם כותב הסופר הרוסי המפורסם לב טולסטוי: היהודי סמל הנצחיות. הוא, שלא השחיתות וההעיוניים לא יכלו להשמידו, לא אש ולא חרב אינקוויזיציה לא מחו אותו מעל פני האדמה, הוא שהיה הראשון להכריז על דברי אלוקים, הוא שהיה זמן רב כל כך שומר הנבואה ומסר אותה ליתר האנושיות, אומה כזאת אינה יכולה לכלות. היהודי הוא נצחי, סמל הנצחיות.

ולהבדיל בין החול ובין הקודש, כותב כך רבי יעקב עמדין מנהמת לבו: אנחנו האומה הגולה, שה פזורה, אין אומה בעולם נרדפת כמונו. מה רבים היו צרינו ולא יכלו לנו לעבדנו, וכל האומות הקדומות העצומות אבדו זכרן, בטל סברן, סר צילם, ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום. מה יענה בזה פילוסוף חריף, הדי מקרה עשה כל אלה? חי נפשי כי בהתבונני בנפלאות אלו — גדלו אצלי ייחר מכל הנסים ונפלאות שעשה השם יתברך לְאִיִּזְרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּמִדְבָּר וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְכֵן מֶה שֶׁאֵרֶךְ הַגִּלּוֹת יוֹתֵר, נִתְאַמַּת הַנֶּס יוֹתֵר וְנוֹדַע מַעֲשֵׂה חֲקֵפוֹ וּגְבוּרָתוֹ.

ד

נסיים את הדברים במשאו של כ"ק האדמו"ר מסלונים שליט"א (פרשת שמות תשס"א) שמבואר בו הרעיון האמור לעיל: ...התכלית של כל הגלויות היא כמו שנאמר (תהלים מד יח) כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך, כמעט כלוני בארץ ואני לא עובתי פקודיך (שם קיט פז). אחרי אלפי שנות גלות מלאי צרות ויסורים, אשר שום אומה ולשון לא היו עומדים בהם, בכל זאת לא שקרנו בבריתך. וכמו שכתוב בפיוט 'אום אני תומה': ההרזוגה עליך, ונחשבת כצאן טבחא, מרוטת לחי, נתונה למכים, מצבים שיהודים עברו לרוב במשך שנות גלותם, ובכל זאת — סובלת סבלך. כל אומה אחרת במצב כזה היו אומרים: לשם מה לנו הברית הזאת? מה יש לנו ממנה מלבד סבל וצרות? וכי לשם כך נבחרו להיות עם הנבחר כדי לסבול יותר מכל העמים? ואילו אצל עם ישראל האהבה רק מתחזקת ומתחשלת. אף אומה לא היתה יכולה להתקיים ולהחזיק מעמד כל כך הרבה שנים ללא ארץ וללא שלטון, ותחת כזה דיכוי ושנאה. כל עם אחר בתנאים כאלו היה מזמן מתפורר ומתפורד בין העמים, ואילו העם היהודי נשאר 'חבוקה ודבוקה בך'. ועד כדי כך שאף אומות העולם תמהין ושיילין על כך, כמד"א בפיוט אקדמות: מִנֵּן וּמָאֵן הוּא רַחִימֶיךָ שְׁפִירָא בְּרִיתֶיךָ, אֲרוּם בְּגִינָה סְפִית מְדוּר אֲרִיִוְתָא.

מנין השנים לחורבן בית המקדש

חשבון מתומצת מעניין ומבואר למנין השנים

מאז חורבן בית מקדשנו ותפארתנו עד לשנה זו

שנת ה' אלפים ושבע מאות ושישים ושבע

לבריאת העולם ■ בתפילה, בתחינה ובעיניים

מיחלות שנוכה במהרה בימינו לספור כך וכך

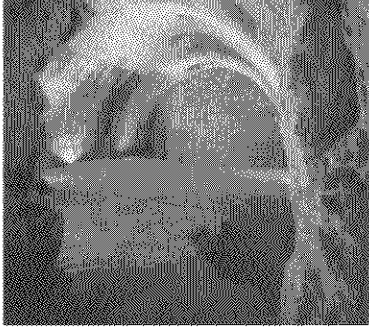
שנים לבנין בית מקדשנו ותפארתנו ■ "ותחינה

עינינו בשובך לציון ברחמים"

מ. מן לוי

בַּעֲיִתּוֹנוּ "הַמּוֹדִיעַ" נִהְיָ זֶה מִכְבָּר — לְפִי הַמְסוּרֶת רַבּוֹת בְּשָׁנִים — לְהַדְגִּישׁ בַּעֲיַתֵּן הַיּוֹצֵא לְאוּר בְּבוֹקְרוֹ שֶׁל יוֹם תְּשַׁנָּה כֹּאֵב אֶת הָאָבֶל וְהַחוֹרְבָן שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כֹּאֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרִיעָה גְדוֹלָה נִפְרַסַּת תַּמוּנָה מְהוֹדֶרֶת שֶׁל שְׂרִיד בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ, הַכוֹתֵל הַמַּעֲרָבִי מְקוֹם שֶׁלֹּא זֶהה שְׂכִינָה מְשֶׁם, גַּם כְּתוּב כְּאוֹתִיוֹת גְּדוֹלוֹת וּמוֹדָגּוֹשׁוֹת מִנֵּין הַשָּׁנִים לְחוֹרְבָן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

פּוֹלֵמוֹס שֶׁלֹּם מִצְאָנוּ בַּעֲנֵן הַתַּאֲרִיךְ הַמְדוּיָק לְחוֹרְבָן, הַבִּאָנוּ זֹאת לִפְנֵיכֶם לֹא לִקְבִיעָה אֲלֵא לְנִסּוֹת וּלְחִשָּׁב בְּחוֹסֶפֶת הָא־רֹת וְהַעֲרוֹת, בְּתַפִּילָּה שְׁנוֹ-כֹּה כָּבֵד לְכַתּוּב מִנֵּין הַשָּׁנִים לְבִנְיָן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

חורבן בית המקדש כמוצאי שביעית. — בגמ' (עבודה זרה, ט:) כתוב, שחורבן בית המקדש היה כמוצאי שביעית, היינו בשנה הראשונה שלאחר שמיטה, ובמנין החדש לשמיטה, וברשי' (שם) כותב תאריך ומביא שזה היה בשנת ג' אלפים תת"כ"ח, אולם בתוס' פליג עלייהו וסובר שזה היה תתכ"ט, היינו שנה אחר כך. לכאורה הבדל דק של

שנה אחת, אולם כדאי לבוא חשבון ולנסות להבין את הדברים. הנה, לענין שנות השמיטה, הרי אנו נוהגים במציאות כמו שנפסק ברמ"א בהלכות שמיטות כספים. הוא מביא שם שהשנים ה'שכ"ז וה'של"ד (שנים אלו בהן חי הרמ"א), הם היו שנות שמיטה. וכן נפסק ברמב"ם בהלכות שמיטה ריובל. ואנו נוהגים במציאות את השמיטה לפי החשבון הזה שבע שבע והשנים הג'ל הינם שמיטה.

שנות השמיטה. — אולם לכאורה יהא קשה, דהנה יוצא אפוא שלפי המ"ד שחורבן הבית היה בשנת תתכ"ח, הרי לפי החשבון, (נסו נא את ראשכם ותראו כמה זמן הנכם מחשבים!) היה צריך להיות שנת השמיטה הקודמת בשנת תשנ"ט ולא בתשס"א. כפי שאכן היה, ולפי המ"ד שחורבן הבית היה שנה אח"כ בתתכ"ט, הרי היה צריך להיות ^{ה'תשנ"ט}השמיטה בשנת תש"ס ולא בתשס"א כפי שהוא במציאות.

שנה א' לבריאת העוֹלָם. — אלא, יש לתרץ דהנה בריאת העולם היה כידוע בכ"ה באלול, ובגמרא נפסק שמנין השנים לבריאת העולם מתחילות ללא השנה הראשונה של בריאת העולם שכללה רק כמה ימים... דהיינו מכ"ה האלול ועד ראש השנה. — אבל כידוע שבמציאות לפי מנייננו השנה הראשונה של כמה הימים הללו, כן נכלל במנין השנים לבריאת העולם והיה זה שנת א'.

יוצא אפוא לפי זה שלפי המ"ד שהחורבן היה בשנת תתכ"ח הרי במציאות לפי מנייננו אנו היה החורבן בשנת תתכ"ט, ולפי המ"ד השני היה זה במציאות בתת"ל, ודאיה לזה כפי שאנו נוהגים בשמיטה, שהשנה הראשונה מבריאת העולם כן נכללת במנין השנים...

ולפי זה יוצא שהשנה שנת תשס"ז הינה אלף ותשע מאות ושלושים ושבע שנים (1937) לחורבן בית מקדשנו ותפארתנו.

(והנה העירונו מגמרא ערוכה בפרק חלק (סנהדרין צ"ז): "תנא רבי אליהו ששח אלפים שנה היו עלמא שני אלפים תוהו שני אלפים תורה וכו' וברשי' שם מבאר את החשבון ולבסוף דבריו כתב: "וּקְנִיעַ **בְּקוֹדֶם הַעֲלָמָת ג' אֲלִפִּים נַחֲרַב הַבֵּית וְלִסְפֹּף אוֹתָן קַעֲיָב נִשְׁלַחוּ שְׁנֵי אֲלִפִּים תוֹרָה**". ומחשבון פשוט עולה שבאמת שנת החורבן היה בשנת תתכ"ח שהם עד היום 1938 שנה. אולם על החשבון של שנות השמיטה צריך ביאור.) היוצא לנו לפי חשבון זה הוא ששנה זו הינה לכאורה 1936 שנים לחורבן בית מקדשנו ותפארתנו.

וה"ר שיהפכו ימי הצומות הללו לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, וזוכה כבר האי שעתא להתחיל לספור כך וכך שנים לבנין בית זובל תפארתנו וזוכה לגאולת עולמים, ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן ואמן. [תורות מרובות וזן חן להרב מאיר רוזן הי"ד מאנטווערפן שהביא את רעיון החשבון הג'ל. נשמח לקבל הארות והערות בענין זה בפקס: 02-9951479.]

הרב דוב לנדא, ירושלים

המושג **אכילה גסה** מוזכרת מספר פעמים בתלמוד ובספרי הפוסקים, כאשר הכוונה היא לאכילה שדיוא יותר על המידה. לאכילה זו, בנוסף להשלכות הבריאותיות, השלכות הלכתיות רבות. כהקדמה לכך נביא את דברי הגמ' במס' שבת (כה:), שם נראה עד כמה צריך האדם להתבונן באכילתו שלא תהיה יותר על המדה. תנו רבנן, איזה נשיר? כל שיש לו נחת רוח בעשרו. דברי רבי מאיר. (פירש"י ז"ל שמו בחלקו אם מעט אם רב). רבי טרפון אומר, כל שיש לו ק' כרמים, ומואח שדות וק' עבדים שעובדין בוקן, וכו'. רבי יוסי אומר כל שיש לו בית הכנסא סמוך לשולחנו. (במס' בי"מ קו). אמרו ברוך אתה בעיר שיהא בית הכנסא סמוך לשולחנך. ועיי' פירש"י שם).

השל"ה שער האותיות כתב בזה"ל: ר"ל סמוך לשישב לאכול על שולחנו, יש לו ב"ה במחשבתו. ויאמר בלבו, למה לי רוב זבחים הרוג בקר ושחוט צאן, ואם כל דגי הים יאסף לי – מה יועיל לי, מאחר שאין לזה תכלית ניסא, כי אחרי כל המאכלים באים לבית הכסא, אין בין אכילות בהמות, חיות ועופות; הכל ישוב למקום הטיופת.

ובכל זאת מה ייחשב יתר על המידה – כמה אדם כן צריך לאכול? על כך משיב הרמב"ם, במספר מקומות בספריו ההלכתיים והרפואיים. בהלכות דעות (פ"ד ה"ב) כתב: לא יאכל אדם עד שתתמלא כריסו, אלא יפחות כמו רביע משבעתו. ועוד שם (הלכה ט"ז): ואכילה גסה לגוף כל אדם כמו סס המות, והוא עיקר לכל החלאים. ופעם נוספת (פ"ה ה"א): כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובודעותו, והוא מובדל כהם משאר העם, כך צריך שיהיה ניכר כמעשיו, במאכלו ובמשקלו וכו'. כיצד? תיח' לא יהיה גרגון אלא אוכל מאכל הראוי להכרות גופו, ולא יאכל ממנו אכילה גסה, ולא יהא רודף למלאות בטנו כאילו שמתמלאין מאכל ומשחה עד שתיפח כריסו, ועליהם מפורש בקבלה (מלאכי כ, ג) "זריתי פרש על פניכם", אמרו חכמים (שבת קנא): אלו בני אדם שאוכלין ושוחקין, ועושין כל ימיהם כחגים, וכו'. (ועיי' ספר חסידים סי' נ').

ויש להזכיר שבמס' גיטין (ע.) אמר אליהו לר' נתן: אכול שליש ושתה שליש והנח שליש לכשתכנסו העמוד על מילוך. ובמדרש רבה (במדבר פרשה כ"א) אמרו עה"פ (משלי יג, כה) "צדיק אוכל לשובע נפשו" – זה אליעזר, שאמר לרבקה "הגמיאני מעט מים" – כדי גמייא. "יבטן רשעים תחסר" – זה עשו, שאמר ליעקב (בראשית כה, ל) "הלעיטני נא".

צדיק אוכל לשובע נפשו

אם נרחיק קצת נראה דברים נוראים בספר החינוך (מצוה רמ"ח), המסביר את מצות בן סורר ומורה. בפרשי המצוה כתב: לפי שרוב חטאות בני אדם יעשו בסיבת ריבוי האכילה והשתיה, כמו שכתוב (דברים לב, טו.) "וישמך ישורון ויבעט", וכן "שמנת עבית כשית יטושו א"לוע עשהו" וכן אמרו זכרונם לברכה (ברכות לב.) מי גרם לך שתבעטי בי כרשנין שהאכלתיך, ודרך כלל אמרו מלא כריסא זני בישא, כלומר, אחר מילוי הכרס יבוא בן האדם לעשות חטאים רעים. והענין הוא לפי שהמונות הם עיסת החומר, וההתבוננות במושכל ובידיאת אלקים ובמצותיו היקרות היא עיסת הנפש, והנפש והחומר תטוסו גמורים, כמו שכתבתי בראש הספר, ועל כן בהתגבר עיסת החומר תחלש קצת עיסת הנפש. ומוזה השורש היו מן החכמים זכרונם לברכה, שלא היו נהנין במזונות רק למה שצריך להחיות נפשם לבד, וכמו שכתוב (משלי יג, כה) "צדיק אוכל לשובע נפשו". ועל כן תמנענו תורתנו השלימה לטובתנו מהרבות באכילה ושתייה יותר מדי, פן יתגבר החומר על הנפש הרבה,

אכילה גסה / אכילות יתר

המושג אכילה גסה מוזכרת מספר פעמים בתלמוד

ובספרי הפוסקים, כאשר הכוונה היא לאכילה שהיא

יתר על המידה. לאכילה זו, בנוסף להשלכות

הבריאותיות, השלכות הלכתיות רבות, ועליהן אי"ה

נדבר במאמר שלפנינו

ההלכהאין התלמוד

מי ששבע כזה. הטור (סי' תרי"ב) פסק: אבל אוכלין שאינן ראויין לאכילה או שאכל אכילה גסה, כגון מיד על האכילה שאכל ערב יוה"כ – פטור.

הבית יוסף הביא בשם הכל בו, שאם היה שבע מאכילה גסה, כגון שאכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה ואח"כ אכל אוכלים הראויים – פטור, אע"פ שזה ראוי לרעב אינו ראוי למי ששבע וכו'. ונ"ל שלא נאמר זה אלא לאכול כל מאכלים שאינם ראויים אלא למי שהוא רעב, אבל אם אכל מאכלים הראויים אף לשבע, כגון מאכלים המבושמים והמתובלים שיש בהם הנאה אף לשבע, באמת יתחייב, אפילו אכלן על השובע, כדאמרין בעלמא (מגילה ז:.) רווחא לבסימא שכיח.

אכילת קדשים

מכל האמור לעיל למדו במס' יבמות (מ.) שבאכילת קדשים, שנאמר בהם ענין אכילה, כדכתיב (שמות כט, לג.) "ואכלו אותם אשר כופר בהם", אם יאכלו זאת אכילה גסה – לא יצאו ידי חובה. וכן אמרו גם במס' בכ"ק (ק.). ובמס' תמורה (כג.) אמרו על הכתוב (ויקרא ו, ט) "והותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מצות תאכל במקום קדש בחצר אהל מועד יאכלוה", תניא "יאכלו" מה תלמוד לומר? מלמד שאם היתה אכילה מועטת – אוכלין עמה חולין ותרומה, כדי שתהא נאכלת על השובע. "יאכלוה" מה ת"ל? שאם היתה אכילה מרובה – אין אוכלין עמה חולין ותרומה, כדי שלא תהא נאכלת על הגסה. וכן פסק הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבתנו (פ"ה הי"א): היתה להם אכילה מועטת – אוכלין עמה חולין ותרומות כדי שתהיה נאכלת עם השובע, היתה להן אכילה מרובה – אין אוכלין עמה חולין ותרומה, כדי שלא תהיה נאכלת אכילה גסה, וכן בשירי המנחות.

בישל ביו"ט ואכל אכילה גסה

בפניני הלכה שכסוף מס' יבמות (מתיבתא הוצאת עוז והדר) מובא בשם ספר מוצל מאש מהר"י אלפנדארי (ת"כ סי' י"ב), שהסתפק בדין מי שהיה שבע מאכילתו, ובישל ביום טוב מאכלים יותר מכדי צורך שביעתו, ואכלם אכילה גסה, אם נחשב שבישל לצורך אוכל נפש או כיון ”הֶאֱכִילֵן וְיָהִי־לָהּ נֶחֱשֶׁב אֲכִילָה” – נמצא שלא היה הבישול לצורך אוכל נפש. וכתב לפשוט ספקו, ממה שאמרו (מס' פסחים מו:) בדין האופה מיו"ט לחול; רב חסדא אמר – לוקה, רבה אמר – אינו לוקה, הואיל ואם יבואו אורחים יוכל להאכילם במה שאפה. ואם נאמר שאכילה גסה חשובה אכילה לענין זה, למה להביא את הטעם שמא יבואו אורחים? היה יכול לומר הואיל ואם רוצה יכול לאכול אכילה גסה.

ובשו"ת קול אליהו (או"ח ח"א סי' מ"ב) הביא את דברי המוצל מאש, ולדעתו מה שמבואר, שהאוכל אכילה גסה ביום הכפורים – פטור, זהו לענין עונש, שבעונש אומרים שאין זה אכילה, שביום הכפורים החיוב הוא כאשר מתיישבת עליו דעתו באכילה, ואין דעתו מיושבת באכילה גסה. אבל ודאי ייחשב הדבר לנהנה, ולכן איסור יש באוכל אכילה גסה ביום הכפורים, אף שלא יצא מעינויו, כיון שנהנה, והוא פטור אבל אסור. וכן לענין המבשל ביום טוב פטור, כיון שנהנה ביום טוב מאותו בישול.

בשו"ע הבית יוסף פוסק: אכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה, או שאכל אכילה גסה, כגון מיד על אכילה שאכל ערב יום

אכילה גסה באיסורי תורה

המשנה למלך, בהלכות יסודי התורה (פ"ח ח"ח), מסתפק באוכל דבר איסור אכילה גסה, כגון שהיה שבע מאד, אם הוא חיוב. בתחילת דבריו ר"ל שאינו חיוב, שהרי כלל הוא בידונו, שכל איסורים שבתורה – אין לוקין עליהם אלא דרך הנאתן, וברור הדבר שאכילה גסה אינה דרך הנאה. ואולי יש לחלק בין אם המאכל הוא דרך הנאה, אלא שהאדם האוכלו קץ במאכל, לבין שהמאכל לא טאכל דרך הנאה, כגון אם ערבו במאכל דבר מר, או שהמאכל חם עד כדי כך שהאדם האוכלו נכווה גרונו.

הוא מביא ראיות לשאלה, ומסקנתו שאכן באכילה גסה אין לוקין, משום שאכילה גסה אינה אכילה, בין אם כתוב אכילה בצורה חיובית, היינו שצריך לאכול, או בצורה שלילית שאסור לאכול. ומיהו בבשר וחלב וכלאי הכרס נראה לו שחיובים עליהם אף אם אכלו אכילה גסה, שהרי בהם לוקים אף שלא כדרך הנאות.

הכפורים, עד שקץ במוזנו – פטור. והרמ"א הוסיף כאן את דברי הכל בו: אם אכל מאכלים מבושמים או מתובלים על אכילתו – חיוב, דרווחא לבסומי שכיחא. וכפי שהעירו על כך המגן אברהם והטו"ז, שאם אכל ביום הכפורים עצמו אכילה עד שהגיע לאכילה גסה – חיוב כבר על הכותבת הראשונה. (והובאו כבר הדברים בדברי הריטב"א עמ"ס יבמות.) כמ"כ ברור הדבר, שאין זה אומר שמותר לאכול אכילה גסה ביום הכפורים, אלא שאין חייבים על אכילה זו. (וכפי שמוכא בשער הציון (ס"ק ט"ז) בשם המאירי שמכין אותו מכות מדרות).

ליל פסח

במס' פסחים (קו:) דנו בשאלה, מדוע אסרו לאכול בערב פסח. ואתד הצדדים הוא, שהמטרה היא כדי שלא יאכלו מצה בליל פסח אכילה גסה. כמו כן דנו בגמ' נוספת (קח.) מדוע אמרו שמותר לשתות בין הכוסות, הרי אם היין משביע יצא שיאכל מצה אכילה גסה, ולא יצא ידי חובתו.

לגבי אכילת אפיקומן מביא הרמ"א (סי' תע"ו סעיף א') בשם מהר"ל שלא לאכול ולא לשתות הרבה יותר מדאי שלא יאכל האפיר קומן אכילה גסה וכו'. ושם כתב המשנה ברורה, דהיינו שאינו מתאוה כלל לאכול, שאז אינו עושה מצוה מן המובחר, שאף שאפיקומן הוא זכר לפסח, והפסח נאכל על השובע, דהיינו שהוא שבע כבר, ולכן אוכלין האפיקומן אחר גמר הסעודה, כמו שיתבאר, מכל מקום צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול, ואם לאו – אין זה מן המובחר, ואם שבע כל כך עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובע, אף שדוחק עצמו לאכול – אינו יוצא ידי חובתו כלל במצוה זו, שאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל.

אכילת פועל

כתוב בתורה (דברים כג, כה) "כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך" וגו'. וע"כ אמרו במס' בי"מ (יז:) "בכרם רעך" – ולא של הקדש, ואכלת – ולא מוצץ, "ענבים" – ולא ענבים ודבר אחר (שלא יטבול ענבים במלח למתקן כדי שיאכל מהם הרבה), "כנפשך" – כנפש של בעל הבית כך נפשו של פועל, מה נפשך אוכל ופטור – אף נפשו של פועל אוכל ופטור. "שבעך" – ולא אכילה גסה וכו'. וכ"פ הרמב"ם בהלכות שכירות (פ"ב הי"א).

ברכת הנהנין

המשנה ברורה (סי' קצ"ז ס"ק כ"ח) סבור לענין ברכת הנהנין: מי שהיה שבע קודם שאכל, ואכל אכילה גסה, שלא היה צריך לאותה אכילה, אעפ"כ אם נהנה גרונו מאותה אכילה – מברך עליו לפניו ולאחריו, ומוציא אחרים, ואם נפשו קצה עליו ואינו נהנה גרונו – אינו ראוי לברך לא לפניו ולא לאחריה, לפי שזו אינה חשובה אכילה כלל, לכל מצוות שבתורה.

^[1] – תוספת לגיליון המודיע ה' במנחם־אב תשס"ז

ישמחו במלכותך שומרי שבת

יעקב אהרן לנדוי

מקום מיוחד ומרכזי נתייחד ליום השבת קודש בחייו ומשנתו של מרן אדמו"ר בעל "נתיבות שלום" זי"ע. כל ימיו נתן נפשו והלך כעמוד אש לפני המהנה להשפיע את אור השבת בדור האחרון, לימדה את בני ישראל והטעימה בפיהם מנועם השבת וסגולותיה.

רבינו זי"ע היה כממשיך נאמן לדרך רבותיו הקדושים מלעכוויטש קוברין וסלר נים, שהשקיעו כל מעייניהם ועבודתם במתנה טובה ושבת שמה. הם ראו אותה כ"תחילה למקראי קודש", תחילה וראש לאיש יהודי החפץ להקרא ולבוא אל הקודש. כי היא מקור הברכה, להמשיך שפע גשמי ורוחני לכל ששת ימי המעשה המקבילים קדושה משבת קדש.

כמשך שנות הנהגתו היה מרכה לדבר בשיחות קדשו אודות יקרת ערך מתנת השבת קודש, והיה מאיר אותה לשומעי לקחו מזווית רבות, בבחינת "לך והודיעם". שיחות אלו נקבצו בנתיבי "נועם שבת" המהירם חלק מספרו הנודע "נתיבות שלום" אשר השאיר אחריו ברכה לבני דורנו.

בשורות אלו לקטנו גרגרים, לכבוד יומא דהילולא, רסיסי הוד ואורה, שהיו שגורים בפי רבינו, תיאורים על יהודים יקרים שהכיר בעיר הולדתו ברנוביץ, דמויות קטניות של חסידים ואנשי מעשה מדור העבר, שאור השבת זרח עליהם, והיו פושטים צורה ולבושים צורה ופניהם מאיר רים בנהירו עליהם.

יום שמחתכם – אלו השבתות

בשיר השבת שבפתח "נתיבי נועם שבת" כותב: "שבת קודש, זכינו לראות נועם ויוך השפוך על יהודי כגולה, שנפשם היתה חולת אהבתך, ובשבת נכספה וגם כלתה נפשם ליהנות מזיו השכינה המתגלה באר רך. גם ראינו אותך על יהודים יקרים שדבקו בך וברכתך נתקיימה עליהם, בפר אור פניהם שורה כשמש בצדדים, ואפילו יהודים פשוטים ההולכים בחושך ראו בך אור גדול בכל נדוים".

כאשר נשאל פעם רבינו על ידי רב חשוב, מדוע אתם מתלהבים כל כך בנוגע לשבת, הרי שבת היא אחת מתרי"ג מצוות שכל אחת מהן חשובה מאד, ומה ראתם על ככה לעשות ענין ועסק גדול כל כך משבת קודש? השיבו רבינו, תמה אני על השאלה, וכי מעולם לא ראתם בזהר הקדוש את גודל ההתלהבות בנוגע לשבת. הרי בזהר הקדוש מפליג במאמרים נשגבים על רום ערך השבת קודש, כמו "כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין" "שבת איהו יומא דנשמתא ולאו יומא דגופא כלל" ועוד רבות בהנהגה.

רבינו הוסיף להוכיח כן מדברי המגיד בהגדה של פסח: אילו נתן לנו את השבת ולא קריבנו לפני הר סיני — דיינו. על שום מצוה אחרת לא אמר כן, כי אכן שבת היא לא עוד מצוה, שבת היא נשמתו של היהודי ומקור חיותו. תרי"ג מצוות מכוונות כנגד תרי"ג אברים ונודים שבאדם, וכאשר חסר אבר הרריהו בעל מום חיו, אך בלא הנשמה אין לו חיים והניקור חסר.

מספר היה בשם אביו הקדוש רבי משה אברהם ברובוסקי הי"ד, מדמויות הפאר של חסידו סלונים בברנוביץ, שאמר בדרך מליצה: פעם אמר גוי אחד לחברו אני משתוקק לטעום "בייגעל עם ווייער מילאך" מאכל משובח מאד שהיה בימים ההם. שאלו חברו, וכי מהיכן יודע אתה שטעמו של זה משובח, הרי מעולם לא טעמת זאת בחיך, שכן לא השיגה ידו יותר מפת קיבר פשוטה. הלה השיב, אמנם לא טעמתי, אבל ראיתי פלוני עשיר שאוכל מאכל זה ומתענג על כל טעימה וטעימה, וכלשונו: "ער האט

רסיסי אורה על שמחת השבת קדש

ועל יהודים של שבת. מתורתו

של כ"ק מרן האדמו"ר מסלונים

בעל "נתיבות שלום" זי"ע –

ליומא דהילולא השביעי ז' מנחם אב

הגאון רבינו האדמו"ר

כיוצא בזה פירש את דברי המדרש על מה שכתוב באדם הראשון "ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה", וניחהו שנתן לו מצות שבת, כמו דכתיב ונח ביום השביעי. משמעות הדברים, כי על ידי שנתן לו מצות השבת, הרי בזה גופא הניחו בגן עדן, שכל מציאותו נתעלתה ונהיתה בחינת גן עדן.

ואכן כל מי שזכה להיות מאוכלי שלחנו של רבינו הַסְאָרְפֶּאָרֶשׁ בהרגשה מעין זו. האורחים הרבים שהיו מסובים על שולחנו לא ישכחו לעולם את האויר הנפלא והמיוחד שהיה שורה בסעודתא דמלכא. מה נהדר היה מראה שולחן השבת בביתו נאוו קודש, ה"שלום עליכם" הקידוש והמירות השבת, שיחותיו וסיפוריו על ההורי המיוחד של השבתות בברנוביץ. הנוכחים הרגישו כאילו הם טובלים במעיין של מתיקות ושמחה עילאית ששמו שבת, באויר של גן עדן עלי אדמות, עד שכל הנכנס שם כשהוא עצב ונפשו עגומה מוכטח לו שיצא שמח וטוב לב. פעמים יש והרבי מתיישב אל שולחן השבת וכשהוא מביט לעבר אורחיו פותח ואומר: "השבת נועם הנשמות" — שבת מאכט זיס אויף די נשמה... היה זה כביטוי הולם על ההשראה הנפלאה והמי רוממת ששרתה שם.

זיך ג'סמאקוועט". מזה ידעתי שמאכל זה ערב וטעים מאד. על משקל זה המשיך רבי משה אברהם: כך היא בעינינו השבת קודש, אין אנו יכולים לומר שהישגנו גודל קדושתה, כי מעולם לא הגענו לדרגות נשגבות כל כך, אך בכל זאת אנחנו יודעים כי היא מקור החיים ונענ הנפשות, כי בעינינו ראינו יהודים כאלו יקרי רוח, שהשבת דתה חיותם ומשוש לבים, ("די האבן ויך ג'סמאקוועט אין שבת") וטעמה היה ערב להם מנופת צוף וכל טעם, עד שכל תענוגי עולם כאין נחשבו לעומת התענוג הרוחני שהשיגו בשבת קודש.

רבינו זי"ע מגדיר בספרו את מציאות יום השבת על פי מה שדרשו בספרי (בהעלותך) וביום שמחתכם — אלו השבתות. והקושיא מפורסמת והרי לא מצינו שנוכח בתורה מצות שמחה בשבת, ורק במועדים כתיב ושמחת בחגך. אין זאת אלא שעצם מהותה של השבת קודש היא יום שמחתכם, המציאות של "ביני ובין בני ישראל אתה היא לעולם" היא השמחה הגדולה ביותר אצל יהודי ואין צורך לצוות עליו שמחה. ביום השבת קודש לב יהודי מתמלא שמחה וגיל מהקשר והקירבה אל הקב"ה, כדוגמת חתן ביום שמחת לבו.

הוא זי"ע היה ממשיך משלו, להמחיש כיצד הדרך להקביל פני שבת מלכתא. למה הדבר דומה, לשני בני אדם שנודמן להם אורח בצל קורחם. האחד עשיר שביתו משופע בכל טוב, נותן לו תרגולים מפותמים וכל מיני מעדנים, ואומר לאורח הרי כל ביתי עומד לרשותך, לא תחסר בו מאומה. אך הוא עצמו אין לו פנאי וסבלנות כשבילו ואין האורח מרגיש כי הוא שמח עמו. לעומת זאת, השני הוא עני שביתו דל וריק, ואומר לאורח אמנם אין לי במה לכבדך כיאות, אבל אני מאושר ושמח לקראתך. מוכן ואין צורך לומר שהאורח של העני מרוצה יותר מן האורח של העשיר. כך היא המידה בנוגע לאורח ששמו שבת קודש, במושגים רוחניים. רק מי שמתרונן מרוב שמחה וגיל בבוא שבת, אפילו אין ידו משגת לכבדה במעדני מלכים, במוזנות של נשמה ולב, השבת גם כן שמחה בו. מה שאין כן מי ששובת מתוך עצבות, הגם שדבין לה פטויות ומכבדה בתורה ותפילה אבל אינו שמח מעצם השבת, הלא עלב בה והשבת אינה שמחה עמו.

כאשר התוודע פעם רבינו לסעודת מלוח מלכה עם תלמידים מקשיבים, שאל את המארח האם נשאר ברשותו משיירי מאכלי השבת? וסיפר בהקשר לכך מעשה מהס"ק מלכוויץ זי"ע א שפעם יצא במוצאי שבת קודש ופשט את מלבושי השבת, לאחר מכן נכנס ולבש שוב את מלבושי שבת, השעה היתה כבר מאוחרת, והחסידים תמהו על כך. אמר הלעכוויץ: אפילו "אשפענדל" פון שבת פארא זיסקייט דאס איז. אפילו משהו משבת איזה מתיקות יש לו...

כאיל תערוג על אפיקי מים

"כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשם תערוג לקבל קדושת השבת". את דברי הפיוט הקדוש של הרה"ק רבי אהרן הגדול מקרלין זי"ע היה רבינו מפרש כך: בשם שהאיל רץ וכמה למקור חיים כי ממנו חיותו ובלא מים אינו יכול לחיות כלל, כך גם יהודים נפשם צמאה ומשתוקקת ליום השבת, מתוך שמרגישים בנפשם שכלערי אור השבת וקדושתו לא יתכנו חיים ורוחניים.

בהודמנות אחרת פירש רבינו, כאיל תערוג על אפיקי מים, על פי מה שפירש רש"י בשם רבותינו, האיילה הזאת היא חסידה שבחיות, ובעת שהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום, ומה היא עושה, חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה בבכי והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים. בהמשך מפרש רש"י שהאיילה הנקבה כשהיא כורעת ללדת רחמה צר והיא צועקת להקב"ה, והקב"ה מרחם ומזמן לה נחש ומכישא ורחמה נפתח. ממשיך רבינו ומפ"רש, שמעתי בשם צדיקים (הוא הרה"ק רבי יצחק מסאמבור בעל "זרע יצחק"), שלכן פתח הכתוב בלשון זכר "כאיל" ומסיים בלשון נקיבה "תערוג" ולא אמר כאיל יערוג או כאילה תערוג, כי האיילה הזאת שיש לה צער לידה, בעת שמתאספות אליה החיות שתתלה עיניה למרום על עסק המים, גם באותה שעה שאוחזים אותה חבלי לידה אינה שמה לב ומתעלמת מהכאבים הנוראים שלה ונעשית כמו איל זכר וכל דאגתה היא רק לבקש רחמים על אחרים שיהיה להם מים. וזהו שהמשיל הפיוט כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשם תערוג לקבל נועם שבת, שכך הוא אצל איש יהודי, כאשר יודע ומרגיש כי הש"ק הוא מקור החיות ומקור הברכה לשאוב ממנה קדושה לכל ימות השבוע, הרי גם אם הוא שבור ורצון בעניניו הגשמיים, מלא צער ודאגה על עניניו המעיקים, כיון שבאה שבת אינו שם לב לכל זה, וכאילו כל מלאכתו נעשויה, ומשתוקק רק להרגיש נועם שבת, ומכאן זה שיועד להתרומם מעבר ומעל לכל רגשות וכאבים גופניים ונפשיים ולהתדבק כולו בקדושת השבת, ממשיך בזה כל ברכאן

כ"ק מרן האדמו"ר מסלונים בעל "נתיבות שלום" זי"ע – ליומא דהילולא השביעי ז' מנחם אב

דלעילא ורתתא ונפתחים לו שערי אורה ושפע בכל הענינים.

ופעם התבטא רבינו: רואני את פלוני, אשר ידעתי מה רבו תלאות נפשו בששת ימי המעשה ולמרות הכל כד עייל שבתא הריהו מתאמץ לשמחו ומתנשא לכבודה בריקוד "ישמחו במלכותך..." מי יכול לשער גדל נחת רוח שגורם למעלה.

וכן כותב עוד ב"שיר השבת": "שבת קודש, מה יפית ומה נעמית אהבה בתענוגים. נפשות ישראל בצל כנפיך יחסיון, צרי מרפא את לרוחות כאובות ומדוכאות, ונעים הנשר מות להתעורר באהבתך ויראתך. באורך יראו אור כל אשר קרבת א' יחפצון. וכך ימצאו מאווים ותשוקתם בימי שמחה ותנוה, ומלא הסיפוק לנפשות רוחם ונשמתם".

שבת היא מלועק ורפואה קרובה לבוא

כדוגמא לרעיון הזה היה מספר בן-המאה ה-17 אדמו"ר זי"ע בעל "בית אברהם", שהיה דרכו לספר על הרה"ק ר' צבי הירש הארקער זצ"ל, שנמנה בין תלמידיו המובה-קים של הצדיק רבי מנחם מגדל מריטבסק זיע"א. צדיק דורו הפליגו בחשיבותו, והעירו עליו שבשבת קודש, זכה לרוח הקודש צלולה, ולהארת שבת קודש במידה יתירה. אף בנו רבי שאל נמנה בין חשוכי החכריא בארץ ישראל. בזקנותו שימש כנשיא וראש עדת החסידים בטבריא. רבי שאל חלה במחלה מדבקת בנסיעתו באוניה לארץ ישראל. רב החובל היה משליך חולים כאלו לים, למנוע הדבקות של נוסעים אחרים במחלה. ולכן הסתירו ממנו את המחלה. כשהגיעו לנמל חיפה, התנדב אחד הנוסעים להורידו אל החוף, והניח אותו בחורבה סמוכה. לאחר מכן, נסע לטבריה להזכירו לפני אביו. הלה הגיע בערב שבת בשעה מאוחרת. בשולחן כליל שבת קודש הזכירו פעם אחרי פעם, כדי לעורר רחמים בעדו. אך רבי צבי הירש לא ענה לו. חשב האיש כי רבי צבי הירש איננו שומע, עד שגער בו בהתלהבות: "שטיא, מה הנך מבליב אותי כל הזמן כשתזכיר 'שאו'לקה' 'שאו'לקה', הלא תדע כי חוט השערה (משחי) של שבת חשוב וספר יותר מאלף 'שאו'לקס'. וסיים ה"בית אברהם": "באמר רה זו המשיך עליו באותו רגע, רפואה ש"ימה".

נפשות ישראל בצל כנפיך יחסיון

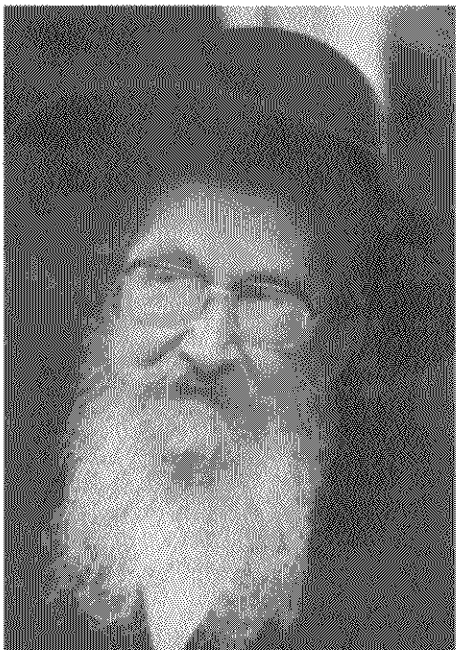
בפתח "דברי שמואל" כותב רבינו: סיפר הגה"צ רבי משה קליערס זצ"ל רבה של טבריה, כי בהיותו בסלונים הבר שם חסיד אחד בשם ר' שלמה לאקש, שהיה כל ימיו עני מרוד ופעם הורע מצבו ולא נשוא ונמר בלבו לנסוע על שבת אל מרן בעל "דברי שמואל" זצ"ל ולהגיד לפניו כי הפעם לא בא לשם מילי דחסידותא כדרכו, אלא להתחנן לפניו שיגורר עליו רחמי שמים שהעניות לא תציק לו במדה כה מופלגת. אך כבואו אל ביהמ"ד בפניו דמעלי שבתא ומרן זצ"ל יצא מהדרו להניח את התיבה והניח המלית על שכתו ופתח ואמר בנינו הערב והמלכב "ברכי נפשי את ה'", מיד שכת ר' שלמה עולם ומלואו ולא נזכר בשום אופן על מה ולמה בא הפעם לסלונים, והענין שבנינו נסע לכאן דוסח כליל מדעתו. ואכן, לא בכדי אמר הגר"מ קליערס זצ"ל שאצל מרן בעל "דברי שמואל" היו יכולים למשש את אור השבת בידיים ממש.

רבינו מציינ למאמרו של ה"דברי שמר אל", בנוגע לעצם מהות השבת, שהוא על דרך משל להולך בדרך בגשם חזק וכולו נרטיב עד לש"ע עצמותו, והוא רעב ורועד מקור, ולפתע פתאום ראה לפניו אכסניה חמה ויש בה מכל טוב, ונכנס פנימה ופשט את בגדיו הרטובים ולבש בגדים נקיים ויבשים ואכל ושתה ונה והתחמם עד כי השב נפשו ואזר כח להמשיך בנדודיו. כך השבת היא אכסניה אשר יונה מצאה בו מנוח, מכל הראגות והצרות. וכ"ל יגיעי כח יגורו שם מהענינים המינעים הגונים אל הגוף ואל הנשמה, ומחליפים כח ומתחזקים להמשיך בדרך החיים, להיות מוסף והולך ואור. וזהו בחינת ש"ק נפשות ישראל בצל כנפיך יחסיון, ירויון מרשן בותך. משל זה היה רבנו חזון עליו רבות.

וקבעו יסוד במשנתו בהגדרת מהות השבת. פעמים היה מוסיף, כי משל זה הוא בגדר דרגה נעלה. בזמנינו יש להמשיך את השבת, שמי שנחפץ בורם חזק של גלי ים סוער, והוא הולך וטובע, ולפתע מודמן לו איזה קרש הצלה, הריהו נאחו בשארית מוחותיו בקרש זה שלא יטבע, בבחינת "דף נודמן לי וניצלתי". כך כל שבת היא קרש הצלה לאיש יהודי בשעה שהוא כבר הולך וטובע במים הוידונים. כמו שכתוב במדרש, מושל לאחד שהיה מושלך בים והושיט לו הקברניט את החבל, ואמר לו תפוס בחבל זה, כל זמן שהחבל בידך, יש לך חיים.

בפרקי הקדמה ומבוא לספר זכרון קדוש "בסוד קדושים", מביא רבינו חיבור נאמן אודות אדמו"ר הקדוש מהרשד"י מסלונים זצ"ל הי"ד שכתב אליו אחיו הגדול הר"ר שלמה הלל הי"ד, בשנת תרצ"ז, זמן מועט אחרי שנערך הטבח הנורא ביהודי העיירה פשיטיק, פורעים אנטישמיים התנפלו אז על

איך שכתבאים קשים ומרים כאלו של הדיכוי בין הגויים והעניות המרודה ששררה באותם ימים, ולמרות כל המועקה והמצוק הם התעלו כל כך, עד כי שום ענין גשמי לא הציק והפריע להם, והכל בטל ומבוטל לעומת המטרה הרוחנית, שהיתה משאת נפשם ושאפת חייהם היחידה. הרי לך יהודי שמצוקותיו נהירין לך היטב ואתה יודע בו שהוא מתפתל ביסודי נפשו, אולם בו ברגע שמתקדש ובא ליל שבת קודש או חג קורנים פניו מרוב אושר ושמחה, הוא שוכח מעולם ומלואו ושקוע כולו בתענוג עילאי. כלום אפשר בכלל לתאר במילים את השבתות והמועדים, זמני שמחתנו, אצל היהודים האלו? תמיד בעמדך כמשתומם במרחק מה מר' אמותיהם, בפליאתך לנוכח המראה הגדול הזה, כאשר ידעת את הראגות והיסורין במדה גרושה של פלוני ושל פלוני, היתה חיה בליבך ההרגשה כאותו משל לכפרי פשוט שזכה והזמינו המלך להיות מאוכלי שולחנו, אושר שלא

*

הארכיון היהודי

העלה מעולם אפילו בדמינו, ולא היה קץ לשמחתו עד ששכח מכל טרדותיו וצרותיו היומיומיים. כיצא בוו היתה התרוממות הרוח אצל יהודים מופלאים אלו בכל שבת ובכל חג. כל דיכוי תגלות בין הגויים, הלחץ והדחק, כאילו נמחו לחלוטין ולא היה רישומם ניכר בין כחלי בית המדרש.

כדוגמא מוחשית לכך היה שגור רבות כפי רבינו בשולחנות השבת בביתו על החסיד רבי יעקב הלל וינברג הי"ד מברנר בין הר"מ בכיתה העליונה של הישיבה קטנה. רבי יעקב הלל היה מלא יסורים מכף רגל ועד ראש רח"ל. העוני והדלות ששררו בביתו, נשקפו היטב גם כן מגווילי פניו המצומקות, עורו התקלקל מחמת רעב ותת תזונה. מלבד זאת היו ילדיו מוכי חולי, אחד מילדיו סבל משחפת הריאות, ילד אחר לקה בנפשו רחמנא ליעלן, וגם הילדים האחרים לא נפלטו מים הטבל. הצרות השיבו את נפשו עד דכא, לב ילדיו נקרעו לגורים בכל עת שזוכרו בו, לולא תורת ה' שעשועיו היה אובד בעניו. אכן, כל זה מדובר בששת ימי המעשה, ואילו ביום ש"ק הפך לאיש אחר, רוח אחרת היתה עמו, כאילו נדלק בקרבו לפיד הנשמה יתירה, ופניו לא היו לו עוד. "פניו חפיקו אור וזרח מקדושת השבת", העיד בו תלמידו רבינו. "ממש לא יכול להכיר, כי זה האיש שהכרנו מימות החול ורבים מכאוביו, נכשיו בשבת קודש כולו אומר חדוה ואושר..."

כל ילד בקהל החסידים ידע זאת, כך עייל שבתא לובש רבי יעקב הלל כתנות אור. קרני השמש של חמדת הימים וזרחות ממצחו. פניו הצפודים קרמו כעין עור חדש וקרן אור פניו שהפיקו זיו והאירו נוגה. הלחיים הנפולות והמצומקות הוורידו, אול חיורא ואתי סומקא, ואנפיו נהירין בנהירו

עילאה. נתקבל הרושם, כאילו הפשיט רבי יעקב הלל מעצמו את גו החולין ולבש גו שכולו שבת.

פעם פנה הרבי אל רבנו ואל אחיו הרה"ח רבי נחום זאב ושאלם, הגידו לי, על פני מי מיהודי בית הכנסת ניכרת השבת? השיב הרנ"ז והצביע על רבי יעקב הלל. נענה הרבי, אכן אליו התכוונתי!

באחד מימי ששי קרהו אסון לר' יעקב הלל. אחד מילדיו נעלם פתאום כאילו נבלע באדמה. תלמידים ומכרים יצאו לחפש אחריו בכל העיר ומחוצה לה. החשש הנורא היה אולי נחטף בידי השכנים הערלים. בנתיים הגיע שבת. בתנאי הימים ההם לא היתה אפשרות להמשיך בחיפוי שים. אחד מתלמידיו, הוא הרה"ח ר' יחיאל קופילוביץ התחקה אחר הליכות רבו, וראהו מקבל פניהם של מלאכי השרת, ומקדש ומיסב לסעודתא ד"חקל תפוחין קדישין" מתוך התרוממות הנפש, כהרגלו מדי שבת, בלא שמץ של דאגה ועצבון. רק זוגתו מלכה, האמא, התקשתה להבליג על צערה וישרון ליבה, ובמהלך הסעודה נפלט מפיה קול אנחה. קרא אליה רבי יעקב הלל בקול רזוי פליאה והשתוממות: "מלכה שבתו!" קרא ולא יסף. לימים, כשיספר רבנו סיפור מרטיט זה, יוסיף בהתפעלות: איכבה מסתגל ילוד אישה להשיג מדרגה כל כך גבוהה ברזא דשבת! (הובא בהרחבה ב"ניב המור רה" על ידי מיועדנו הסופר הגדול הרב אהרן סורסקי).

לנפש מצירה חסיד אנחה – שבת מנוחה

וכן היה רבינו הולך ומתאר דמיות נוספות "יהודים של שבת" מהשטיבל כברנוביץ, אשר "השבת היתה מאירה שם כשמש בצהריים". הנה, החסיד הנודע, המורם מעם, רבי אברהם פנחס שרשבסקי, שהיה בעיני הדור הצעיר כדוגמא חיה של חסיד לכוביץ בימינו. לא היה לו שום קשר לעניני עולם הזה, כולו דבוק בה' תמיד, עד שלא עברו עליו רגעים מעטים מבלי שילחש בינו לבין עצמו תרישית: "שויתי ה' לנגדי תמיד, או 'מלא כל הארץ כבודו'. ועל אף שכל ימיו סבל מעניות ומדחקות לאימה עד כדי חרפת רעב, פשוטו כמשמעו, ודירתו היתה צרה ועלובה, לא הפריעוהו כל אלה מעבודתו הקדושה. גדול היה בתורה ולבו הומה תמיד אל השי"ת, ובבוא יום השבת קודש פניו נראים "כאדם המאושר ביותר עליו אדמות". ובעת שהוא מרקד ושר "ישמחו במלכותך" בצהלת פנים נדרה שפוכה על פניו עד אין קץ כמי שמרקד בעת שמולין את בנו יהודי לחופה. עד שהילדים בשטיבל כברנוביץ כשדיברו אודות אחד מגדולי ישראל שנקלע לשם, סחו ביניהם, האם גם הוא מרגיש קדושת שבת בדרגה גבוהה כזו כמו ר' אברהם פנחס? הוא היה קנה המידה שלהם להרגיש שבת השבת כראוי.

והנה יהודי אחר, רבי זיידל ב"ר חיים שלמה, יהודי שהינו לכאורה מנהל חשבנות באחת מטחנות הקמח הגדולות בעיר, אך כולו אומר עדינות ואצילות. דיבורו בכל עת בקול שקט ונעים, המושך את הלב. רבינו מספר, כשעמדתי מולו בעת עריכת שולחנו הקדוש של מרן אדמו"ר בעל "בית אברהם" זי"ע, הוא עמד כל הזמן בעיניו עצומות וקשה לדעת במבט ראשון אם ער הוא או ישן, אך הבחנתי כי כל כמה רגעים מנענע בראשו ומליט פניו בידיו ועיניו הוליו דמע רב, וזרם הדמעות שפורץ לעיניו מעיניו מגלה את סודו, כי לא יעום ולא ישן כל ימיו.

כן היה מספר על "בנימין דער מאלעבר", בנימין הצבעי, אשר טורח קשה לפרנסתו בששת ימי המעשה, אבל כשהיה יושב ב"דעצן" בשבת אחים גם יחד בליל ש"ק היו פניו מבריקות מהנאה והתמנוגות. יתכן שיהודי זה בקושי היה יודע ללמוד חומש עם פירוש רש"י, אך אור השבת שחדר לעיניו ונפשו היה מבריק ממנו, בבחינת "באור פניך תבריקם".

וכן על השמש הצעיר ר' גדליה – שכבר היה תלמיד חכם ומחשובי החסידים, ובערב שבת אחרי הצהריים היו צעירים שבחבורה מתחבאים בעזרת נשים כדי להאזין לצנינים שהיה שר מעומק ליבו בעת שטמא את ה"שטיבל", כשהוא מלא

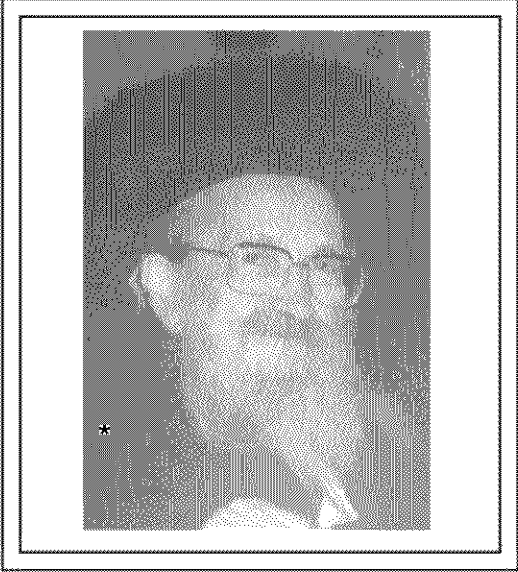
שבת חזון – השבת הגדול ביותר במעלה

כדור אנוש מוחלין לו. שבכה השבת שהיא בבחינת בנים, מסוגל יהודי לשוב ולהתקרב להשי"ת בכל מצב שהוא נמצא, גם כשהוא בשאל תחתיות. וכלשון הכתוב ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם "ברית עולם" ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם – כלומר שחשבת היא דבר עולמי ונצחי. כח השבת עומד לישראל במצבים השפלים ביותר, ולא שייך בו חורבן, כי ממנו נצחיות וחיות הכריאה ונצחיות כלל ישראל.

בשבת קודש בטלים כל דיני אבילות, כי העבודה של שבת היא רק אהבה ודביקות, וכל ענין אבילות על חורבן בית המקדש אינו שייך אלא בימות החול. על כן אמרו חז"ל (תענית כט:): תשעה באב שחל בשבת, אוכל בשר ושותה יין ומעלה על שולחנו ואוכל אפילו כסעודת שלמה בשעתו, ומשמע דמותר אפילו למי שתמיד אינו נוהג כן. והיינו שאין שום ענין אבילות בשבת זו. וכן מצינו שנהנו גדולי הצדיקים, וכמו שמובא על האר"י הקדוש שלא היה ניכר עליו שום אבילות בשבת זו, כי בשבת הוּו במיוחד יורד שפע עליון.

השבת איננה תלויה בימות חשבוה כלל. וכדרך שאמר הרה"ק הר"ן מלכוּבין זי"ע: "די וואך ווי די וואך האטשע שבת". וכמסופר על הרה"ק רבי ברוך ממזיבזו זי"ע שפעם אחת בתשעת הימים אמר לאנשיו קודם שבת חזון, שלא יבואו אליו לשבת זו, כי אין לו מאומה לתת להם, לא אור ולא מדרגות, כיון שהוא ב'קטנות' ואין להם בשביל מה לבוא. אך מיד כשנכנסה שבת, שלח וקרא להם: בואו אלי, יש לי הכל, הארות ומדרגות.

ומסיים רבינו: לישועתך קיונו כל היום ומצמים לישועה, מהר אהוב כי בא מועד וחזנו כימי עולם וכשנים קדמוניות. אנו מקוים ומייחלים לביאת המשיח, שאז תהיה שבת זו בבחינת שבת הגדול, הגדול שבגדולים, במהרה בימינו אמן!

(קידושין לו.) שבין כך ובין כך קרויים בנים, וקיי"ל הלכה כמותו. וזהו מדרגת יום השבת, שבה עבודתם של ישראל להקב"ה היא בבחינת בנים אתם לה' אלוקים. ולכן אמרו חז"ל כל המשמר שבת "כהלכתה", אפילו עבד עבודה זרה

רבינו זי"ע בספרו "נתיבות שלום" במאמרי בין המצרים מזכיר את מאמר הרה"ק מקוניץ זי"ע ב"עבודת ישראל" על מאמר חז"ל (מגילה ה.) "ביקש רבי לעקור תשעה באב שחל בשבת, אמר הואיל ואידחי אידחי". ומפרש ביקש לעקור שהוא מלשון עיקר, רבי ביקש לעשות את תשעה באב שחל בשבת לעיקר העיקרים יותר מכל החגים וזמני השמחה שיש לישראל. כי בזמן כזה של תשעה באב שישראל שרויים בתכלית המרירות ואף על פי כן הם מתחזקים ושמחים ביום השבת, הרי זה נחת רוח גדולה עד מאוד לפני השי"ת. כל החגים והזמנים אינם חשובים לפניו יתברך כמו מה שישראל מתחזקים בזמן עצוב וחשוך ובטוחים בהשי"ת כי לא ידח ממנו נדח, ובוודאי יושיעם ויגאלם, וזה גופא עיקר חשוב מאד לפני השי"ת. בדומה לזה היה מרכה לצטט את דברי ה"עבודת ישראל" (עניני פסח) שיהודי צריך להיות ע"ד אשה כשרה העושה רצון בעלה, שאף על פי שפעמים עצוב לה על הלב, מראה עצמה כשמחה לשמח את ליבו. כך כשאים שבתות יומים טובים, ימי שמחה ולבו של איש ישראל מלא דאגות ויסורים, הוא מסלק הכל הצידה ומעורר שמחה. וזו עבודת שאפילו מלאכים ושרפים אינם יכולים לקיים וחשובה היא עד מאוד לפני הקב"ה.

וכך מבאר בספרו את גודל ענינה של שבת חזון, כדבריו הידועים של הרה"ק בעל "אהוב ישראל" מאפטא זי"ע, **"ששבת חזון הוא השבת הגדול ביותר במעלה מכל שבתות השנה, ובפרט כשחל תשעה באב בשבת"**. כי בתכלית החשכות של ימי בין המצרים, בתוך זה יש את השבת הוּו בו מתגלה חזונו הגדול והנפלא של ישראל, שתמיד הם בנים למקום. "בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי, זרע מרעים בנים משחיתים", אפילו כאשר פשעו בי, והם בנים משחיתים, לעולם לא יסור מהם התואר "בנים". ומכאן ילף ר' מאיר

התל"הבות יקדושה, ודיתה הרגשה כאילו מטלא השמש עתה את כל חלליו של ביהמ"ד בקדושת השבת. כהנה וכהנה היה רבינו מתאר על אותם בני עליה, שלא היה מאור פניהם של חול דומה למאור פניהם בשבת, ונתחדשו בנשמתין עם רוחין חרתין.

במיוחד היה מפליא את דמותו של אביו הקדוש הרה"ח רבי משה אברהם ברוובסקי הי"ד, שהיה "בעל מדריגה בהרגשת קדושת שבת". וכן בבהירות האמנה היה מיוחד סגולה ממש, כפי שהיה ניתן להכיר בכל עניניו הפרטיים והציבוריים. והיה מתבטא רבינו כי היה הולך עד קצה העולם אם היה יודע שיש עוד יהודי כמותו... כאילו היה חולף חולי אהבה ברוב אהבתו לשבת מלכתא!

בלילות שבת הארוכים של החורף היה מסתגר בחדרו שעות ארוכות לפני קידוש, והיה לומד את כל שיעוריו בפרשת השבוע בזהר מדרש וגמרא, ואי אפשר לתאר איך שחיה נראה אחר כך כשהיה יוצא מחדרו לומר "שלום עליכם" ולעשות קידוש לאחר עבודה כזו של כשלוש שעות ויותר, אחי הרה"ח נחום זאב זי"ל אמר לו שדמותו אז נראית לו מניין דתיאור... כשיצא מן המערה, שכל העולם אינו נכבד עליו, ונראה כאילו אין לו שום שייכות לעולם הזה, ועמד קרוב להתעלפות. היה לרבינו חבר קרוב, ר' דוד הקטן, שכל השנים שלמד בישיבה בכרוביץ היה אוכל בבינתם בסער דות השבת, וכשעמד לנסוע לרגל נישואיו לוורשא, אמר לו, קשה לי מאד להיפרד מבכרוביץ, שהיו בה כמה וכמה מעלות טובות, אבל הברב שקשה לי ביותר הוא להיפרד מהשבתות של אביך, שידע אני כי באף מקום לא אראה שבתות כאלו...

ופעם כשנתבקש ר' משה אברהם להתר

רים יהודים לדבר מצוה, סירב, באומרו איני מסוגל לכך שמא יהיו כאלו שלא יתנו נתינה יפה כפי יכולתם, ויהיה בלבי עליהם, ואיני רוצה להסתובב בשבת קדוש בשטיכל כשיש בלבי טינא ותרעומת על יהודי.

ודכירנו – ממשין רבינו – כאשר אירע פעם אסון נורא רח"ל שאחי הבחור אשר ז"ל נפטר בבחורותיו בערב שבת עם חשיכה אחרי שהיה חולה כמה שנים, ועם כניסת השבת נכנס אבי לחדרו להתפלל, בעוד הנפטר מוטל בחדר אחר, ואני התפללתי עמו בחדר ושמעתי את תפלתו ואחר כך במשך כל השבת לא היה ניכר עליו שום שינוי והכל התנהל כאילו לא אירע דבר, וברגע מסוים כשאני מרת עביה ע"ה לא יכלה להתאפק ופרצה בכבי, היסה אותה באומרו "שבת! אחי הרב נחום זאב ז"ל אמר לי בזמנו, ראה את כוחו של אדם

זה, שמתנהג כאילו לא קרה שום דבר. ורק כשיצאה השבת בכה והתאבל כל כך עד שהיה ממש בסכנה וכמעט שלא החזיק מעמד מרוב צער רח"ל. וראינו אז את גודל יקרת השבת אצלו, ואת גודל גבורת נפשו בהתגברו בכוחות על טבעיים שלא לפגום בקדושת השבת.

כל המתענגים בה יזכו לרב שמחה

רבינו זי"ע היה מפרש "שמחו במלכותך שומרי שבת", שומרי שבת שמחים ומרר צים בהנהגת מלכותך. ביום השבת מתברר ומתגלה לעין יהודי איך שכל ההנהגה העליונה בפנימיותה היא אך טוב וחסד, וטוב להיות לה' כי שמחתני ה' בפעלך. והיא תכלית מעשה שמים וארץ, כמאמר הרה"ק מאפטא זי"ע, שתכלית הברואה היא שישמח ישראל בעניניו, ובשבת קדוש זוכה יהודי להיות שבע רצון ומרוצה מהנהגתו יתברך, ואז תתענג על ה'.

רגיל היה רבינו לחזק ולעודד אנשים שבורי לב בסיפור עתיק על הרה"ק רבי יחיאל ממוש זצ"ל מגדולי תלמידי הסבא קדישא מלכוּבין זי"ע, שפעם הגיע אליו יהודי מבני עיירתו שבור ומדוכך ושמו מיכה. ותינה לפניו את מר גורלו וצרות רבות שאפפוהו. ורבי יחיאל השיב לו בהטעמה מיוחדת: ס'אז שוין מיטוואך, ס'אייט שוין דאנערשטיק, ס'אייט שוין פריי טיק, און האט גיין שוין שבת, און מיכל'ע זענט זינגען 'מה יידרות מנוחתך את שבת המלכה', ואת המילים הבאות הטעים בניגונו המיוחד המושר עד היום בפי חסידיו סלונים. עתה כבר יום רביעי, והנה כבר בא יום חמישי וגם ששי ומיכל'ע יזמר מה יידרות... פניו של החסיד התבהרו כאילו קיבל צרי ומרפא לכל מצוקותיו. והיה מפטיר רבינו זי"ע, הוא לא ענה לו שום תשובה על כל מועקותיו ומיצריו, ועדיין לא נושע, אבל כיון שהזכיר לו את השבת הקרבה ובאה הוטב לו בכל עניניו ושכח מכל המעיק עליו.

וכך כותב בנו אדמו"ר שליט"א ב"דרכי נועם": אנשים פשוטים הגיעו למצב שכשר בת דיו מודשני ענג ומלאי שמחה, לא היה להם בעולםם ביום השבת רק את הקב"ה, רק רוחניות, אהבת חברים, ושמחה של ישמחו במלכותך שומרי שבת. השבת היתה חלק מרכזי בחייהם. וכמו ששמענו את התיאורים על חסידים, שעמלו קשה לפרנסתם בימות החול, ועם כן זה לא הסיוח דעתם מן השבת תוך כדי עבודתם, וכאותו נפח שחיה העולם בקורנסו על גבי

הסדן, ובתוך כך משורר מנוחה ושמחה, ושאר ניגוני שבת. ושמעתי מאבי זצ"ל התיאור על ר' ראובקה הקצב, שהביא בהמה אל השוחט בבוקר יום חמישי, השעה היתה מוקדמת והשוחט עדיין לא היה מזומן למלאכתו, ור' ראובן הקצב שהמתין בינת יים בחוץ עמד ושר בניגון כובש מזמירות השבת, ועד שכל העירה התעוררה לקול שירת השבת שלו.

עוד כתוב ב"דרכי נועם": וכמו ששמעתי מאאמרי"א את הציור על שני חסידים לכוּבין שדרו בשני כפרים סמוכים זה לזה והיו שרויים בעניני גדול, ופעם אחת כשהגיעה שבת ולאחד מהם לא היה מאומה, ולרש אין כל, אפילו לא פרוסת לחם לעשות עליה קידוש, הלך אל חבירו בכפר הסמוך, והלח אמר אין לי מאומה לכבדך וזאת כבר לחם שחור אחר, וכיון שהתברר להם שיש כבר משחו על מה לעשות קידוש התמלאו שניהם שמחה ועצונות גדולים והעני מת נפש, והחלו לומר "שלום עליכם" מתוך אורה ושמחה.

כעין זה היה מספר רבינו, שהרה"ק רבי נח מלכוּבין רצה להראות פעם איזו אש מן השמים הוריד אביו הס"ק מלכוּבין זי"ע לאנשיו, וסיפר על אחד מן החסידים שהיה בעירום וחוסר כל, ושאלו הס"ק, מה אכלת בסעודת שבת? השיב, שאכל נישב מסויים ששמו "לעברא" (מין מאכל בהמה שהשתמשו בו בתקופת הרעב והמחסור בימי מלחמת העולם הראשונה). לקחתי את העשב הזה במקום הדגים ואון ס'זוונן שבת, נטלתי שוב את העשב במקום הבשר והיה כזה טעם שבת. כל כולו היה מלא שמחה ואושר, ודלותו הנוראה לא גרעה כלום משמחת השבת.

חביב היה אצל רבינו מה ששמע מפי החסיד הישיש רבי ישראל שמעון קסטלניץ ז"ל, שבימי נעוריו היה משמש את זקינו הרה"צ המופלא רבי יהודה לייב זצ"ל, שהיה בעל יסורים גדול, ופעם בערב שבת קודש היה מלוּפף מכאובים וייסורים מחולי מעיים לבלי נשוא, עד שגונח בקול מחריד מעומק לבו. רבי ישראל שמעון לא יכל לשאת את יסוריו של זקנו. וכשהגיע בנו של הרה"ל, רבי מרדכי חיים לבקר את אביו, תינה לפניו ר' ישראל שמעון מה יהיה? הרגיעו הרמ"ח בנועם דבריו: המתן קמעה עד הצות, ותראה שהכל משתנה למובד. ואכן, בחצי היום פשט רבי יהודא לייב צורה ולבש צורה חדשה, התעטף במלבושי שבת והתיישב ואנפיו מתנהרין והתחיל לקרוא בהתלהבות פעם אחר פעם "אמר הקב"ה למשה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני חפץ ליתנה לישראל... ופניו המיוסרים לא היו לו עוד.

נתיבות שלום

פֿעם הָיָה סבָא גָדוֹל

וְלוּ הָיָה פֿרֶדֶס

וְבֵה גָדַל אֶתְרוּגִים

★

בְּרִכּוֹת בֶּרֶךְ וּבַעֲדֵינּוֹת

כִּמוּ שֶׁרֶק הוּא יָדַע

הָיָה מְטַפֵּל בָּהֶם בְּמִסִּירוֹת

יוֹם אֶחָד...

נִפְּל אֶתְרוֹג

לְתוֹךְ הַבּוֹץ וְהַתְּלַכְלֶךְ

הַסַּבָּא הָרִים, נָקָה

וְאַחַר כֵּךְ

בֶּרֶךְ עָלָיו...

הַבַּח' לוי יצחק רוזנשטיין ז"ל

אדמו"ר (כ"ק מרן ה"נתיבות שלום" מסלו"נים) זי"ע התבטא לי פעם על עצמו כי שורש נשמתו היא הכנעה והתבטלות. ובזה נבין גם מה שה' אומר שהוא בטבעו שתקן, ורק מהכרח תפקידו ה' חייב לצאת מגדרו. וידוע שהשתיקה היא מסימני הכניעה כמבואר בחובת הלבבות.

הגה"ח רבי חיים שלמה ורנר שליט"א "עטרת צבי" (ירושלים תשס"ה) ע' ק"ד

★

קבלתי מא"א אדמו"ר צ"ל, שהיה המחנך המעולה ביותר שהכרתי, ולא שהיה הכי טוב ביחס לאחרים, אלא היה מחנך מסוג אחר לגמרי ללא שום דמיון, ומבחינה מסוימת היתה זו הנקודה החזקה ביותר שראו אצלו... כאשר נכנסתי לתפקידי כמגיד שיעור, הכין אותי מקודם והדריך אותי בדברים אחדים, ובמיוחד נחקק בי דבר זה שאותו אמר לי בעוצמה מיוחדת, וכה היו דבריו: כאשר נכנסים לשיעור לא פותחים מיד באמירת השיעור, ראשית כל מעבירים את המבט על פני התלמידים, מסתכלים על כל אחד במבט של אהבה, מבט שמקבל אותו איך שהוא, ומסלקים מן הלב רגשי דחיה ותרעומת אם ישנם על אי מי מהם. מבט כזה מעורר בהם כמים הפנים אל הפנים כן לב האדם, – וביני לביני גם מבחינים מי נעדר, וזוכרים לשאול עליו אחר־כך מדוע לא הגיע. – ורק אחרי שמסתכלים כך על כל אחד ומעוררים את האהבה ניתן להתחיל בלימוד השיעור... בשעתו תפקיד מגיד שיעור לא הסתיים באמירת השיעור, אלא הוא היה המחנך האחראי על חינוך התלמידים, ואמר לי אבי זצ"ל: בשעה שאתה משוחח עם תלמיד תשים מול עיניך רק את הצד היפה שלו ותתעלם מהצדדים האחרים באישיותו, כמטבע המונחת על השולחן שרק צדה האחד נראה, ואז תדבר אליו מתוך הערכת הצד היפה שלו. אם כי לכל אחד יש גם צד שני. אך כאשר משוחחים עמו צריכים לשכוח בכלל מקיומו, כי חלילה מלדבר עם אדם מתוך מבט של זלזול בו ובאישיותו, אלא אז צריכים לראות רק את היפה שבו. בכדי שהתלמיד יוכל לקבל חינוך אמיתי מהמחנך חייב להיות ביניהם קשר נפשי, וקשר נפשי יכול להווצר רק עם מי שמעריכים אותו, אך לא יתכן בשום אופן שאדם יתקשר בנפש למי שמזלזל בו. ענינים אלו אינם מתבטאים דוקא במילים, יש שאדם משדר הערכה לזולתו ויש שהוא משדר זלזול, ופעמים שזה מתבטא אפילו בתנועות הגוף שלו, והלה מרגיש בזה. ורק כאשר יש הערכה יכול להתפתח קשר נפשי בין התלמיד למחנך, שזה התנאי לחינוך אמיתי שהתלמיד יוכל לקבל ממנו.

כ"ק מרן אדמו"ר מסלונים שליט"א בשיחת קדשו – אור לה' אלול תשס"ג "חנוך לנער" (ביתר תשס"ו) ע' מ"ד

★

שמעתי מאדמו"ר (כ"ק מרן ה"נתיבות שלום" מסלונים) זי"ע"א שמכל תפקידיו בעניני הכלל הרי המקצוע החביב עליו ביותר היא ראשות הישיבה שזה אצלו לכתחילה ולא מחמת אילוצים של המצב וגורמי הזמן.

הגה"ח רבי ישראל לוריא שליט"א חדב"ג ה"נתיבות שלום" מסלונים זצוק"ל

(ירושלים תשס"ה) ח"ג, ע' קס"ח

★

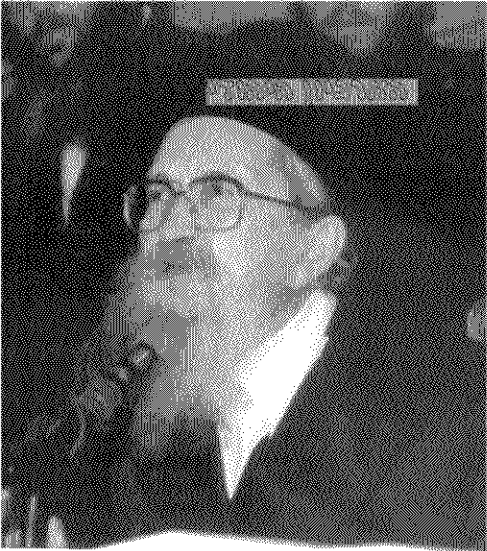
אדמו"ר (כ"ק מרן ה"נתיבות שלום" מסלונים) זי"ע ה' מדבר הרבה נגד האנוכ-יות, וה' אומר שהאנוכי אין הבעי' רק בזה שלא מתחשב עם השני, אלא בכלל אינו

אהרן פרלוב

אמרות צדיקים

כ"ק מרן אדמו"ר מסלונים זצוק"ל

ליומא דהלולא – ז' מנחם-אב

★

מתולדותיו

נולד בברנוביץ פולין, בשנת תרע"א לאביו החסיד המופלג רבי משה אברהם ז"ל שנהרג בשואה הי"ד, שהיה מראשי חסידי סלונים ופרנסי הקהילה, איש תבונות ואציל המידות, ואיש סודם של אדמ"רי' סלונים. למד בישיבת חסידי סלונים בברנוביץ "תורת חסד", וכבר אז בלט בתורתו ועבודתו, והיה לתלמידו המובהק של מרן האדמו"ר בעל בית אברהם זי"ע ורושם שיחותיו. ואשר בביקורו בארץ ישראל בשנת תרצ"ג חודש לפני פטירתו הציגרארכיין־היהודי־כן דודו מי שהיה לאחמ"כ האדמו"ר מסלונים בעל "ברכת אברהם" זי"ע, איש אמוני והממונה על כולל רייסין בטבריא, תוך שהוא מעתיר על החתן שבחים מופלגים, וביניהם שהוא יהיה האיש על העדה בארה"ק. בשנת תרצ"ה עלה לארץ ישראל ואז התקיימו נשואיו, ומאז לא עזבה. בשנת ת"ש על אף גילו הצעיר נתקבל לראש ישיבה בישיבת תומכי תמימים בתל אביב. עם הגיע הידיעות הראשונות לארץ ישראל על ההשמדה בפולין, לא מצא מנוח לנפשו, ומתוך עומק הבנת החורבן, החליט כי אם אין בידינו להציל את הגופים, עלינו להציל את הרוח, ובתעצומות עוז נטש את משרתו והקים את הישיבה "בית אברהם" לחסידות סלונים, והיתה זו הישיבה הראשונה שהועתקה לארץ ישראל. למען הישיבה ולתלמידיה הפקיר כל אשר לו והתמסר בכל להט נפשו, כשתלמידיו נוהים אחריו, ועל אף כל התנאים הקשים שהיו אז הרגישו עצמם מאושרים לחסות בצילה ולהנות מבהירות תלמודו ורוחב משנתו בתורה וחסידות, ומהתמסרותו לכל אחד ואחד כבן יחיד. תולדות ימי הישיבה הכרוכים יחד בנס ההצלה של חסידות סלונים רווים בהרבה הרבה עמל ויזע ומסירות נפש של המנצח על המלאכה רבינו זי"ע. תוך שנים מועטות תפסה הישיבה מקום חשוב ביותר בעולם הישיבות, ובעיקר הודות לאישיותו של ראש הישיבה הצעיר, אשר דרך כוכבו, וכבר אז נמנה בין ראשי ועד הישיבות. במעופו וחזונו נטה שכמו להקים את קרית הישיבה המפוארה עוד בשנות הצנע הקשות, ועוד יותר השקיע בהתווית דרכה המיוחדת של הישיבה ועיצוב תלמידיה, כבעלי שארי רוח וגדולי תורה, ברי דעת ובעלי מדות. עם כל עבודתו בישיבה אשר היתה בבת עינו ממש, בד בבד ארגן את חניכי הישיבה והמשיך לחנכם ולנושאם על כפיו, ליכד וקומם את חסידי סלונים, וחיבר את חמשת ספרי רבנותה"ק מסלונים, אשר הפכו לנכסי צאן ברזל בקרב היהדות הנאמנה, וגם נשא בעול הכלל, באגודת ישראל כחבר מרכזי במועצת גדולי התורה, ובחינוך העצמאי קבברניט נאמן, ובכל מערכות היהדות. בשנת תשמ"א עם הסתלקות חותנו האדמו"ר זי"ע הוקם על ונתעטר בכתר ההנהגה, וכלפיד אש עבר לפני העדה, ברוממו את חסידיו לגבהים בעבודת ה', באור האמונה והשבת, והאציל עליהם מרוחו הכבירה בנועם ד'. שיחותיו קובצו בספריו הנודעים נתיבות שלום, ולאורם מתענגים רבבות יהודים בכל קצוי תבל. האדמו"ר זי"ע התפרסם בגישתו הייחודית והשקפתו המרוממת בכל תחומי היהדות ובעיות השעה, גם החיבור הזה "נתיבי חינוך" הוא פרי הסתכלותו באספקלריה עמוקה לתוך עומק הנפש היהודית ומתוך אמונה בפנימיות הנקודה היהודית ואור הנשמה השייך לכל אחד. החיבור הזה הוא דרכו ושיטתו של המחבר אשר נודע כפדגוג אמן, המבין לנפש הזולת ויודע את המפתחות לליבו, ואשר בכוחו הקים את המוני תלמידיו שראו בו ואהבו אותו כאב גשמי ורוחני גם יחד. הסתלקותו לשמי רום ביום המר והנמהר ז' אב תש"ס, הותירה חלל עצום, לא רק בקרב עדתו ותלמידיו, כי אם בכל בית ישראל, אשר לשמו ולזכרו תאוות נפש. ובספריו הקדושים אשר השאיר מורשה מוצאים להם נוחם, ומתוך אמונה כי אורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום. זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל.

רואה אותו. וה' מתאר בדרך משל לבחור שלומד מאוחר, ובא לפנימי' בקול רעש גדול, פותח הדלתות ואין שם על לב שהעיר איזה עשר בחורים בדרכו, כי אין זה מענינו כלל. וכן הביא תיאור איך בחור יורד לחדר האוכל, ומוצא צלחת מרכזית, ולוקח לעצמו מנה הגונה ואינה מבחין כי לא השאיר לאחרים במה להתחלק. וכן ה' מגנה את זה שבא לבית מרחץ והספסל מלא עם בגדים של אנשים ונותן דחיפה שמאלה וימינה ומפלס לעצמו מקום הגון. וזה שורש עבודת המדות להוציא את האדם מאנוכיותו, שיראה את הזולת ויתחשב עמו. ולא יבנה עולמו על חשבון הזולת.

הגה"ח רבי חיים שלמה ורנר שליט"א "עטרת צבי" (ירושלים תשס"ה) ע' ע"ט

★

מאמרו של הלעכוביטשער זי"ע"א, שמו"ד בעל ה'נתיבות שלום' חזר עליו ללא הרף, שכל יהודי הוא יהלום, רק שלפעמים הוא שקוע בבוץ. צריך להרימו, לשטפו, לנקותו ופתאום רואים עד כמה הוא נוצץ. לאחד יש יותר בוץ לאחד פחות, אבל כולם יהלומים. ה'נתיבות שלום' שינן באזנינו: 'מוסר ה' בני אל תמאס – אתה הרי בני, ואמר הבורא, בן מלך, לא מתאים לך להמאס'.

הוא זכרנו לברכה שוחח עמי פעם על ענייני חינוך ועמדנו בכניסה לישיבת י'בית אברהם'. "רואה אתה את הדקלים הללו", הצביע לעבר שני דקלים שניטעו שם יחדיו, האחד גדל ועלה יפה והיתמר לגבהים, רעהו נותר ננס, חי אבל לא צומח, "הגנן שאלני אם לעקור את הדקל הקטן, היות והוא נשתל מעל סלע ושורשיו אינם מצליחים להבקיע", אומר לי הרבי, "אמרתי לו שאם הוא מצליח לשרוד כמה שנים במקומו זה, עדיף להותירו, סופו ששורשיו יבקיעו את הסלע. כך זה בחינוך. כל אחד מסוגל להגיע לגבהים. רק שלכל אחד יש את הקצב שלו". בהזדמנות אחרת טיילנו בבוקר סגרירי וחורפי תחת לשדרת עצים שהיתה בחצר הישיבה. האדמה היתה בוצית ומטונפת, העצים היו כחושים מכל סימן של עלה. הרבי מחווה לי על העצים: "אתה רואה את זה, משה, בקיץ יפרחו כל אלו. העצים יעטו חיות, הבוץ שתחתינו יהפוך לעשב חי. וממה כל זה יקרה? מהבוץ של עכשיו! מהגשם. ומה אתה רואה עכשיו בעת הגשם? כלום. אתה מחנך, עליך לזכור זאת, כל מלה שאתה מרעיף על לבו של בחור תצמיח דבר מה, אחרי שנים, בעתיד שום מלה לא הולכת לריק".

הגה"ח ר' משה ריזל שליט"א (מרשימות הרב משה גוטמן הי"ו) "עלי נזר", אייר תשס"ז, עמ' ד'

★

מעשה באדמו"ר ה"נתיבות שלום" זי"ע ששלח ביום השלג לנער העצים מעומס הפתיתים שצנחו עליהם לבל יקרסו מרוב כובד.

הרב אהרן סורסקי הי"ו "תוספת־המודיע",

י"ג ניסן תשס"ה, עמ' ט'

★

זוכרני מן הימים שהייתי ראש ישיבה בחב"ד. שהייתי אוהב אהבת נפש כל אחד מן התלמידים אף הגרועים ביותר, ושאל אותי המשגיח דשם: איך הצלחתם להשליט כזו משמעת, מה עשית לתלמידים שהם יראים ממך כל־כך. ואמרתי לו: אינני צועק עליהם ואינני מעניש אותם, אבל אני מאד אוהב אותם, והעונש הגרוע ביותר עבורם הוא להפסיד את אהבתי. והם מפחדים מזה מאד, לכן הם משתדלים להתנהג כראוי.

כ"ק מרן אדמו"ר ה"נתיבות שלום" מסלונים זצוק"ל בחנוכת הבית – ב' שבט תשנ"ג "חנוך לנער" (ביתר תשס"ו) ע' ל"ח

יפוצו מעינותיך חוצה

פירש מו"ח כ"ק אדמו"ר (ה"נתיבות שלום" מסלונים) זי"ע"א בתשובת המ-שיח לבעש"ט זי"ע"א לשאלתו אימתי קאתי מר וענה לכשיפוצו מעינותיך חוצה דהיינו שיתרבו כ"כ המעינות מבפנים עד שיעלה על גדותיו ויגיעו חוצה, אבל לעולם אין צורך להיות שולח מים על פני חוצות.

הגה"ח רבי ישראל לוריא שליט"א "נתיבי ישורון" (ירושלים תשס"ה) ח"ג, ע' כ"ז

שמחה

אדמו"ר מהרש"ג זי"ע נהג לומר, כשם שחידש הבעש"ט בענין תפילה, שהלב הנשבר הוא כגרזן הבוקע כל שער נעול (בניגוד לכוונות ויחודים שהמה כמפתחות גרידא, ולא תמיד המפתח מתאים למנעול), כך היא המדה ג'כ בנוגע לשמחה. משולה היא לגרזן רביכה הבוקע חלוני רקיע, אשר שום חומה ומחיצה לא יכולה לעמוד בפניה.

הרב אהרן סורסקי הי"ו
"תוספת־המודיע",
א' סיון תשס"ד, ע' ל"ב

*****‏
שמעתי מאדמו"ר (ה"נתיבות שלום" מסלונים) זצ"ל סיפור שהיה בחור ישיבה שנתקעה לו עצם של דגים בגרונו ולא יכלו להוציאו והזעיקו אליו רופא ושאל האם הבחור ירא שמים וענו לו בחיוב אך מה ענינו לעצם התקועה בגרונו, ולקח הרופא נר של חלב והטיף ממנו טיפות חלב על לשונו ומרוב שנקעה נפשו מאכילת חלב התחיל להקיא ועי"ז יצא העצם מגרונו, וזה לך דוגמא לחקיקת היראה באיברים.

הגה"ח רבי ישראל לוריא שליט"א
חדב"ג ה"נתיבות שלום" מסלונים זצוק"ל
"נתיבי ישורן" (ירושלים תשס"ה) ח"ג, ע' צ"ב

*****‏
שמעתי פעם מאדמו"ר (ה"נתיבות שלום" מסלונים) זי"ע, על תלמיד שזרקו אותו מהישיבה, ונכנס לאדמו"ר והבטיח לו וכו', וקיבל דבריו והחזירו לישיבה. ושאלו אותו מה הוא כל כך הרבה פעמים הבטיח. והשיב אה אעשה ואני תמים, כשיהודי מבטיח לי שישתנה אני מוכרח לקבל אותו, ולא להתחכם עם התלמיד יותר מדיא.

הגה"ח רבי חיים שלמה ורנר שליט"א
"עטרת צבי" (ירושלים תשס"ה) ע' רנ"ו

*****‏
היה בישיבה בחור טוב שפעם אירעה לו נפילת הרוח אימנה. עד שנעשה מופרך לחלוטין בעיני עצמו. יש אדם שיש לו קושיות על עצמו. ויש שהוא נופל וחושב שעוד יתגבר. אך הלה הסתכל על עצמו כמופרך וחדל אישים, כאילו התגלה לו לפתע שהוא בכלל לא אותו אדם כפי שחשב מקודם, ואפילו לא קמה בו רוח שיוכל להתחזק ולקום מנפילתו הוא כבר לא האמן שהוא עוד מסוגל להגיע למשהו. **כאשר נכנס אותו בחור אל אבי אדמו"ר זצ"ל, התחיל אבא למנות בפניי שבחים ומעלות שיש בו, דברים שמעולם – גם בזמנים הטובים שלו – לא שם לב אליהם ולא ידע שהם מצויים בו. והדברים שנאמרו באמת, מתוך אמון בכוחותיו ובעתידו, נכנסו אל לבו, וחזר להאמין בעצמו ובכוחות הנפש שלו.** הוא

סדר הישיבה

שמעתי ממו"ר (כ"ק מרן אדמו"ר ה"נתיבות שלום" מסלונים זצוק"ל) הסיפור
שסדר הישיבה הוא קודש הקדשים של הישיבה, ומשגיח צריך לדעת שאם מאחר לסדר, זה לא בעי' של כמה דקות אלא שמקרי אותה לאחרים, וכמו שחסידיים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפילה וזה כדי ללמוד מה בא לקראתם. והכנה רבתא זו כל אחד באופן שלו נותן ערך תפילה בלב, לדעת גדול מעמדה. כן משגיח צריך להפנות עצמו לקראת סדר בישיבה.

ופעם הי' לי סיפור עם בחור בישיבה לצעירים שנתן דפיקת שכם לחבירו באולם הישיבה אמרתי לו כאן זה לא ישיבה גדולה וצריך רצינות ומתח יותר, וסיפורתי זאת למו"ר והגיב לי: לא ביש"ק ולא ביש"ג ולא בכלל – כי המתח והרצינות של אולם הישיבה הוא נשמת הישיבה.
הגה"ח רבי חיים שלמה ורנר שליט"א
"עטרת צבי" (ירושלים תשס"ה) ח"ב, ע' רס"ח

נכנס עם משא כבד, ויצא מלא רוח של חיזוק, ומלא רצון ותקוה להתחדשות, כאילו נטע בו נשמה חדשה.

כ"ק מרן אדמו"ר מסלונים שליט"א
בשיחת קדשו – אור לה' אלול תשס"ג
"חנוך לנער" (ביתר תשס"ו) ע' מ"ז

*****‏
ה'נתיבות שלום' הדגיש לנו אינספור פעמים שאם לבב המחנך רחוק מהטפותיו כרחוק מזרח ממערב, או אפילו כרחוב מזרח מדרום או מצפון לא תהיה לדבריו כל השפעה. אמנם, **"כדי שלא נצטרך כולנו להתפטר", מצא עצה והורה לנו** שאם המחנך שואף להגיע לדרגה שעליה הוא מדבר, גם כשחש שאינו אווזו בה למעשה, אך כל חשקו ומאווייו נתונים בלחתור אליה, רשאי הוא לדבר על כך באוזני תלמידו, אבל ברור שבלי דוגמא אישית, אין ערך לכלום. במבחר הפנינים נאמר: **מי שמייסר ואינו ירא שמים יצמיח כנשם על סלע'.**

הגה"ח ר' משה ריזל שליט"א
(מורשימות הרב משה גוטמן הי"ו)
"עלי נזר", אייר תשס"ז, עמ' ד'

*****‏
שמעתי בשם אדמו"ר (כ"ק מרן ה"נתיבות שלום" מסלונים) זיע"א פעם בעת אפיית המצות בחבורה, שבעל המאפיה תיאר את נחיצותו של פועל מסויים שהיה מתחיל בגלגול המצות שהוא **שגור בפי אדמו"ר** שהוא מתחיל טוב ואז גם בהמשך אחרים, כי הוא מתחיל טוב ואז גם בהמשך המצה מתגלגלת ביושר ובלא קרעים, ואמר **אדמו"ר דהוא משל טוב על ענין חינוך ילדים** כשמתיצבים על דרך טוב הרי לבם פתוח לחינוך בהמשך הדרך עד כי יזקק, ומאד צריך לזהר בזה שלפעמים תנועה אחת לא טובה נחקקת בלב הילד כידוע.

הגה"ח רבי ישראל לוריא שליט"א
חדב"ג ה"נתיבות שלום" מסלונים זצוק"ל
"נתיבי ישורן" (ירושלים תשס"ה) ע' צ"ב

*****‏
"חסד והטבה זו המצוה של דורנו" כך היה שגור בפי אדמו"ר מהרש"ג זי"ע. חז"ל אומרים שעל ג' דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים. בדור שלנו, אמר, קשה למצוא בעלי תורה ועבודה במדרגה כזאת שיעמידו העולם, אבל עמוד הגמ"ח טוב הוא בכל מקרה, אפילו אם אין איכות העשיה בשלימות, מכיון שסו"ס מקבל החסד נהנה ומתבדר.

הרב אהרן סורסקי הי"ו
"תוספת־המודיע",

י"ג ניסן תשס"ה, ע' כ"ו

*****‏
פעם אחת נשאלתי בנוגע לב' מועמדים להיות מלמדי תשב"ד; האחד, מומחה, יחיד במינו, במקצוע ההוראה, אבל איננו בעל מדות טובות. והשני, מצטיין במדותיו, אבל איננו אומן ב"מלמדות". מי מהם עדיף. והשבתי לשואלים: איזהו מומחה להוראה – כל שמומחה להשריש יראת שמים ומדות טובות. זה העיקר. והוכחתי ענין זה מסוגיא דמסכת יומא (פ"ו, א) בנוגע לד' חלוקי כפרה, דאיתא בעניינם: **עבר על מצות עשה, עבר על לא־תעשה, עבר על כריתות ומיתת בית־דין, שלכולם מועילים תשובה, יום הכיפורים ויסורים הממרקין.** אבל מי שיש בידו עוון חילול ה' – אין לו כח בתשובה לתלות, ולא ביום הכיפורים לכפר ולא ביסורין למרק. אלא כולן תולין ומיתנה ממרקת. ואמרו להלן בגמרא: **היכי דמי חילול השם, עי"ש.** ומצינו ביאור כוונת דבריהם ז"ל ברמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ה, הלכה י"א) שהולך ומפרט הדברים שבכלל חילול השם שעושה אותם אדם גדול ומפורסם בחסידות, אף על פי שאינו עבירות ממש, כגון שאין משארומתנו באמונה, או שדיבורו עם הבדיות איננו בנחת, או שהוא בעל קטטה וכעס. ונמצאנו למדים מדבריו כי ענין מדות רעות, הגובלות עם חילול השם, גרוע מכל העבירות החמו"רות שבתורה, כי אין לזה שום תיקון בחיים, ואפילו אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות יתכן שייכשל ולא יינצל מזה.

אי לזאת, עלינו לזכור, דכמו שאמונה ויראת שמים הם ראשית יסוד בחינוך יהודי אמיתי, כך גם ענין טהרת המדות ועדיניות הנפש, אין אלו נושאים מישניים, כביכול, אלא בבחינת עיקרי־העיקרים, כי זה בעצם החינוך – לקדש שם שמים.

כ"ק מרן אדמו"ר ה"נתיבות שלום" מסלונים זצוק"ל
הנחת אבן הפינה בב"ב – י"ב סיון תשמ"ג
"חנוך לנער" (ביתר תשס"ו) ע' ט"ו

*****‏
...אדמו"ר (מרן ה"נתיבות שלום" מסלו-

נים) זיע"א הי' מזהיר מאד בענין זה שאנו חיים בדור של תחליפים, התלבושת החסי-דית תחליף לחסידות, השטרימיל תחליף לשבת והרחת טבק תחליף לישוב הדעת, הפרנצסע תחליף להתקשרות, וכהנה וכהנה שההשתייכות לחוג הדוגל בענין מסוים הרי זה כתחליף בדוק ומנוסה, כגון ההשתייכות לחוג בני תורה מהוה תחליף ליגיעה בתורה. **הגה"ח רבי ישראל לוריא שליט"א**
חדב"ג ה"נתיבות שלום" מסלונים זצוק"ל
"נתיבי ישורון" (ירושלים תשס"ה) ח"ג, ע' כ"א

*****‏
זכיתי להיות נוכח בעת ביקורו של האד-מו"ר ה**נתיבות שלום מסלונים זצוק"ל** אצל רבינו (כ"ק אדמו"ר מצאנדקלויזנבורג) זי"ע במוצאי עשרה בטבת תשמ"ג בביתו נאווה קודש שבקריצת צאנו בעיה"ק ירושלים. לאחר שהוגש יי"ש ומגדנות כנהוג, **ביקש רבינו מהאדמו"ר מסלונים,** כיון שקשה עלי הדיבור מפאת חולשתו, במטותא מינייכו יאמר נא מר. **פתח וסיפר:** הרה"ק מקוהניץ זי"ע ידוע שהיה נמנה על החלשים ביותר בגופו בין צדיקי דורו, ולמרות כן לבסוף חי יותר מכולם וזכה לאריכות ימים ושנים, פעם הסביר הרה"ק מקוהניץ זי"ע בעצמו את פשר הענין, כי קבל ע"ע משנה לשנה תפקידים ויעודים חדשים... כל פעם כשנסתיים תפ-קידו עלי אדמות והוצרך להסתלק מהעולם לעולם שכולו טוב קיבל על עצמו תפקיד חדש, וכך נמשך משנה לשנה עד שנתבקש לישיבה של מעלה, **לשמע הדברים עלתה צהלה על פני קדשו של רבינו זי"ע** והימים ההם ימי התייסדות "מפעל הש"ס"... (מפי הר"ר יחזקאל שרגא גרינפלד הי"ר ממונסי).

"בחצרות החיים", תמוז תשס"ו, ע' ע"ג

*****‏
שמעתי פעם מכ"ק אדמו"ר (ה"נתיבות שלום" מסלונים) זיע"א בעת שנבנו בניני הישיבה שמשתדל שבניח עם כל בנין שהושלם יצא לאור גם ספר אחד מרבוה"ק זיע"א שהכוונה ליצוק תוכן רוחני לבנין הגשמי ושיהא שם שמים חל על הבנין.

הגה"ח רבי ישראל לוריא שליט"א
חדב"ג ה"נתיבות שלום" מסלונים זצוק"ל
"נתיבי ישורון" (ירושלים תשס"ה) ח"ג, עמ' א'

*****‏
...מלבד שהיה (כ"ק מרן אדמו"ר ה"נתיבות שלום" מסלונים זצוק"ל) גאון מופלא לראות ביודעין רק את צד הטוב שבאנשים, עוד זאת היה בכוחו, לאתר בכל נפש מעלה מיוחדת סמויה שאף אחד לא שם לבו אליה, ליקרה ולטפח אותה. מבטו היה חודר אל הנקודה הפנימית שבנפש יחודית. בסגוליות נדירה ידע למצוא בכל איש מעלה מיוחדת רק לו, אותה זכר לטובה כל ימי חייו, טיפח והשביח אותה. **והלמו אותו בלי שום ספק** דבריהם ז"ל בירושלמי (נדרים שלהי פ"ט) על שאל המלך שכתוב בו "בנות ישראל אל שאל בכינה, המעלה עדי זהב על לבושכן", "שהיה שומע טעם הלכה מפי חכם ומקלס". **אף הוא היה מייפה ומשביח בטוב־עינו כל מכונה מושב' חת וכל גילוי חיובי שחשף בנפש תלמידיו, תמיד זכר אותם לטובה בהערכה עמוקה, ובשעת הצורך אף העלה אותה מתהום הנשיה, עד כדי שהאיש גופו הבחין פתאום בכוחותיו, והתאזר את למצות את יכלתו באופן הרצוי. תחת עינא פקיאח שלו, העין הטובה, נמשכה יכולת חבויה זו החוצה כצמח הנמשך לעבר השמש, ופורח, ומניב. פעם בישיבה אישית התבטא, אפילו כשבא לפני אדם בשפל המדרגה, אינני מבט עליו באספקלריה של מצבו הניכחי, אלא מעביר מול עיני את כל העבר והעתיד שלו, אוזכור גם את השעות היפות שהיו לו וצפוי שעוד יהיו לו. המבט שלי מקיף את כל מהותו כשרונותיו ויכולותיו במשך כל הזמ-נים, זמני ירידה וזמני עליה, ובכוללם יחד אדבר אל האיש הזה.**

נאה דורש היה ונאה מקיים את חידושו של הסבא קדישא מלכוביטש זי"ע, שכל יהודי כמוהו כמרגלית יקרה, אשר גם אם ארע שנפלה בבוע רופש, התלכלכה ונודף הימנה ריח צחנה, הריהי גם הלאה מרגלית יפהפיה, יש רק להרימה ולרחוץ אותה כי אז תנצנץ שוב בכל גווני החן. לכל אדם כמו לכל מטבע יש שני צדדים, אמר פעם לבנו כשהתחיל לעסוק בחינוך, ראה תמיד רק את הצד החיובי שבו.

לשיטתו אזיל הרבי, כי זו הוראה הרמוזה במאמרם ז"ל **"ישראל מונין ללבנה"**, דהיינו: אף שידעיים שיש לירח צד חשוך ואפל, מכל מקום ענינו רק לצד המאיר, וברגע שרואים בו קראור דקיק אפילו כחוט השערה, מיד מקדשים אותו ורוקדים כנגדו.

דרוש דרש

זקניו (כ"ק האדמו"ר בעל הנתיבות שלום מסלונים) זצ"ל היה חוזר תמידין על ווארט מהיסוד העבודה מסלונים זי"ע, שפירש על המסורה **"זאת שעיר החטאת דרוש דרוש משה וזנה שורף** (ויקרא י, טז) ואידך ארץ אשר ה' אלוקיך דורש אותה תמיד (דברים יא, יב). **ופירש** דהנה בעת שיהיה מצב בארץ ישראל שיהא דרש משה וזנה שורף שהכל נשרף וחרב, או אז יהא נתגלה ארץ אשר ה' אלוקיך דורש אותה תמיד. והיה מרגלא בפומיה דבר זה, שבמצב שנראה כחורבן ושריפה או אז יתגלה חשגחת הבוכ"ע על אר"י. **הגה"ח רבי משה ברזובסקי שליט"א**
ראש ישיבת סלונים
"בציאל דמוהימונא", עקב תשס"ו, עמ' ט'

וכה עשה כל הימים, ודוקא כשהיה בתפקיד של מחנך־אמן, מורה דרך, שמחויב להבחין בליקויים שבנפש ולהשתדל בתיקור נם. מרגלא בפומיה בשם הבעש"ט: הרב המשפיע אל לו לראות שום חסרון ופגם כרוני במקבל ממנו, רק באופן זה יוכל להיטיב עמו ולהשביחו, וסימנך "מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה". ראיה כזאת מעוררת מאליה אהבה אל האיש. אהבה כזאת מקרינה אור חוזר. האיש הנאהב מגלה בדרך זו בעצמו את כוחות הנפש שלו, את אורות הנשמה החבויים בפנימיותו, את היכולת למלא יעדיו וחובתו בעולמו. ולכן לא יפלא שכל אחד ממאות תלמידיו חש בפועל שהרבי מעריך אותו באופן מיוחד – מכיון שהתייחס לכל יחיד ויחיד ביחס חיובי, בגין המעלות המיוחדות שמצא בו.

וכמה נאים היו למי שכתב אותם, הדברים שאנו קוראים ב"נתיבות שלום", כי האדם שטיהר מדותיו והוא מסטרא דימינא, איש האהבה והחסד, בעל לב טוב ועין־טובה, כל מהותו אך טוב ומיטיב כל הימים, אוהב את כולם ורואה בכל איש זולתו רק את הטוב, כמוהו כעין בבואה ממעלת אאע"ה "וזהה ברכה" כפי שדרשו חז"ל ש"כל הנוגע בו מתברך, כל העוסק עמו מתברך, וכל הרואה אותו מתברך".

הרב אהרן סורסקי הי"ז
"תוספת־המודיע", ט"ו אלול תשס"ו, עמ' ז'

*****‏
אבי זצ"ל החשיב רבות את הר הזיתים ואף הוא טמון שם. כשאמרנו לו שאולי יהיו תקופות שיהיה קשה להגיע למקום, ענה, אדעתיה דהכי. המקום הוא מקום מיוחד שלא רואים משם את הכנסיות והע"ז שיש בהר. שאלתי אותו האם רצונו שיקימו אהל, ענה, בתוך עמי אנכי יושבת. והאמת שאלו שהקימו אהל, זה מפני הכנסיות והע", וממקום זה לא רואים את כל הטומאה הזאת.

כ"ק מרן אדמו"ר מסלונים שליט"א
"בשיחת קדשו – כ"ג טבת תשס"ו
"קרית מלך", טבת תשס"ו, ע' ה'

עשה לך רב

שמעתי מאדמו"ר (ה"נתיבות ש-לום" מסלונים) זי"ע שה' מטייל ארוכות עם הרב מפוניבז' זצ"ל, ועלתה שיחתם בענין עשה לך רב, והרב זצ"ל רצה מאד לדעת למה תפס מקום כל כך אצל החסידים ההתקש-רות לרב. והרחיב האדמו"ר להביא מקורות לזה והביא גם מה שמובא בכללי אמונת חכמים בתורת אבות. וראה כי חלשה דעתו של הרב מפוני' בז', במה שאין לו רב, אז אמר לו האדמו"ר והרי הרב מתייעץ בכל דבר עם החפץ חיים, שכידוע בכל דבר הי' אומר אם היו שואלים את החפץ חיים הי' עונה כך וכך, אם כן הרי יש לכם רב, והיתה להרב מפוניבז' קורת רוח מרובה מדבריו אלה. ואדמו"ר זי"ע הי' אומר על עצמו, שבכל עניני הישיבה הוא מתייעץ עם רבותיו בעל הבית אברהם ורבי משה מידנר ז"ל. **הגה"ח רבי חיים שלמה ורנר שליט"א**
"עטרת צבי" (ירושלים תשס"ה) ע' קי"ז

אלף תשע מאות שלושים ותשע שנים, משוטט עם ישראל בדרכי גלותו /

מאמין מצפה ומייחל בתחינה לגאולתו / מנין שנים דומה עומד הר הבית

בחורבנו ועזיבותו / ובני ישראל נכספים ומשתוקקים לבנייתו ■ עם הנצח אינו

מרפה ואינו מתייאש / מצפה בכל יום ובכל רגע לַמִּקְדָּשׁ אשר ירד בנוי באש

■ ועד כי יבוא שילה, מוצאים בני ישראל נחמה בצל שריד בית מקדשנו ממנו

לא זזה שכינה מעולם / מקום כה יחיד ומיוחד בכל העולם ■ בימי אבל ציון

והחורבן / נצא לתור אחר קדושת אבני הכותל המערבי מקיר תזעק אבן

שלום קליין

ממעלותיו של הר הבית ומקום המקדש, שקדושתם נצחית. ואף על פי שבית המקדש הרב, שכינה לא זזה ממקומו, כה למדונו חכמינו הקדושים בכמה מקומות, וכן הבטיח הקב"ה לשלמה המלך (מלכיסיא טג), 'והיו עיני ולבי שם כל הימים'. וכן דרשו זכרונם לברכה במדרש תהילים (יא) על הפסוק 'קולי אל ה' אקרא ויעננו מהר קדשו סלה' – אף על פי שהוא הר, בקדושתו הוא עומד.

סמך נוסף לכך ששכינה לא זזה ממקומה המקדש גם בחורבנו של בית המקדש וגלות ישראל, מצאו חז"ל כפסוק במגילת שיר השירים (ב, ח-ט): 'קול דודי הנה זה בא, מודלג על ההרים, מקפץ על הגבעות, דומה דודי לצבי או לעופר האיילים. הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים'. ובמדרש (שיר השירים רבה ב,ד), אמרו: הנה זה אחר כתלנו, אחר כותל מערבי של בית המקדש, למה שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם. אם כי מדברי המדרש ניתן להתרשם כי דברי המדרש מדברים על כותל של בית המקדש עצמו, אולם ממדרש איכה רבתי משמע שמדובר בחומה, ולא בקיר של בית המקדש. גם מהלימוד שהזכרנו ייעננו מהר קדשו' הרי שמדובר ב'הר' ולא בבית.

הכותל עצמו מזדעזע מאימת השכינה

בתנא דבי אליהו אנו מוצאים חידוש גדול, שמאימת השכינה אף הכותל עצמו מזדעזע ומתנדנד. וכן איתא שם (רבה פרק ל): ...ושוב פעם אחת נכנס רבי נתן לבית המקדש ומצאו חרב וכותל אחד עומד. אמר, מה טיבו של כותל זה. אמר לו אחד, אני

אראך. מיד נמל טבעת אחת ונעצה בכותל ההוא, והיתה הטבעת הולכת ובאה, עד שראה את הקב"ה שהוא היה שוחה וזוקף, ועומד ומיילל על חורבן בית המקדש ועל ישראל שגלו. ובפירוש תוספות בן יחיאל פירש, שהיתה שאלת רבי נתן מה נשתנה כותל זה שרק הוא נשאר קיים, והשיב להראות לו במופת הטבעת שהיה זו מכאן לכאן מעצמו, שיש השראת השכינה במקום זה אשר לא זו ממנו, ולכן לא חרב.

ובפירוש ישועות יעקב על ספר תנא דבי אליהו פירש, שהיתה הטבעת מתנדנדת לכאן ולכאן מאימת השכינה. לפי שכל הכותל היא מזדעזעת מאימת השכינה, אולם נענוע הכותל אינו ניכר לעין לפי שהכותל קבוע ונענועו אינו מורגש, אולם נדונו הטבעת שהיא קטנה ומטלטלת זה היה ניכר לעין. וכן הוא בחוש הטבע שדבר נייד ניכר טלטולו.

הזוהר הקדוש מכנה את הכותל בתואר ראש אמנה, כלומר מקור וראש האמונה לכל באי עולם. וזה לשונו: 'תשורי מראש אמנה' מאתר ביה מקדשא דלעילא ומאתר ביה מקדשא דלתתא. דאמר רבי יהודה: מעולם לא זזה שכינתא מכותלי דמערבא דבי מקדשא, דכתיב: 'הנה זה עומד אחר כתלנו', והוא ראש אמנה לכל עולמא.

סגולותיו הנפלאות של הכותל המערבי וכלל מקום קדוש זה, כבר נכתבו בספרים הקדושים ונציין רק אחדים מהם: רבי יעקב עמדין בהקדמתו לסידורו, כותב: ודע וזכנ כי אף על פי שהשכינה בכל מקום, מכל מקום אין התפילה בחוץ לארץ עולה במסילה בדרך ישרה, אלא צריכים לשולחה לארץ ישראל ולירושלים אל מקום המקדש שכנגדו שער השמים. ובערבי נחל כתב כי תחת עובי הכותל המערבי, שם מצומצם ונכווץ כל המקומות המקדשים, עד שאפשר להיות שקדושת כל ירושלים מצומצם שם (ערבי נחל, פרשת בלק בשם שפתי כהן).

בכלי יקר (בראשית יג,יז) כותב: כי שם מקום מקדש של מטה מכון כנגד בהמ"ק של מעלה, ושם פעל ה' מכון אברהם ויצחק וישם הבית עוזו יתברך, וכל המסתכל במקום הקדוש ההוא מיד נתלבש רוח טהרה וקדר שה, ומלך עליון ביפיו יתברך תחוינה עינו ובראיה לחוד סגן אדם לקנות השלימות ההוא. ועוד כתב (דברים ג,כה): כי המקום הקדוש ההוא לעולם הוא בהויות קדושתו שהי הוא מכון כנגד בית המקדש שלמען זה, ואם זה שלמטה חרב מ"מ המקום ההוא נשאר מכון נגד בית המקדש שלמעלה השישע על המקום ההוא הקדושה ולעולם בכל דור ודור קדושה זו לא סרה.

שכינה לא זזה ממקומה

אכן שומה עלינו להבין מה נשתנה קדושת כותל זה ששכינה לא זזה ממנו, ובספר 'אלה מסעי' לרבי משה חגיז כותב: דבותל זה לא נחרב לעולם, יען הוא בנוי ומיוסד על היסודות שבנה דוד שלא שלטה בהם יד אויב כלל. ואם הוית שאמרו שרו שרו עד היסוד בה' לא הצליחו במעשה כי אם עד היסוד ולא היסוד בכלל. למהו שנשבע הקב"ה שאינו חרב לעולם, כאשר עינינו רואות שעדיין בקומתן בצביגון הן עמידים, כאילו עתה נגמרו מיד האומן האילוקי אשר תקע ויסד אותם העמודים למאות דרך נם ולא דרך טבע כלל לפי גובהן ועוביין, שהוא דבר נמנע שנעשו ונקבעו ונתייסדו על ידי בני אדם אם לא בסיוע אלוקי. הרי לנו התייחסות לגדלו של הכותל לאבניו העצומים והגדולים שהוצבו בו בסיוע אלוקי!

כיצד נשתייר הכותל, על כך אנו לומדים במדרש איכה רבתי, (ב,ד) על פי המסופר שם, חילק קיסר רומי את משימת הרס בית המקדש לארבעה דוכסים. על כל דוכס הוטל להחריב כותל אחד מארבע החומות עד היסוד. דוכס ששמו פנגר עליו הוטלה

המשימה להרוס את החומה בצידה המערבי של הר הבית. שלושת הדוכסים החריבו את חלקם כמצווה מפי הקיסר, אולם הדוכס פנגר לא השלים את משימתו, שכן מן השמים גזרו שלא ייחרב כותל זה לעולם. פנגר שהיה שונא ישראל מובהק, כמתואר שם במדרש, חירץ את מעשהו באמרו לקיסר, כי עשה זאת להפארת מלכותו, שכן אם ייחרבו כל ארבעת החומות כיצד ידעו הדורות הבאים מה רב כוחו של הקיסר, ומה היא עוצמת המקדש אדיר המימדים שהוא הצליח להחריב, לכן השאיר, את החומה המערבית לזכרון הדורות הבאים. ואכן המבקרים כיום בכותל המערבי, וביותר לאורך מנהרות הכותל הנמשכים לאורך מאות מטרים מתחת לאדמה, שנחפרו בשנים האחרונות, אינו יכול להישאר אדיש אל מול עוצמתן של האבנים האדירות מהן היה הבנין בנוי.

מכל הקירות שתחמו את הר הבית לא נותר כיום זכר, מלבד החומה המערבית לברה. כל החומות שאנו רואים כיום, נבנו שנים רבות לאחר מכן והינם מחוץ לשטח הר הבית המקודש. קביעה זו שהכותל המערבי שנשאר לנו כיום הוא זה שפנגר הצורך לא החריב, ואשר במקומו נמצאת השכינה שורה עד היום, מצויינת בדברי הקינה העתיקה שחיבר הפייטן רבי אליעזר הקליר, הנאמרת ביום תשעה באב בקינה המתחלת "זכור את אשר עשה צר בפנים", הוא מתאר את דברי המדרש הנוכרים, בפיוטו: "על פתח הר הבית החל לבוא / ביד ארבעה ראשי טפסריו להחריבו / על צד מערבי לזכר השריד בו / וצג אחר כותלינו ולא רב את ריבו".

הכותל כמקום התפילה

התעודה הידועה הקדומה ביותר, המעידה על כך שהכותל המערבי שימש כמקום תפילה, היא "מגילת אחימעץ", תעודה הכתובה בצורת שיר פיוטי, ובה מתאר רבי אחימעץ בן פלטיאל את ייחוס אבותיו, מעשה חקםם וגדולתם, משפחתו של אחימעץ נמנתה על משפחות הנגידים שחיו באטליה, והיו לה קשרים עם ארץ ישראל.

בתעודה שנכתבה בשנת ד' אלפים תת"י (1050) מופיע עדות על תרומת "עשרים אלף דרכמונים" לדלים ועגונים, לחכמים ודרשנים, למלמדי תינוקות וחוננים, ושמן למקדש בכותל מערבי. בתקופה זו לא הורשו יהודים להתפלל בתוך הר הבית, ולפיכך כווד אפוא שהתעודה המזכירה את המקדש שבכותל מערב, עוסקת במקום תפילה קבוע שהיה באזור הכותל המערבי של הר הבית. תעודות נוספות מתקופות מאוחרות יותר, מעידות אף הן על מקום תפילה באזור הכותל המערבי.

הכותל המערבי שימש כמקום תפילה מאות בשנים, אם כי היו תקופות שהתפילות במקום הותרו רק בהגבלות מסויימות כמו בימי שלטון המנרט הבריטי שאסר להביא ספסלים למקום. התקופה שבין מלחמת השחרור למלחמת ששת הימים היא אולי התקופה היחידה מאז התקופה הרומית שיהודים לא הורשו להגיע כלל אל הכותל המערבי, אך בחסדי השי"ת ובורוב טובו, ביום כ"ח באייר תשכ"ז שוחרר הכותל מן השכי היודני, ומאז הפך למקום המאחד ומרכז את עם ישראל על כל פלגיו, עדותיו וחוגיו.

אבני הכותל המערבי

הכותל המערבי בנוי כיום מארבעים וחמש נדבכי אבן. שבעה עשר שקועים בתוך האדמה, ועוד עשרים ושמונה הם גלויים וחשופים. נדבכי האבן נבנו בתקופות שגולות ששת הראשונים המשמשים כיסוד לכותל, הם מזמן דוד המלך ונבנו על ידו. שמונה עשרה הנדבכים שמעליהם גם הם אבנים גדולות, הם מימי בית המקדש השני. ארבעת הנדבכים שמעליהם נבנו לפני כשבע מאות שנה. ואילו שבעה עשר הנדבכים שהינם אבנים קטנות נבנו על ידי השר היהודי הנדיב סיר משה מונטיפיורי מאנגליה. מעליהם נמצאת שורת אבנים לבנות שנוספה בתקופה האחרונה.

גובהו של הכותל 34 מטרים 17 מטרים טברעים באדמה, ו־17 מטרים גלויים. אורך הכותל כולו כפי שנתגלה בחפירות בומנים שונים, ובעיקר בחפירות שנערכו בין השנים תשכ"ח-תשמ"ה מגיע ל־488 מטרים. חלקים גדולים ממנו מכוסים בקירות הכתים הסמור כים לכותל. רחבת הכותל המערבי שמתחת לכיפת השמים אורכה כ־60 מטרים. כשני שליש מן השטח משמשים כעזרת גברים, ושליש נוסף כעזרת נשים.

נדבכי הכותל המערבי שנותרו מימי בית שני עד ימינו, מציבים ומציגים לנו עדות

^[1] י"ד — תוספת לגליון המודיע ה' במנחם־אב תשס"ז

מדהימה ומרהיבה למתכנתת הבניה כימיו של המלך הורדוס. אחד המאפיינים העיקריים של אבנים אלו זה הסיתות ההרודיאני. אם תתבוננו באבני הכותל תבחינו בסיתות החולף על פני שולי האבן מארבעת צדדיו, ובסיתות המיוחד שעל פני מרכז האבן כולו. כל אבן המסותתת בסגנון זה מוקפת מסגרת שוליים. האבנים ההרודיאניות נבדלות מאחרות גם בממדיהן הגדולים. רק בארבעה מבנים בארץ נשתמרה מתכונת הסיתות המיוחדת לאבנים ההרודיאני יות כחומות הר הבית, במערת המכפלה, חומות אלוני ממרא, והאולם ההרודיאני שנחשף במהלך חפירות מנהרות הכותל.

הסיתות ההרודיאני

רבים מאבני הכותל מסותתים בשלש מסגרות סיתות. החלק המרכזי המסותת של האבן נקרא "גבנון", ולאורך שפת האבן סותתה מסגרת שקועה. יש אבנים שבהן יש סיתות שלישי בשוליים החיצוניים. הגבנון הוחלק באמצעות פטיש רב חודים, והשוליים החיצוניים באיזמל קטן. מבט ממוקד על נקודות החיבור של ארבעה אבנים מאבני הכותל, מאפשר לעמוד על ייחודן ויופיין של האבנים. נקודות המגע בין האבנים הן כל כך מדויקות שאפילו להב סכין אינו יכול לחדור בעדן.

נדבכי האבן לא הוצבו זה על גבי זה, תוך שמירה על קו אנכי, אלא בשיטה מיוחדת שבה כל נדבך נסוג פנימה כשתי סנטימטרים מן הנדבך שתחתיו. הנחת האבנים בדרך זו, העניקה למבנה יציבות ושיוותה לו מראה מושלם. גם אבני הכותל נבנו בשיטה הזו, ואם כי קשה לראות זאת בעמידה מקרוב סמוך לאבני הכותל, ניתן להבחין בכך בציפיה מרחוק על כותלי הר הבית ובמיוחד בפינה הדרום מזרחית סמוך לקרן העופל שם ניכר היטב השיפוע בכותל המזרחי ובכותל הדרומי. הנחת האבנים במדורג הביאה ליציבותם של הכתלים לאורך דורות.

"נדבך רבא" שעמד נגד לגיונות טיטוס

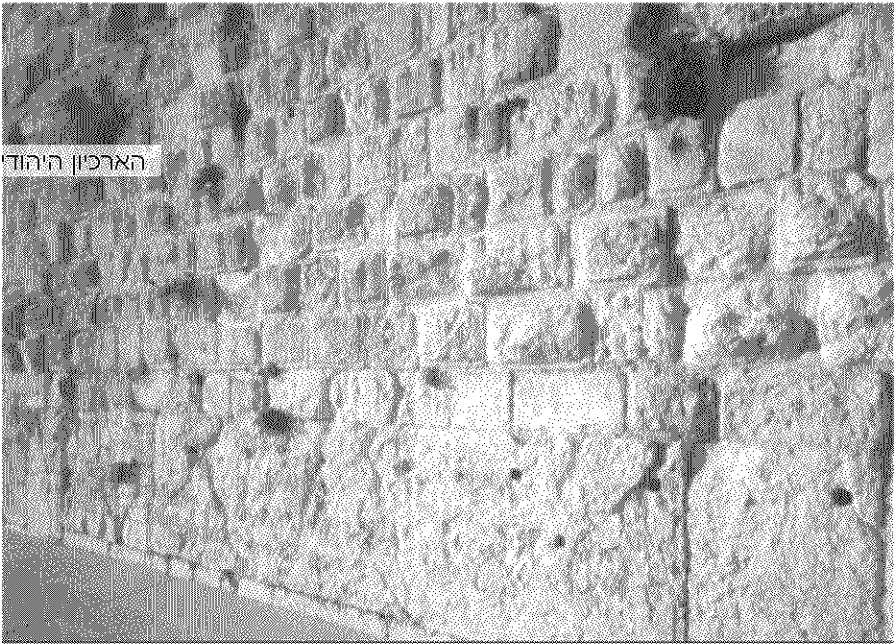
גובהם של הנדבכים ההרודיאניים בכותל, הוא בדרך כלל 1.1 מטר עד 1.25 מטר. אולם במנהרות הכותל התגלו גם נדבכים גבוהים וארוכים יותר. הגדול בנדבכים קרוי "נדבך רבא" ואבניו הן הגדולות ביותר באבני הבניה בארץ. "נדבך רבא" הוא מערכת של ארבע אבנים ענקיות מימי הורדוס. האבן הראשונה באבני "נדבך רבא" אורכה מגיע ל-13.6 מטרים. רוחבה מוערך בין 3.5 ל-4.5 מטרים, גובהה כ-3.3 מטרים ומשקלה 570 טונות. האבן השניה היא באורך 2.14 מטר. השלי-שית באורך של 12.05 מטרים, והרביעית באורך של 8 מטרים. אורכו המלא של הנדבך 36 מטרים.

כאשר הכובשים הרומאים חייליו של טיטוס, עמדו על חומות הר הבית הם החלו לפרק את כתליו ולקעקע את אבניו. את העליונות שכאבני הכותל הם העליחו לפניה והם זרקו אותם למטה למרגלות הכותל. אבנים אלו התגלו בחפירות שנערכו בכותל המערבי על ידי פרופ' בנימין מזר, וגם לפניו

אריכות ימים לאחר ביקור בכותל המערבי

בספר קב הישר (פרק צג) הביא מעשה נורא שהתרחש אצל האר"י הקדוש, עם החסיד רבי אברהם הלוי שחיבר סדר תיקוני שבת, שהיה גר בצפת והאר"י היה מפליג בחסידותו. וזה לשונו: והרב האר"י ז"ל היה מפליג בחסידותו ואמר על החסיד ר' אברהם הלוי ז"ל שהוא היה גלגול של ירמיהו הנביא, ופעם אחת אמר לו האר"י ז"ל דע כי שלמו ימין והגיע ימין למות אם לא שתעשה תקנה אחת שאלמדרך, ואם תעשה אותה תקנה זו אזי תחיה עוד כ"ב שנים, וזו היא התקנה שלך שתלך לירושלים ושם תלך להתפלל לפני כותל המערבי ותשפוך תחנתך ותזכה לראות השכינה.

ואז הלך החסיד לביתו וסגר עצמו ג' ימים וג' לילות בתענית שק ואפר ואחר כך הלך החסיד לירושלים ובא לפני כותל המערבי בתפלה ובתחנונים בבכיה גדולה, ואחר כך ראה על גבי הכותל צורה דוגמת אשה מלובשת שחורים ותיכף מרוב פחדו נפל על פניו ארצה והיה צועק ובוכה בבכי גדול ואמר אוי לי שראיתוך בכך אוי אהה על נפשי והיה מאריך בבכיה וזעקות והיה ממרט שערות ראשו עד שנתעלף ונדרם. ואז ראה כחלום שבאה אליו השכינה בבגדים נאים ואמר התנחם בני אברהם כי יש תקוה לאחריתך וישוכו הבנים לגבולם כי אשיב את שבותם ורחמתי אותם. ורקץ וישא את רגליו וחזר לצפת ובא אל האר"י ז"ל ותיכף אמר האר"י ז"ל אני רואה בך שזכית לראות פני השכינה, ומעתה תהיה בטוח שתחיה עוד כ"ב שנים. וכן הוי שהחסיד היה חי אחר זה המעשה כ"ב שנים.

אבנים עם שלש מסגרות סיתות. שימו לב לגבנון במרכז האבן, למסגרת השוליים, ולסיתות העדין בשפת האבן החיצונה

היטב, אולם את יופיין לא ניתן להשוות לאבנים ההרודיאניות. בשנת ד"א תשצ"ג זעזעה רעידת אדמה עזה את ירושלים. כותבי דברי הימים ההם מספרים כי היא היתה הרסנית מאוד, ואף הכותל המערבי נפגע ממנה. בנאי התקופה מיהרו לתקן את הפגיעות בחלקו העליון של הכותל.

נדבכים מייצבים לרעידות אדמה

חומת הר הבית נבנתה על ידי פועליו של הורדוס ב"שיטה היבשה" כלומר ללא טיט המחבר בין האבנים, אבני הענק הונחו בחלקו

התחתון של הכותל בגובה של כ־14 מטרים מעל לסלע הטבעי המשמש כבסיס לכותל המערבי. נדבך רבא נועד כנראה לייצב כמשקלו הרב את הנדבכים שתחתיו. משקלן העצום של האבנים הגדולות מופנה אל הנדבכים הקטנים שמתחתן. כך ביקשו הכנ־אים לחזק את כושר העמידה של הכותל המערבי מפני רעידות אדמה.

נדבכים גדולים במיוחד כדוגמת נדבך רבא, אינם מקיפים את הר הבית כולו אלא רק בקטעים מיוחדים מהחומה. כנראה שהנדב־כים כבדים הונחו רק במקומות שהבונים חששו כי קיים בהם חוסר יציבות טופוגרפית, מקומות המועדים לפורענות בידי הטבע או האדם. ארבע אבני נדבך רבא משתרעות במלוא הדרך ועוצמתן ומתגלים ליורדים בגרם המדרגות מן האולם הגדול.

בניה באבני ענק היתה מקובלת גם באימפריה הרומית שבנתה מבני פאר אדירים, אולם אבנים כה גדולות נדירות גם במבנים הרומיים. הבנאים השכילו להשתמש בגלגיל-יות, גלילים ומנופים כדי להסיע את האבנים ממקום חציבתן אל מקומן בחומה. המחצבה בה נחצבו אבני הענק, נחשפה בצפון מנהרת הכותל. פני הקרקע של המחצבה גבוהים מעט מגובה בו הונחו הנדבכים. מכאן שלמהנדרסים והבונים לא היה צורך להעלות את האבנים לאתר הבניה אלא להורידן אליו בשיפוע מתון.

הבניה שטרם הושלמה

חוקרי הכותל המערבי מציינים שניים מאבני הכותל המערבי שבמנהרות. אלו שתי אבנים בודדות מתוך מאות האבנים, המקור־יות שסיתותן לא הסתיים אלא נותר גולמי. כנראה שתוך כדי עבודות הסיתות של האבנים האלו, התקבלה הוראה לחדול מעבודות הסיתות והבניה של אבני הכותל. מיקומם של שתי האבנים הוא המקום שבו הופסקה בניית חומת הר הבית.

בתוספתא למסכת כלים, ובירושלמי בבא בתרא פרק ב הלכה ב, מציינים חז"ל לענין טומאה וטהרה: "...ראשי כלונסאות היו בהר הבית שעליהן אומנין יושבין ושפין את האבנים". חקירת אבני הכותל לאורך המנה־רה, מציגה לנו את דברי חז"ל באמיתותן. שתי האבנים הללו, המשוקעים בכותל, אולם הם חסרים את הסיתות הסופי, מוכיח כי סיתותן הסופי של האבנים נעשו כשהאבן כבר היתה מונחת במקומה בכותלי הר הבית. עוד מסיקים החוקרים כי האבנים הובאו מן המחצבה לאתר הבניה כטרם הושלמה העבודה עליהם. במחצבה קיבלו האבנים סיתות ראשוני של השוליים. רק לאחר שקבעו את האבן במקומה השלימו את סיתותה עד להשלמת מראה האופייני המרהיב של אבן הרודיאנית.

נסיים את מאמרינו בדבריו של הכוזרי בסיום ספרו: **ירושלים לא תיבנה כי אם כאשר ישתוקקו אליה בני ישראל תבליט תשוקה, עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה.** ויהי רצון שזוכה מהרה לשיבת ציון ירושלים בנחמת עם ישראל במהרה אמן.

קטע מ"נדבך רבא" שבכותל המערבי

תצלום עתיק בן כמאה שנה

ממולת אבני הכותל המערבי, שנחרסו על ידי הרומאים

קורות עם ישראל בתקופת חורבן בית ראשון ובעשרות השנים האחרות

עיונים והתבוננויות בספר "ירמיהו" ובקורות חייו של הנביא על רקע חיי מלכי יהודה ומאורעות עם ישראל בימיו – מצבים טראגיים בחיי הנביא – משימותיו הרב גווניות – תוכחה נוקבת של נביא אלקים והשתתפותו הכנה ובכל לב בסבל עמו – ענק האמונה ו"עמוד הברזל" של התקוה מול המצב המייאש

הרב משה יעקב קנר – מאמר שלישי

צדקיהו, וכפי שכתב רש"י (ירמיה ל"ח, ד): שהיה צדקיהו "משונה בצדקו מכל דורו". אבל בני דורו של צדקיהו היו רשעים, ולמרות כל הפורענויות שהם כבר הספיקו לראות, איך שחלק ניכר מן העם, הכשרים והטובים שבהם, כבר הגלה לבבל, גם אוצרות בית המקדש כבר הגלו לבבל, בכל זאת לא שב העם הנוחר בעיון מחטאיו הרבים, וכפי שנאמר בפסוק על המצב הרוחני בימיו של צדקיהו: "גם כל שרי הכהנים והעם הרבו לַמַּעַל מַעַל, כָּל־תַּעֲבוֹת הַגּוֹיִם, וַיִּטְמְאוּ אֶת־בַּיִת ה' אֱשֶׁר הִקְדִּישׁ בִּירוּשָׁלַיִם", (דברי הימים ב' ל"ו, י"ד). וכבר אמרו חז"ל: "ביקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובהו מפני דורו של צדקיהו, נש"היו רשעים, שכל הצדקים הגלו כבר עם יהויכין (יכניה)", רש"י, אבל כיון שנשתכל בצדקיהו נתישבה דעתו", (סנהדרין ק"ג).

ירמיהו הנביא ממשיך בשליחותו להוכיח את העם

אחד המעשים הטובים הראשונים שעשה צדקיהו המלך מיד כשעלה על כסא המלוכה, היה שחרורו של הנביא ירמיהו מבית הכלא. כזכור ממאמרנו הקודם, בגלל תוכחותיו הרבות, ונבואות הזעם שהשמיע הנביא ירמיהו על החורבן והגלות הממששים לבוא על העם, שטם אותו המלך יהויקים, והתנכל לו רבות, עד שלבסוף כלא אותו בבית האסורים. כעת כיון שמלך צדקיהו שלח להוציאו משם, ושחררו לחפשי, ועל אותה תקופה נאמר: "וַיִּקְרָהוּ בָּא וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעָם,

נבוכדנצר על ירושלים הוא שינה את שמו לצדקיהו, כנאמר: "וַיִּמְלֶךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת מִתְנֵיָה דָדוּ [=של יכניה] תַּחְתָּיו, וַיִּשֶׁב אֶת שְׁמוֹ צִדְקִיָּהוּ", כי אמר לו נבוכדנצר: "יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד ב" (הוריות י"א:). במקום אחר מצאנו כחז"ל שהמצאת שם חדש זה היתה ע"י צדקיהו עצמו, כאשר שאל אותו נבוכדנצר לשמו, "חשב מתניה בלבו הריני מוציא את שמי צדקיהו, כדי שיצאו ממני צדיקים", (ילקוט שמעוני ירמיהו, פל"ו, רמז שכ"ו), אלא שמשמים נתנו בפיו את השם צדקיהו, משפחה שונה לגמרי: "ולא היה יודע שבימיו הקב"ה מצדיק עליהם את הדין" (שם).

שם נוסף היה לו לצדקיהו: "שלוש", וגם בשמו זה הוא נמנה בין בני יאשיהו בפסוק (דברי הימים א', ג', ט"ו), וכך למדנו חז"ל: "הוא שלום הוא צדקיהו, ולמה נקרא שמו שלום, שהיה משולם במעשיו, "צדיק גמור הוה, בעל מעשים טובים" (רש"י), איכא דאמרי, "שלוש, ששלום מלכות בית דוד בימיו, בימיו של צדקיהו חמה ושלמה מלכות בית דוד, ומה שמו מתניה שמו", (ילקוט שמעוני, שם).

"צדקיהו – צדיק גמור היה"

שלא כמו המלכים שקדמו לו, אחיו יהואחז ויהויקים, ויכניה בן אחיו שעשו הרע בעיני ה', הרי "צדקיהו מלך יהודה צדיק גמור היה" (תוספות גיטין מועד קטן כ"ח:), לשון נוסף מצאנו עליו: ש"צדקיהו היה חסיד גמור" (שם גיטין ל"ה:), אבל בני דורו היו רשעים, ולא נמשכו אחרי צדקותו של

נבוכדנצר להבטיח את עצמו שצדקיהו לא ימרוד בו, כפי שמרד בו המלך יהויקים, וכפי שחשש מפני המלך יכניה, וכרת נבוכדנצר ברית ושבועה עם צדקיהו שלא ימרוד בו, ואף השביע אותו על כך בספר תורה, (פסיקתא רבתי פכ"ו). לתוספת בטחון לקח נבוכדנצר את שרי ירושלים בתור ערכון, והגלה אותם לבבל.

וזה מה שאנו קוראים בנבואת יחזקאל: "הִנֵּה בָא מֶלֶךְ בָּבֶל וִירוּשָׁלַיִם וַיִּקַּח אֶת מֶלֶכָּהּ וְאֶת שָׂרֵיהֶּן [=אלו יכניה ושריו שחשש מפניהם], וְכָל־אֲנָשִׁים אֵלָיו בָּבֶלָה, וַיִּקַּח מִזֵּרַע הַמְּלֻכָּה — זֶה צִדְקִיָּהוּ, וְיִכְרֹת אֹתוֹ בְּרִית — לְבַל יִמְרֹד בּוֹ, וַיָּבֵא אֹתוֹ בָּאֶלֶה — הַשְּׂבִיעַ אוֹתוֹ עַל כֵּךְ, וְאֵת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקַח — אֵלּוֹ שְׂרֵי יְרוּשָׁלַיִם שִׁלְקָה אוֹתָם לְהִיּוֹת בִּידוֹ עֶרְבוֹן שֶׁלֹא יִמְרֹד בּוֹ צִדְקִיָּהוּ, וְשִׁיחִיָּה נִכְנַע אֵלָיו וְשֶׁלֹא יִתְנַשֵּׂא וְיִתְגַּאֵה עֲלָיו, וְכָפִי שִׁנְאֵמֶר בְּהַמְשָׁךְ: "לְהִיּוֹת מִמְּלָכָה שְׂפֹלָה, לְבִלְתִּי הִתְנַשֵּׂא, לְשֹׁמֵר אֶת בְּרִיתוֹ לְעַמְּדָה" — לִמְעַן תִּהְיֶה מַלְכוּתוֹ שֶׁל צִדְקִיָּהוּ מִמַּלְכָּה שְׂפֹלָה, לְהִיּוֹת נִכְנַעַת לּוֹ לְבַל יִתְנַשֵּׂא לִמְרֹד בּוֹ, רַק לְשֹׁמֵר אֶת הַבְּרִית שִׁכְרַת עַמּוֹ, לְהִיּוֹת לָהּ עֲמִידָה וָקִיּוֹם. כִּי "אֶע"פ שֶׁנִּתֵּן מֶלֶךְ בָּבֶל גְּדוּלָה לְצִדְקִיָּהוּ, רָצָה שִׁיחִיָּה שֶׁפֶל לִפְנֵי וְלֹא יִתְגַּאֵה עָלָיו", (יחזקאל י"ז, ו', י"ב-י"ד, ובמצודת דוד וברד"ק שם).

אלא שבסופו של דבר, הפר צדקיהו את שבועתו באלקים ומרד בנבוכדנצר, מה שהיה הגורם הסופי לחורבן בית המקדש וירושלים, ועל כך יסופר בהמשך מאמרנו.

שמו המקורי של המלך צדקיהו היה מתניה, אלא שבאותו מעמד שהמליכו

מתורגם מאידיש ממאמרו של הרב משה יעקב קאנער ("דאס אידישע ווארט" ניר-יוק — תמוז אב תש"ס)

תקופת מלכותו של צדקיהו המלך

כנזכר בסיום מאמרנו הקודם, כאשר הגלה נבוכדנצר את יכניה מלך יהודה, המליך נבוכדנצר על מקומו של יכניה את דודו צדקיהו בן יאשיהו המלך, שהיה האחרון למלכי יהודה, ובן עשרים ואחת שנה היה במלכו. על המלכותו של צדקיהו מספרים לנו חז"ל: שבשעה שבא נבוכדנצר להגלות לבבל את יכניה מלך יהודה, באותה שעה "חזרו רחמיו של נבוכדנצר עליהם" ושאל אותם האם יש ביניהם מזרעו של יאשיהו המלך ואמליכנו עליכם, והיה עמם צדקיהו בנו של יאשיהו המלך, והמליכו נבוכדנצר על ירושלים, (פסיקתא רבתי פכ"ו).

אם כי מלכותו של צדקיהו כבר היתה מצומצמת ביחס למלכותם של הקודמים לו, כי צדקיהו מלך רק על דלת עם הארץ שנשארו בארץ ישראל, לאחר שבגלות יכניה הגלה נבוכדנצר לבבל את הכשרים והצדיקים שהיו באותו דור, ו"רוב חכמי התורה גלו עם יכניה" (רש"י גיטין פ"ח:). הרי מאידך גיסא כשהמליכו נבוכדנצר לצדקיהו הוא גם נתן תחת שליטתו חמשה מלכים שהיו בסמוך לארץ, הם מלכי אדום ומואב, מלך בני עמון ומלכי צור וצידון, (רד"ק יחזקאל, י"ז, ו'). בשעה שהמליכו נבוכדנצר לצדקיהו, ביקש

האחרונות שקדמו לחורבן הבית על רקע פעילותו של נביא החורבן:

וְלֹא נָתַנוּ אֹתוֹ בֵּית הַקֹּדֶשׁ (ירמיהו ל"ז, ד'). וכיון שהיה ירמיהו משוחרר מהכלא, חזר לתפקידו והיה סוכב בשווקים וברחובות וקורא אל העם לשוב בתשובה. ולא הנביא ירמיהו לבדו היה מוכיחם ומתנבא אליהם, אלא **"וַיְשַׁלַּח ה' אֱלֹקֵי אֲבוֹתֵיהֶם עֲלֵיהֶם בִּיד מֶלֶךְ אֲדָמָה, הַשֹּׁמֵם וְשָׁלֹחַ, כִּי חָמַל עַל עַמּוֹ וְעַל מִטְעָנֹו"**, (דברי הימים ב' ל"ז, ט"ז), "שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכיהם הרעה... לכך נאמר וישלח ה' אלקי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעתם, ולא פעם אחת כשנה, או בחודש, אלא בכל יום ויום השכם ושלוח", "כי חמל על עמו" — ולא חפץ במיתתן, "ועל מעונו" — על דירת בית המקדש, שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלהחריבם", (פירוש המיוחס לרש"י על ספר דברי הימים, שם).

השנים הראשונות והטובות במלכות צדקיהו

בשנות מלכותו הראשונות של צדקיהו, כל זמן שעדיין לא מרד בנבוכנצר, הצליח המלך צדקיהו במעשיו וממלכתו אף התחזקה במהרה, יחסיו עם נבוכדנצר מלך בבל היו תקינים, ובשנה הרביעית למלכותו הוא גם ירד לבבל, בכדי להקביל את פני נבוכדנצר, (ברייחא דסדר עולם רבה פכ"ה. וראה ירמיה נ"א, ו"ט).

על טיב היחסים הטובים ביניהם תעיד העובדה, המסופרת במדרש (איכה רבה ב', י"ד), שצדקיהו קיבל רשות מנבוכדנצר להיכנס אליו בכל עת שירצה, גם ללא בקשת רשות. אבל דוקא קירבה יתירה זו לנבוכדנצר, היתה בסופו של דבר בעוכריו. לאחר שצדקיהו, ללא הודעה מוקדמת, נכנס אל נבוכדנצר שהיה בדיוק באמצע סעודתו, ולתדהמתו תפס אותו צדקיהו בקלקלתו, איך שהוא תולש בשר מארנבת חיה ואוכל... נבוכדנצר שהתבייש ממעשהו זה, ביקש מצדקיהו שישבע לו שלא יגלה לאף אחד את קלנו זה, וצדקיהו אכן נשבע לו, (ראה גם נדרים ס"ה.). אבל המשכו של אותו מאורע היה גרוע מאד, וגורלי גם לצדקיהו, גם לסנהדרין הגדולה, גם לירושלים, וגם לבית המקדש, וכפי שיסופר בהמשך.

נבואת ה' לירמיהו הנביא – לימים יבואו

כאן אנו מרגלים שנים רבות אחורנית, עוד לפני שצדקיהו היה למלך יהודה, ועוד לפני שנבוכדנצר מלך בבל. היה זה בשנה הראשונה למלכות יהויקים, והיה אז דבר ה' אל ירמיהו: **"עֲשֵׂה לָךְ מִסֻּרֹת וּמִנִּזֹּת וְנִתְּנָם עַל צִוּאֶיךָ"**, (ירמיה ריש פרק כ"ז), "מוסרות" הם רצעות שקושרים בהם את העול על צואר הבהמה, "וימוטות" הם עצי העול עצמו. ירמיהו עשה כפי שהצטוו, ומאותו יום ואילך, במשך שנים ארוכות, היה ירמיהו מתהלך, כשמוסרות והמוטות על צוארו, מה שהפך להיות סימן ההיכר שלו בהופעותיו בחוצות, וזאת מבלי שכל ראויו יבינו את פשר המסר הנבואי הטמון באותם מוסרות ומוטות הנתונות על צוארו.

באותה נבואה גם נאמר לירמיהו, מה שיהיה עליו לעשות עם אותם מוסרות ומוטות הנתונות על צוארו, אבל לא כעת, אלא בעתיד! בעוד שנים רבות! כאשר תסתיים מלכותו של יהויקים, וצדקיהו ימלוך על יהודה, ונבוכדנצר שכבר יהיה אז מלך בבל ישליט אותו על חמשת מלכי אדום ומואב, עמון, צור וצידון (כנזכר לעיל), ואז גם יוכן הרמו הטמון במוסרות ובמוטות שעל צוארו, כי יום אחד יבואו אל המלך צדקיהו שליחים מאת חמשת המלכים הנוכרים, ויציעו לו בשם מלכיהם להצטרף אליהם ולמרוד במלך נבוכדנצר.

כאשר כל זה יקרה, ושליחי חמשת המלכים יהיו בירושלים, יהיה על ירמיהו ללכת אליהם ולשלוח בידם את המוסרות והמוטות אל המלכים שלהם, ולומר להם בשם ה' צבאות אלוני ישראל, שלא יעזו למרוד בנבוכדנצר מלך בבל, כי הקב"ה שכנחנו הגדול ברא את העולם כולו, ואת כל אשר בו, הוא גם הנותן את השליטה על הארץ לאשר ישר בעיניו, **"וַעֲתָה אֲנֹכִי נִתְּנִי אֶת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵלֶּה בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עֲבָדַי... וְעָבְדוּ אֹתוֹ כָּל הַיָּמִים..."**. וזה

הרמו הטמון במוטות ובמוסרות של העול, שעליהם להכניע את עצמם ולקבל על עצמם את עולו של נבוכדנצר, בדומה לבהמה שבעליה קושר על צוארה את עולו ומכניע אותה תחתיו.

ירמיהו נצטווה גם להזהיר אותם: **"וְהָיָה הַגִּזְי וְהַמְסֻכָּה אֲשֶׁר לֹא יַעֲבִדוּ אֹתוֹ, אֵת נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל, וְאֵת אֲשֶׁר לֹא יִתֵּן אֶת צִוּאָיו בְּעַל מֶלֶךְ בָּבֶל, בַּחֲרֵב וּבְקָרֵם וּבְדָבָר אֶפְקֹד עַל הַגִּזְי הַהוּא, נָאִם ה' עַד תָּמִי אֹתָם בְּיָדוֹ"** — עד שהם יכלו ויחזמו בידי נבוכדנצר. לעומת זאת גם הבטחה: **"וְהָיָה אֲשֶׁר יִבְיֵא אֶת צִוּאָיו בְּעַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְעַבְדוּ וְנִתְּנִיתוּ עַל אֶדְמָתוֹ נָאִם ה', וְנִבְכְּדָה וְיִשָּׁב בָּהּ"**.

עוד נצטווה ירמיהו לומר לשליחי המלכים שעליהם לספר לאותם המלכים שאת אותה שליחות עצמה, להיכנע תחת עולו של נבוכדנצר, הוא נצטווה לומר גם לצדקיהו מלך יהודה, וכך אמר לו: **"הִבְיֹאוּ אֶת צִוּאֵיהֶם בְּעַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְעָבְדוּ אֹתוֹ וְעַמּוֹ, וְחָיִי"**, גם אזוהיה חמורה היתה בפניו של הנביא ירמיהו לצדקיהו המלך, מה עלול לקרות לו אם הוא יסרב לשמוע לו, להמשיך להיכנע תחת עולו של נבוכדנצר: **"לָמָּה תִּמְוֹתוּ אֹתָהּ וְעַמָּהּ בַּחֲרֵב בַּרְעָם וּבְדָבָר, בְּאֲשֶׁר דָּבָר ה' אֵל הַגִּזְי אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹד אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל"**. (ע"פ ירמיהו פרק כ"ז ופירוש הר"ק שם).

והנה כעת, בשנה הרביעית למלכות צדקיהו, הגיעה זמנה של אותה נבואה קדומה להתקיים, אותם השליחים הנוכרים באו לצדקיהו והסיתו אותו למרוד בנבוכדנצר, ירמיהו הזדור להופיע בפניהם ושלח אתם את המוטות והמוסרות שעל צוארו שיתנו אותם אל המלכים הנוכרים, ובכך הזהירם שימשיכו להיות כנועים לנבוכדנצר, וכאותם הדברים אמר ירמיהו גם לצדקיהו המלך, וגם אותו הוא הזהיר בחומרה שלא יעזו למרוד בנבוכדנצר, וככל הנזכר לעיל.

"וימרד צדקיהו במלך בבל"

אבל למרות שצדקיהו היה בעצם צדיק גמור, כפי שהבאנו לעיל בהרחבה, בכל זאת הפעם הוא נכשל, ומה שגרם לו להיכשל, היו אלו עיונותיהם הרבים של בני דורו, הם שגרמו לו לא לשעות לאזהרותיו החמורות של ירמיהו, ותחת זאת התפתה צדקיהו לשמוע לעצת המלכים הנוכרים ויחד עמם מרד צדקיהו בנבוכדנצר.

חז"ל מספרים לנו שאותם שליחי המלכים (ולפי מדרש איכה רבה ב', י"ד) היו אלו

המלכים בעצמם) הסיתו אותו בדברים קשים ומפתים, הם דברו בפניו בגנותו של נבוכדנצר, וטענו בפני צדקיהו שאין נבוכדנצר ראוי למלכות, רק הוא, צדקיהו, שהוא מזרע דוד המלך הוא הראוי למלכות, צדקיהו התפתה לדבריהם, והוסיף גם הוא לגנות את נבוכדנצר, ולמרות שנשבע לנבוכדנצר שלא יגלה שראה אותו תולש בשר מארנבת חיה ואוכל... כעת הוא גילה באזנם את מה שראו עיניו, (איכה רבה, שם).

חז"ל אומרים, שצדקיהו לא הפר את שבועתו זו לנבוכדנצר, בטרם נשאל לסנהדרין על שבועתו והם שהתירו לו את השבועה. (וראה בגמרא נדרים ס"ה ע"א, ושם בר"ן ובתוספות, את טעמם ונימוקם של הסנהדרין להתיר לו את שבועתו זו). כאשר שמע נבוכדנצר שצדקיהו גילה את קלנו ברבים, התנקס נבוכדנצר קשות בסנהדרין שהתירו לו לעבור על שבועתו והרג אותם במיתה משונה, ועל זה למדנו במדרש (שם): **"אִיד אַלְעֹזֵר אַל תְּהִי פִּרְשֵׁת נְדָרִים קְלָה בְּעֵינֶיךָ, שַׁע"י פִּרְשֵׁת נְדָרִים נִהְרָגוּ סְנֵהֲדֵרִי גְדוּלָּה שֶׁל צִדְקִיָּהוּ..."**, (עיי"ש במדרש).

כאמור, מרד צדקיהו בנבוכדנצר, ולמרות שצדקיהו היה צדיק גמור, כנזכר, אבל לאחר מירדתו נאמר עליו בפסוק: **"וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' בְּבֶל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹשִׁיָּהוּ"** (מלכים ב' כ"ד, י"ט), ונשנה אותו פסוק עצמו גם בירמיהו (נ"ב, ב'). אבל בכדי שלא נטעה ונחשוב שצדקיהו היה שווה ליהויקים בכל רשעותיו הרבות, עלינו לקרוא גם את הפסוק הבא, (מלכים שם, כ'), וכן בירמיהו שם, ג'): **"כִּי עַל אֵף ה' הָיְתָה בִּירֹשָׁלַיִם וַיְהוּדָה, עַד הָשִׁיבֹו אֹתָם בְּעַל פְּנֵי, וַיִּמְרֹד צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל"**, וכך פירש במזודת דוד (מלכים שם, וירמי' ט'), **"כִּי בַעֲבוֹר שְׁהִיתָ אֵף ה' בִּירוּשָׁלַיִם וּבִיהוּדָה כָּל כֶּךָ גְּדוּלָּה, עַד הִלַּשְׁתָּ אֹתָם מַעַל פְּנֵי, לֹא הָעִיר לָב צִדְקִיָּה לְמִרְדּוֹ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל"**, להיות סיבה אל הגלות לשלחם מעל פניו", וכן כתב המלבי"ם (שם): **"שִׁכְכֹו נִתְּחַתֵּם גִּזְר דִּינָם בַּעֲבוֹר עֲוֹנוֹת הָרֹדִי"**.

כמו כן עלינו גם להדפך בספר התנ"ך עד לסופו, לספר דברי הימים ב' (ל"ו, י"ב-י"ג), שם נאמר על צדקיהו: **"וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹקָיו, לֹא נִכְנַע מִלִּפְנֵי יְרֵמְיָהוּ הַנְּבִיא מִפִּי ה'."** וגם **בְּמֶלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר מֶרֶד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֻ בְּאֱלֹקִים..."**, וכך כותב המלבי"ם (מלכים, שם): **"חז"ל קבלו שצדקיהו היה צדיק, ודורו היו רשעים, כי בדברי הימים פירש "ויעש הרע לא נכנע מלפני ירמיה הנביא מפי ה' וגם במלך בבל מרד אשר השביעו באלקים..."** מבואר שחטא צדקיהו היה מה שלא שמע לדברי נביא]שירמיהו צוה עליו לא למרוד,

אלא להיכנע לנבוכדנצר], ומה שעבר על השבועה, לא זולת זה! רק הדור ההוא הם שהברו למעול מעל, ולפי זה מה שנאמר פה שעשה הרע **"ככל אשר עשה יהויקים"** היינו שגם יהויקים מרד בנבוכדנצר, ולא שמע לדברי הנביא".

מעין אותם הדברים עוד כותב המלבי"ם (דברי הימים ב' ל"ו, י"ב): **"חטאי צדקיהו היה שלא שמע לדברי ירמיה ועבר על השבועה, ועם זה נלוו חטא דורו שהיו רשעים..."** וכך גם כתוב בפירוש המיוחס לרש"י על דברי הימים (שם): **"ויעש הרע"**, מהו הרע? שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי ה'... וחזן מחטא זה **"לא הטא אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי ה'"**, ושמע **"על שבועת נבוכדנצר"**, אבל בתועבותיו והנמצא עליו **"על יהויקים לא הרע לעשותו"**. דבר נוסף מצאנו בחז"ל כי מה שנאמר על צדקיהו המלך **"ויעש הרע בעיני ה'"**, שהיה בידו **"למחות בבני דורו ולא מיחה"**, (סנהדרין ק"ג).

מלחמתו של הנביא ירמיהו בנביאי השקר

ירמיהו הנביא, מלבד תפקידיו הקשים והמייסרים: להשמיע באזני העם דברי תוכחה ומוסר; להתרות בהם על חטאיהם הרבים; להינבא על הצרות ועל החורבן, בנוסף לכל זאת היה עליו להתעמת עם נביאי השקר שהיו מתריסים נגדו בתזיונות כוזבים ושקריים, והיו מרבים, כביכול בשם ה', לעודד ולהרגיע את העם, ולנטוע בקרבם תקוות שוא ושקר, שכל רע לא יארע להם, אדרבה הם הבטיחו להם חיי אושר וכל טוב. וכאמרו: **"וַיִּרְפְּאֵי אֶת שִׁבְרֵ עַמִּי, עַל נַפְשָׁהּ, לְאֹמֶר שְׁלוֹם שְׁלוֹם, וְאֵין שְׁלוֹם"** — "קל הוא לנביא השקר להוציא מפייהם ולומר שלום יהיה לכם, ובדבר הזה מרפאין בדבורם את השבר העתידי לבוא עליהן", "הם אמרו שלום, והנה אין שלום, כי הנה האויב בא יום יום", (ירמיה ו', י"ה, וברש"י וברד"ק).

כנגד אותם נביאי שקר, היה ירמיהו נביא האמת מתייצב ומוזהיר את צדקיהו ואת העם שלא יקבלו את דברי נביאי השקר: מה אמר ה' צבאות, אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם, מהבליים המה אתכם תזון לקם ודברו לא מפי ה' — **"נִפְתִּיתִם אֶתְכֶּם בְּדַבְרֵי הַבֵּל לְאֹמֶר שְׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם, כִּי הִחֲזוֹן שֶׁהֵם אֹמְרִים מִלִּבָּם הוּא, לֹא מִפִּי ה'"**, (שם, כ"ג, ט"ז, וברד"ק). עוד אמר **"לָהֶם יִרְמְיָהוּ: וְאֵל תִּשְׁמַעוּ אֶל דְּבַרֵּי הַנְּבִאִים הָאֵמְרִים אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תַעֲבְדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל, כִּי שֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם. כִּי לֹא שְׁלָחֲתִים נָאִם ה', וְהֵם**

קורות עם ישראל בתקופת חורבן בית ראשון ובעשרות השנים האחרונות

נבאים בשמי לשקר, למען הריחי אתכם ואבדתם אתם והנבאים הנבאים לכם", (שם, כ"ז, י"ד-ט"ז).

נביאי השקר שבקשו להרגיע את העם, הבטיחו להם שלא רק שנבוכדנצר לא יבוא לירושלים להחריב את העיר ואת המקדש, אלא אפילו אותם כלי בית המקדש שנבוכדנצר לקח עמו לבבל בעת גלות יכניה, עד מהרה הם יהיו מושבים לירושלים. על דבריהם אלו אמר ירמיהו לפני הכהנים והעם: ”בַּה אָמַר ה', אֶל תִּשְׁמְעוּ אֶל דְּבָרַי נְבִיאֵיכֶם הַנִּבְאִים לָכֶם. אֲמַר ה' הָאֵל בֵּית ה' מוֹשְׁבִים מִבְּבֶלָה עַתָּה מִהֲרֶה, כִּי אֶשְׂקֶר הַמָּוֶה נְבִאִים לָכֶם. אֶל תִּשְׁמְעוּ אִתְּיָהֶם! עֲבֹדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל וְחִיו! לָמָּה תִּתְּרֶה הָעִיר הַזֹּאת תָּרְבָּה?”, (שם, ט"ז-י"ח).

אחד מנביאי השקר שהיו להם לישראל באותם הימים היה חנניה בן עוזר, חז"ל אמרו עליו "שמתחלתו נביא אמת [היה], ולבסוף נביא שקר" (סנהדרין צ'). ויהי כאשר עמד ירמיהו בחצר בית המקדש והתנבא על החורבן, פנה אליו חנניה בן עוזר לעיני הכהנים וכל העם, ואמר לו כביכול בנבואה: ”בַּה אָמַר ה' צְבֹאֲוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲמַר, שְׁבִרְתִּי אֶת עַל מֶלֶךְ בָּבֶל” (שם כ"ח, ב'). והיה דבריו מתפרשים לאמור: אתה אמר בנבואה שעלינו להיכנע תחת עולו של מלך בבל, ואילו אני אומר בנבואה כשם ה' שהוא ישובר את עול מלך בבל. ועוד הוסיף חנניה לדבר בנבואתו השקרית, אלא שהוא הרחיק את נבואתו, ש"בעוד שנתיים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל בלי בית ה', אשר לקח מבבל אל המקום הזה", (שם כ"ח, ו). ויבואם בבלי", ולא רק שה' ישיב את כלי המקדש, אלא שגם יכניה המלך עצמו וכך גם כל העם שגלו עמו לבבל, כולם ישובו לכאן בעוד שנתיים ימים, ”כִּי אֲשַׁבֵּר אֶת עַל מֶלֶךְ בָּבֶל” (שם ג"ד').

ירמיהו שכל כך אהב את עמו, בניו של מקום, השיב לו לעיני הכהנים וכל העם, הלואי ויהי כדבריו: ”אֲמֹן מִן יַעֲשֶׂה ה', נָקָם ה' אֶת דְּבָרָיו אֲשֶׁר נִבְאָתָה לְהָשִׁיב בְּלִי בֵּית ה', וְכָל הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה”, (שם ו'). אבל דע לך, שכאשר יעברו שנתיים אלו ונבואתך לא תתקיים, יתברר לעין כל כי רק שקר דברת. לשמע דבריו אלו לא יכל חנניה בן עוזר נביא השקר להתאפק יותר, ומדיבר רים למעשים, הוא נגש אל ירמיהו תפס את המוטט שהיתה ננווה על צואר ירמיהו, עמה כבר התהלך ירמיהו ט"ו שנים ניתק אותה מצווארו של ירמיהו, וכך שבר את העול שהיה על צווארו, ושוב אמר חנניה לעיני כל העם לאמור, ראיתם מה שעשיתי כעת, ”בַּה אָמַר ה' קִבֵּה אֲשַׁבֵּר אֶת עַל נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל, בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים, מִיַּעַל צוּאֵר בְּלִי הַגּוֹיִם” (שם, י"א-יב). ואלו יקשה בעיני הקורא הרי לעיל סיפרנו שירמיהו שלח את המוטט והמוטטות אל חמשת המלכים הנוכרים, על כך משיב במצודת דוד (שם): "וריתכן שעדיין לא שלחם אל המלכים האמורים למעלה, או שנשאר אחת על צווארו כנגד מלך יהודה" ואותה שבר חנניה.

ענשו של חנניה נביא השקר

לאחר מעשה השבירה של חנניה בן עוזר היה דבר ה' אל ירמיהו: ”הֲלֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל חַנְנִיָּה אֲמַר, בַּה אָמַר ה' מוֹטֵת עֵץ שְׁבִרְתָּ, וְיַעֲשֶׂה תַחְתֵּיהֶן מוֹטֹת בְּרֹזֶל. כִּי בַה אָמַר ה' צְבֹאֲוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, עַל בְּרֹזֶל נָתַתִּי עַל צוּאֵר בְּלִי הַגּוֹיִם הַזֶּה, אֲעִבֵּד אֶת נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וְעֲבָדָיו” (שם, י"ג-יד), פירושו: במעשיך זה הכתשתי את דבר ה', ועל ידי זה יוגדל הקצף, ואם אכן ימרדו בנבוכדנצר, יהיה עולו של נבוכדנצר חזק יותר ומכביד יותר. במקום עול של עץ, יהיה כעת עול של ברזל. (ע"פ מצודת דוד ומלבי"ם שם).

עוד אמר לו ירמיהו "שִׁמְעַנָּה הַנְּחִיָּה, לֹא שָׁלַחַהּ ה', וְאֵתָהּ הִבְשִׁתָּה אֶת הָעָם הָזֶה עַל שִׁקְרָהּ. לָכֵן בַּה אָמַר ה', הֲנִי מִשְׁלַחַהּ מִיַּעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, הַשֹּׁנֶה אֹתָה מֵת. כִּי סָרָה דְּבַרְתָּ אֶל ה'”, (שם, ט"ז-ט"ח). וברש"י (שם) פירש את נבואתו זו ע"פ חז"ל: "השנה אתה מת, ובשנה הבאה תקבר", וכן הוה: ”וְיָשַׁת תַּנְחִיָּה הַנְּחִיָּה בְּשֹׁנֶה הַחַיָּה, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׂבִיעִי” (שם י"ז). על מקרא זה תמהו חז"ל איך נאמר שמת חנניה בשנה ההיא, הרי באותו פסוק גם נאמר "בחדוש השביעי", שהוא חודש תשרי, שכבר שיין לשנה הבאה? אלא אמרו חז"ל שאכן מת חנניה בערב ראש השנה, הרי

שבאותה שנה עצמה מת, אלא שטרם מיתחו ביקש מבני ביתו שלא יפרסמו את דבר מותו עד לאחר ראש השנה, בכדי לעשות את נבואתו של ירמיהו שקר, אבל לא הועילה לו תחבולתו זו, ואע"פ שהוציאוהו בני ביתו לקבורה רק לאחר ראש השנה, כבר נתפרסם הדבר שמת בערב ראש השנה, (ראה ילקוט שמעוני, ירמ' פכ"ח רמז ש"ח).

לא רק עם נביאי השקר שכירושלים, הוטל על ירמיהו להתעמת, אלא גם עם נביאי השקר וחולמי החלומות שהיה בגלות יכניה שבבבל, שהיו מנבאים לבני הגולה אך טוב, ושעתידיים המה במהרה לשוב לירושלים, ואף לעם היושב בציון שלחו אגרות שבהם נבואות שוא המדברות על רוב שלום וטובה. ומלבד שעמד ירמיהו בירושלים והכחיש בדבר ה' את דברי אותם נביאי השקר, הוא גם שלח לבבל אגרות מיוחדות בדבר ה': ”בַּה אָמַר ה' צְבֹאֲוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֶל יִשְׂאִיו לָכֶם נְבִיאֵר כָּם אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְקִסְמִיכֶם, וְאֶל תִּשְׁמְעוּ אֶל הַלְּמַתִּיכֶם אֲשֶׁר אֲתֶם מוֹדְלִימִים. כִּי בִשְׁקַר הֵם נְבִאִים לָכֶם בְּשִׁמִּי, לֹא שְׁלֵהֲמִים נָאִם ה'” (ירמיה כ"ט, ח"ט). ועוד כתב להם, שעדיין ארוכה היא הגלות, ורק לאחר מלאות גלות בבל שבעים שנה, ישיבם ה' לארץ ישראל, ובינתיים עליהם לבנות בתים בבל, לנטוע גינות, לשאת שם נשים ולפרות ולרבות שם, ”וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִקְלִיתִי אֲתֶכֶם שָׁמָּה, וְהִתְפַּלְּלוּ בַּעֲדָהּ אֶל ה' כִּי מִשְׁלֹסָה יָדָהּ לָכֶם שְׁלֹם” (שם, ה"ד, י').

נָאִם ה', אֶל הַחֵרֵב אֶל הַדֶּבֶר וְאֶל הָרָעָב, וְנָתַתִּי אֲתֶכֶם לְעֹדָה לְכָל מַמְלַכּוֹת הָאָרֶץ”, גם המלך צדקיהו נכלל בעונש זה, למרות שלא השתתף בכרית המרידה בה, מכיון ש"היה בידו למחות ולא מוחה", כנאמר שם: ”וְאֵת צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֵת עָרְיָו אֶתָּה בֶּיֶד אֱיֹבָיִהֶם וּבֶיֶד מִבְּקָשֵׁי נַפְשָׁם וּבֶיֶד יָחִיד מֶלֶךְ בָּבֶל...” (ירמ' ל"ד, י"ז; כ"א, ובמלבי"ם).

שאננות העם ואשליות השוא

למרות כל הנבואות הקשות של ירמיהו, עדיין היו אנשי ירושלים בטוחים שהקב"ה לא יביא עליהם את הרעה, וכפי שאמרו עליהם חז"ל (יומא שם): "רשעים היו, אלא שתלו בטחונם בהקב"ה... דכתיב "...וַעַל ה' יִשְׁעֵנוּ אֲמַר ה' הָאֵל ה' בְּקִרְבֵּנוּ לֹא תִבָּא עָלֵינוּ רָעָה" (מכה ג' י"א), לפיכך הביא עליהן הקב"ה שלש גזרות, כנגד שלש עבירות שבידם, שנאמר ”לָכֵן בְּגָלְלֶכֶם צִוִּין שְׂרָה תַּחֲרֹשׁ, וִירֻשָׁלַיִם עֵינִי [=גלי אבנים] תִּתְּרֶה, וְדֶרֶךְ הַבַּיִת לְבָמֹת יַעֲר” (שם י"ב), ועוד אמר עליהם הנביא: ”אֲלֶה רֶאֱנָשִׁים חֲחָשִׁים אֲנִי וְהַעֲנִיִּים נַעֲתָרַע בְּעִיר הָאֵת”, (ומהי עצתם הרעה? ה"אמרים לא בקרוב" — לא בקרוב תהיה הגזרה שמתנבא הנביא עלינו, לפיכך לא נחוש לדבריו, אלא "בנות בתים" — "בנות בתים", "היא העיר וְאֲנֵחֵנוּ הַבְּשָׂר" - "כי ירושלים היא הסיר ואנחנו הבשר, כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד

הארכיון היהודי

הממלכה החדשה

ברית שילוח העבדים

אמרו חז"ל (יומא ט'): "מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו, עבודה זרה וג"ע ושיפכות דמים...". מלבד חטאים אלו, ועוד חטאים כבדים, היה חטא נוסף ביד העם היושב בציון, שלא שיתררו לחפשי את העבדים העבריים והאמהות העבריות, לאחר תום שש שנות עבדות, כדין תורה. ויהי בשנה השביעית למלכותו, נתעורר המלך צדקיהו, שעדיק היה, ואסף את כל העם אל בית המקדש שכירושלים, ועורר אותם על חטא זה שהיה בידם עוד מאבותיהם, וזכת עמם ברית ושבועה על קיום מצות שילוח עבדים. בתחילה נשמע אליו העם, ושילחו לחפשי את העבדים העבריים והאמהות העבריות שהיו תחת ידם. היה זה נצנוץ קצר של תשובת העם לשוב אל חוקי האלקים ואל תורותיו, ובעיני המקום עלה חינם על כך, כפי שאמר להם ירמיהו בדבר ה': ”וְתִשְׁבּוּ אֲתֶם הַיּוֹם, וְתִשְׁעוּ אֶת הָאֵשׁ הַזֶּה בְּעִנִּי, לְקָרָא דְרוֹר אֵשׁ לְרֵעֵהוּ, וְתִכְרַתוּ בְּרִית לִפְנֵי בְּרִית אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו” (ירמיה ל"ד, ט"ז).

אלא בהיות שבני דורו של צדקיהו רשעים היו, לא התחזקו זמן רב בקיום מצוה זו, ועד מהרה שבו לכבוש בחזקה את העבדים והאמהות אותם שחררו לפני זמן קצר, ושיעבדו אותם מחדש. ולא רק בזאת חטאו, אלא תחת הברית והשבועה שכרת עמם צדקיהו לשוב לחוקי האלוקים ולקיים מצורו, כרתו העם עתה ברית למרוד במקום. על כך באה אליהם נבואת ירמיהו ”לָכֵן בַּה אָמַר ה' אֲתֶם לֹא שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לְקָרָא דְרוֹר אֵשׁ לְרֵעִיו וְאֵשׁ לְרֵעֵהוּ, הֲנִי קָרָא לָכֶם דְרוֹר,

עוד לפני החורבן הממשמש ובא, שבחיותם בגלות לא יתעו חלילה רוחנית, בעת שהם יפגשו במצבים חדשים בגלות, מצבים כאלו שהם לא היו רגילים להתמודד אתם.

שוב ושוב אנו רואים בפסוקי ירמיהו, איך שהוא לא חדל מלהשריש בלב העם, בטרם צאתם לגלות, את ה"אני מאמין", שאנו אומרים בכל יום: "שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים"; "שהבורא ית"ש הוא יחיד ואין יחידות כמוהו"; "שהבורא ית"ש יודע כל מעשה בני אדם וכל מחשבור תם" — היא האמונה ב"השגחה פרטית" על כל צעד ושעל, ובמתן שכר ועונש; כמו גם אמונת ה"לית אתר פנוי מיניה" — שהאלוקות נמצאת בכל מקום; וכך את האמונה בנצחיות התורה; ואת התלות של העולם כולו בקיומה של התורה הקדושה; כמו גם את האמונה השלימה בביאת המשיח. את כל עיקרי האמונה הללו השמיע ירמיהו באוזני בני עמו, כפי שנפרט להלן.

את העובדה מחוייבת המציאות, שהבריאה כולה היא רק מכוחו ומחכמתו של הקב"ה, לא הסתפק ירמיהו להשמיע אותה פעם אחת בלבד, פעמיים הוא חרט על גוילי ספרו את אותו "פסוק יסודי" המתמצת את עובדת היות הבריאה כולה פעולתו של הקב"ה בלבדו, (ירמיהו, פרק י', פסוק י"ב, ואותם מילים ממש הוא כתב גם בפרק נ"א, פסוק ט"ז): ”עֲשֵׂה אֶרֶץ בְּכַחוּ, מִכֵּן תִּבְלֵ בְּחִכְמוֹתַי, וּבְתַבִּינֹתַי נִסֵּה שְׁמִי” (במקום אחר בספרו, מפרט ירמיהו את כל סדרי הבריאה היומיומית- יים וחוקותיהם הקבועים, השמש; הירח; הכוכבים; הים הנוגע מחד; והמית גליו מאידך, והכל, ממש הכל, מתנהג ומתנהל רק על ידי הבורא יתברך בעצמו (שם, ל"א, ל"ד): ”נָתַן שְׁמִשׁ לְאוֹר יוֹסֵם, חֶקֶת יָרֵחַ וְכֻכְבִּים לְאוֹר יָלִיָּהּ, רִנֵּה דָיִם, וְהִמּוּ גִּזְיוֹ, ה' צְבֹאֲוֹת שְׁמוֹ”.

גם את המציאות המחוייבת של: ”מֵלֶאכֶל בָּל דְּאָרֶץ בְּבוֹדָה”, אותה כבר הזכיר בעבר ישעיהו הנביא בנבואתו (ו' ג'), בא ירמיהו ושינן אותה באוזניו פעם נוספת: ”הֲלֹא אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ אֲנִי מֵלֶאכֶל נָאִם ה'” (ירמיהו כ"ג, כ"ד). האלוקות נמצאת בכל מקום, בכלל לא שייך שנברא כלשהוא, ישאר קיים ללא הכח האלוקי הנמצא בו תמיד...! גם דבריו אלו היו דברי הכנה שימושיים לעם היוצא לגלות, שהיהודים יחרטו בתודעתם וירגישו במוחש שבכל מקום בעולם הם נמצאים קרובים אליו ית"ש.

"יה' אלקים אמת!"

כל כך הרבה אמונה, מדה כזו כבירה של גדלות ונצחיות הבורא, מלמדים אותנו אותן מלים נצחיות שבהכרחו הנבואתי: ”יְהו' אֱלֹקִים אֱמֶת!!!” (שם, י', י'). הכרחו זו גם מקדשת בעינינו את המהות של האמת הצרופה והבלעדית, אין אמת אחרת בעולם! [וכידוע, היו חסיד קאצק משתדלים להימנע מלהשתמש במלה "אמת", בכדי שלא לחלל את המושג "אמת", שהיא המדה הנשגבה של האלוקות, והרי אין עוד מלבדו!].

הכרחו זו של ירמיהו הנביא: ”יְהו' אֱלֹקִים אֱמֶת!!!” היא שהביאה את חז"ל לחבר את המלה "אמת" של תחילת ברכת אמת ויציב, אל סיום קריאת שמע: ”ה' אֱלֹקֵינוּ אֱמֶת”, "בין אלוקיכם לאמת ויציב לא יפסיקו!... דכתיב "יה' אלוקים אמת" — "לכך אין מפסיקין בין ה' אלקיכם לאמת" (ברכות י"ד, וברש"י). כך גם בברכת "אמת ואמונה" של ערבית. כאשר אנו אומרים קריאת שמע שחרית וערבית מבטאים אנו בפינו ובלבבנו את האמונה; את יחוד ה'; את קבלת עול מלכות שמים, ודווקא כאן מצאו חז"ל לנכון ולנחץ לצרף את המלה "אמת" אותה אמר נביא החורבן, אותו נביא שראה את האמת האלוקית גם מבעד כל ענני וערפילי הגלות.

המלים שנאמרו בהמשך אותה הכרזה של ירמיהו: ”יְהו' אֱלֹקִים אֱמֶת”, הם: ”הוא אֱלֹקִים חַיִּים וְקַלֵּף עוֹלָם”, המפרשים על אתר מפרשים שמילים אלו הם ההסבר של המציאות של "אמת", ובלשונו של רש"י הק': "יה' אלקים אמת, למה? כי הוא אלקים חיים ומלך עולם, לכך יכול לאמת דבריו, אבל כשר ודם אומר לעשות ומת, או תשש כחו, או יורד מנכסיו, ואין בידו לקיים" (עיין שם גם ברד"ק). וכמה מפליא הדבר שגם את המילים הללו של ירמיהו שיבצו קדמוניו בברכות קריאת שמע... "וּמִשְׁמִיעִים בְּקִרְאָהּ יְחַד בְּקוֹלֵ

י"ח — תוספת לגליון **המודיע** ה' במנחם-אב תשס"ז

האחרונות שקדמו לחורבן הבית על רקע פעילותו של נביא החורבן:

צדקיהו מבקש את עזרתו של מלך מצרים

בעת המצור הכבד, נקט צדקיהו גם בפעולה מסוג אחר, הוא ביקש עזרה צבאית ממלך מצרים, שגם הוא בקש להשתחרר מעול מלכות נבוכדנצר, וקיווה צדקיהו שירי בואו חיל מצרים לעזור לו במלחמה עם הכשדים. ויהי כאשר יצא חיל מצרים לבוא לעזרת צדקיהו מלך יהודה, חששו הכשדים הצרים על ירושלים מפניהם, כי שמעו את שמע גבורתם של חיל מצרים, ו"החיראו שיבא עליהם האויב מבחוז, ותהיה להם המלחמה פנים ואחור", ויעזבו הכשדים לזמן מסוים את המצור על ירושלים, ו"עלו ללכת לקראת חיל פרעה ולערוך אתו מלחמה" (שם, ה' ובמלבי"ם).

בתקופת זמן זו, שהכשדים עזבו את ירושלים באופן זמני, היה דבר ה' אל ירמיהו, ובו השיב לו על בקשת צדקיהו שיתפלל בעדם אל ה': **"זֶה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, זֶה תֹאמְרוּ אֶל מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֲתֶכֶם אֵלַי לֵדָרְשָׁנִי, הֲנֵה חֵיל פְּרָעָה הֵיכָא לָכֶם לְעֹזָרָה, שֶׁבַּ לְאַרְצוֹ מִצְרַיִם, הֵם לֹא יִבְאוּ אֵלַיךְ לְעֹזֹר לָךְ, אֲלֹא יִשׁוּבוּ לֶאֱרֶצָם, גַּם הַכַּשְׂדִּים שְׁעֹזְבוּ לִפְנֵי שַׁעַר אֶת הַמִּצְוֹר עַל יְרוּשָׁלַם לֹא יִחְזְרוּ כַּעַת לִבְבָל, אֲלֹא הֵם יִשׁוּבוּ לִכְאֹן וְיַחְדְּשׁוּ אֶת הַמִּצְוֹר, וְיִתְּחַמְּזוּ עַל הַיָּמִיר הָאֵת וְיִבְדְּדוּ וְיִשְׁרָפָה בָּאֵשׁ, אֵל תַּתַּפְּנוּ לַחֲשׂוֹב שׁ"דָּהָר יִבְנוּ מַעְלֵינוּ הַבְּשָׂדִים, כִּי לֹא יִלְכְּזוּ, וְעוֹד יִתֵּר עַל כֵּן, כִּי אִם הִבִּיתֶם עַל חֵיל פְּשָׁדִים הַגִּלְתִּים אֲתֶכֶם, וְנִשְׁאַרְוּ בָּם אֲנָשִׁים מְדַבְּרִים אִישׁ בְּאָהֳלוֹ, וְקוֹמוּ וְשִׁרְפוּ אֶת הַיָּמִיר הָאֵת בָּאֵשׁ" — "אִף אִם תָּבוּ אֶת כָּל הַכַּשְׂדִּים, וְרַק יִשְׁאָרוּ בָּה אֲנָשִׁים מְדוֹקְרֵי חֶרֶב, אִישׁ בָּאֵהֶל, אוֹתָם הַמְדוֹקְרִים אֲשֶׁר יִשְׁכְּבוּ אִישׁ בָּאֵהֶל, הֵם יִקְוּמוּ וְיִשְׁרְפוּ אֶת הַיָּמִיר הָזֹאת, וְהוּא עֲנִין הַפְּלָגָה וְגֻזְמָא, וְכֹאמֹר לֹא יוֹעִיל שׁוֹם תַּחְבֹּלָה נֶגַד גִּזְרֵיהֶם" (שם, ז"ו, ובמצודת דוד). זו היתה תשובת ה' על בקשת צדקיהו לירמיהו שיתפלל בעדם.**

ואכן חיל פרעה שיצאו לעזור לצדקיהו, שבו עד מהרה לארצם, את דרכם לעבר ארץ ישראל הם עשו בספינות על פני הים, וזרמו הקב"ה לים והציף עליו כמו נודות נפוחות, דומות לעורות בני אדם, אמרו [=חיל פרעה] זה לזה, מה זאת? אמרו, אלו אבותינו [=של המצרים], שטבעום אבותיהם של אלו שאנו הולכים לעזרתם בים, מיד שבו לארצם" (רש"י, שם, ז).

ירמיהו נכלא שוב בבית הסוהר

כל זמן שהיתה ירושלים נתונה במצור הכשדים לא רצה ירמיהו לצאת מן העיר, שהיה מתפלל על העיר שלא תלכד, (רש"י, שם, י"ב), והיתה זכותו מגינה על העיר. כעת, כשהכשדים עזבו את המצור על ירושלים באופן זמני, ביקש ירמיהו לנצל את העובדה הזאת, ולצאת מן העיר ללכת לעירו ענתות

כאבנים גדולות להפיל את החומה היה מקבלם בידו ומשליכן על בני החיל, והורג מהם הרבה...", (ילקוט שמעוני איכה, פ"א, רמז תתר"ט).

"תנו לה' אלקיכם כבוד, בטרם יחשיך"

גם סילוק השכינה מבית המקדש ומירוש"ל לא היה בבת אחת, שנים מספר קודם לכן, כבר החלה השכינה להסתלק ממקומה בבית קדשי הקדשים, וזה נעשה בשלבים, ובהתקנת יוֹזֵן בֵּין שֵׁלֶב לִשְׁלֵב, כֵּן לִמְדוּנוּ בַּפְּתִיחָתָא לַמְדוּרָשׁ אִיכָה (כ"ה): "עשר מסעות למפתן הבית; ג) מן מפתן הבית לכרובים; ד) נסעה השכינה, א) מכרוב לכרוב; ב) ומכרוב למפתן הבית; ג) מן מפתן הבית לכרובים; ד) ומן הכרובים לשער הקדמוני; ה) משער הקדמוני לחצר; ו) מן החצר לגג; ז) מן הגג למזבח; ח) מן המזבח לחומה; ט) מן החומה לעיר; י) מן העיר להר הזיתים. ובהר הזיתים עוד המתנה שכנה עוד שלוש שנים ומחצה, וכפי ששנינו במדרש (שם): "א"ר יונתן שלש שנים ומחצה עשתה השכינה יושבת על הר הזיתים, סבורה שמא ישראל יעשו תשובה ולא עשו, והיתה בת קול מכרת ואומרת" שובו בנים שובבים", "שובו אלי ואשובה אליכם", וכיון שלא עשו תשובה אמרה "אלך אשובה אל מקומי".

ועל אותה שעה (מדרש איכה שם) היה ירמיהו וזעק אל העם ממעמקי לבו: **תְּנוּ לַה' אֱלֹהֵיכֶם כְּבוֹד, בְּטֶרֶם יִחְשֹׁךְ...** — "אל תבוזוהו שלא לשמוע דבריו, אלא תנו לו כבוד, בטרם יחשיך עליכם השמש, כלומר שידמה לכם היום כלילה, מרוב הצרות" (ירמיה, י"ג, ט"ז, וברד"ק). והיה ירמיהו מתוך לבו הכאוב חוזר ומתחנן בפניהם שישבו בתשובה, ובר כבד מתנבא באוניהם על כל הצרות העתידות לבוא עליהם: **"וְהִשְׁבַּתִּי מִצְרֵי יְהוּדָה וּמִחֲצוֹת יְרוּשָׁלָם קוֹל שֹׁשׁוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל תִּתֵּן וְקוֹל בְּלָה, כִּי לְחֶרֶב הָיְתָה הָאָרֶץ"** (שם, ז, ל"ד).

המצור של חיילותיו של נבוכדנצר הכביר על העיר, וצדקיהו המלך בראותו שהמצב כבי רע, שלח את אנשיו אל ירמיהו הנביא לבקש ממנו: **"הֲתִפְּלִי נָא בְּעֵדֵנוּ אֵל ה' אֱלֹהֵינוּ"** (שם, ל"ז, ג). אבל בהיות שהעם לא שב מחטאי, כבר לא היתה עזרת כעת גם תפלתו של ירמיהו. גם בעבר היה ירמיהו מתחנן רבות לפני הקב"ה שיחוס על עמו ויבטל מעליהם את הגזירות הקשות, עד שאמר לו ה': **"אִם תִּתְפַּלְלִי בַּעַד הָעָם הַזֶּה לְמוֹכָח" (שם, י"ד, י"א).** עוד אמר לו הקב"ה: **"אִם יַעֲמֹד מִשָּׁה וּשְׂמוּאֵל לְפָנַי, אֵין נִשְׁפִּי אֵל הָעָם הַזֶּה"** (שם, ט"ז, א'), "משה ושמואל, שניהם נזקקו לבקש רחמים על ישראל ומתחלה החזירוהם למוטב ואח"כ התפללו עליהם, ולא עלה בלבם להשיב אפי עד שהחזירו למוטב... אתה אינך יכול להשיבם אלי, לכך אל תתפלל עליהם" (רש"י שם). ולא היה הדבר תלוי אלא בתשובה.

אלא **"הוא אלקים חיים וקָדֵךְ עֲלֵיכֶם"** — בכל ג' הבחינות של הבראה, עולם שנה נפש, "עולם" ככל מקום שהוא בעולם, ו"עולם" ככל זמן שהוא, לעד ולעולמי עולמים, וגם בבחינת נפש, בכל המצבים שבהם אנו נפשות ישראל נמצאים לאורך כל ימי הגלות המרה... האמונה היא תמידית, והיא תקיימנו ותחינו לעד!...

תחילת המצור על ירושלים

באשר שמרד המלך צדקיהו בנבוכדנצר הארכינבט, וחזל מלהעלות לו מסים, ביקש נבוכדנצר לעלות על ירושלים ולכבשה, ולנקום בצדקיהו המלך. אלא שלא בקלות התקבלה אצלו ההחלטה הסופית לעלות על ירושלים, נבוכדנצר החזירא וחשש מעונשו של מקום, וכך מספרים לנו חז"ל (מדרש תהלים פ"ט): "אמר רבי לוי, שמונה עשרה שנה [=לפני חורבן הבית], היתה בת קול מכרות לתוך ביתו של אותו רשע [=נבוכדנצר], עבד בישא סק וחורב ביתא דמרך דבני צר, לא שמעין ליה, [=עבד רע, קום והחריב את בית אדוניך, כי בניו לא שומעים לך], והיה מתירא לעלות, שהיה יודע מה הגיע לסתחריב בימי חזקיה, [=שעלה על ירושלים לכבשה והאבירו ה' עם כל חיילותיו], ולא היה מאמין שהקב"ה מחריב את ירושלים... מה עשה, עמד לו מקסס [=עשה קסמים] לידע אם לעלות אם לאו, שנאמר: **"כִּי עָמַד מֶלֶךְ בָּבֶל אֶל אֵם הַנָּהָר, בְּרֹאשׁ שָׁנֵי הַתְּרָכִים, לְקַסֵּס קָסָם...**" [=אם ילך לירושלים שהיתה לצד ימינו, או לרכת בני עמון, שהיתה לצד שמאלו, ונפל לו הקסם לירושלים], (והזקאל כ"א, כ"ו, וברד"ק), שהיה זורק את החץ לשם אנטוכיא או לשם צור או לשם לודקיא, והיה החץ נשבר, וכשהיה זורק לשם ירושלים לא היה נשבר, והיה יודע שהיא תריבה בידו. לאחר שמעשה הקסמים הצליח בידו עלה נבוכדנצר עם חיילותיו לכיוון ירושלים.

"וְהָיָה בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁעִית לְמָלְכוֹ, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי, בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ, בָּא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְכָל חֵילוֹ עַל יְרוּשָׁלַם וַיִּהְיוּ עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ חֵיָק סָבִיב" (ירמ', נ"ב, ד'). "דִּיק" — הוא מגדל עץ הנבנה מול העיר, וממנו משליכים אבנים אל תוך העיר בכדי לכבשה. יום זה, עשרה בטבת, היה תחילת הפורענות, שממנו נמשך החורבן, ולכן קבעו הנביאים לדורות להתענות ביום זה, הוא יום עשרה בטבת, המכונה בפסוק "צום העשירי", על שהוא בחודש העשירי הוא חודש טבת.

אם בתחילה היה נראה לנבוכדנצר שהוא יצליח בקלות לכבוש את ירושלים, לא במהרה נתנה הקב"ה בידו. חז"ל מספרים לנו: "כשבא אותו רשע... לירושלים דמו ללכדה בזמן מועט, והקב"ה היה מוחזק את אנשי ירושלים עד השנה השלישית, אולי יחזרו בתשובה, והיו גבורים בירושלים עד אין חקר, והיו נלחמים עם הכשדים ומפילים מהם חללים הרבה, והיה שם גבור אחד ושמו אביקא בן גבתי, כשהיו אנשי החיל מקלעים

דְּכָרֵי אֱלֹקִים חַיִּים וְקָדֵךְ עֲלֵיכֶם".... קיימים פסוקים נוספים מספר ירמיהו שהקדמונים שיבצו אותם בתפלות מיוחדות, כגון בימי הרחמים והסליחות, עת הלבבות יותר מטוהרים, ונפתחים יותר לתשובה, כך אנו אומרים בכל יום מימי הסליחות את פסוקי ירמיה הבאים: **"מֵאֵין בְּמוֹךְ ה', גְּדוֹל אֲתָהּ וְגְדוֹל שְׁמֶךָ בְּנִבְיָהָ. מִי לֹא יִרְאֶה מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לֹךְ יָאֵתָהּ, כִּי בָבֶל חֲקְמֵי הַגּוֹיִם וּבְבִל מִלְּכוּתָם מֵאֵין בְּמוֹךְ" (שם, י, ו"ד).** כאמירת מלים אלו מתוך פה מוזכך ולב מיידל, מכינים עמך ישראל את עצמם לברכת "מלכויות" אותם יאמרו בתפלת מוסף של ראש השנה, וגם לבקשה הנצחית של **"וּתְמַלֹּךְ אֲתָהּ ה' לְבַדְךָ"** הנאמרת בסיום תפלת "ובכן תן פחדך..."

"כחומר ביד היוצר, כן אתם בְּיַדִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל"

בדברי נבואתו מוסר לנו ירמיהו בבחירתו גם את המושגים המדויקים של השגתה פרטית ושל שכר ועונש. כמה נוקבים וברורים הם מלותיו הבאות בנושא זה (שם, ל"ב, י"ט): **"אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְּקוּחוֹת עַל כָּל דְּרָכֵי בְּנֵי אָדָם, לֹא־תֵת אִישׁ בְּדַרְכֵּיו וּבְפִי מַעֲלָיו" —** בכל מקום כתבל שיהיה האדם, היכן שהוא רק יתחבא, תמיד יהיו כל מעשיו ומחשבותיו שקופים ונבחנים בדקדגנות על ידי הבורא ית"ש, שהוא **"בְּחֹן עֵלְיוֹת וְלֵב"** (שם, י"א, כ'), מכיון והקב"ה נמצא בכל מקום, מקום קרוב ומקום רחוק שוים אצלו לכל דבר וענין... **"הֲאֵלֶיךָ מִקְרֹב אֲנִי, נָאִם ה', וְלֹא אֵלֶיךָ מִרְחוֹק. אִם יִסְתֵּר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים, וְאֲנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ נָאִם ה', הֲלוֹא אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ אֲנִי מְלַאֵל!"** (שם, כ"ג, כ"ג"כ"ד).

ירמיהו הנביא בנבואתו גם מזכיר לנו שנמצאים אנו תמיד בידיו של הבורא ית"ש, ותמיד ביכולתו לעשות עמנו ככל אשר יחפץ: **"הֲנֵה כַחֲמוֹר בֵּיד הַיּוֹצֵר, כֵּן אַתֶּם בְּיַדִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל"** (שם, י"ח, ו'), ממש בדיוק כמו הקָדֵךְ שהטיט נמצא בידו, והוא יוצר ממנו איזה כלי שירצה, וקובע גם איזה צורה שתהיה לכלי. דבריו אלו של ירמיהו אינם רק דברי תוכחה ומוסר, אלא גם דברי נחמה יש בהם, כי היוצר בכוחו גם לקחת כלי שבור ונשחת, וליצור ממנו, מאותו חומר עצמו, כלי חדש: **"וְנִשְׁחַת הַקֵּלִי... וַיַּעֲשֶׂהוּ עֲלֵי אָחֵר, בְּאֶשֶׁר יִשֵּׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר לַעֲשׂוֹת" (שם, ד').** כך גם העם היהודי השבור והנדכא, יכול להפוך שוב, והוא יהפוך שוב, לכלי חדש ומתוקן, והכל ביד היוצר... (ועיין ב"מצודת דוד" שם, ו').

כבר ראינו לעיל שלפעמים היה ירמיהו חוזר ומשנן באוזני העם, גם דברים שאותם כבר אמר ישעיהו הנביא, לפני שנים רבות. כך גם את עובדת היותנו "כחומר ביד היוצר", כולל דברי הנחמה שבה הנוכרים, כבר הזכיר בשעתו ישעיה הנביא בתחנתו לפני הקב"ה: **"וְהֵנָּה ה' אֱבִינוּ אֲתָהּ, אֲנַחְנוּ הַחֲמוֹר וְאַתָּה יֹאדֵנוּ, וַיַּעֲשֶׂה לָךְ פֶּלֶא" — "אֵעֲרֹפ שְׁחַטָּאנוּ לִפְנֵיךְ, אֲנַחְנוּ בְּנִין וְאַתָּה אֲבִינוּ וְהֵאֵב לֹא יִנַּח הֵבֶן, וְאֵעֲרֹפ שְׁחַטָּא לּוֹ, וְהֵנָּה אֲנַחְנוּ הַחֲמוֹר וְאַתָּה יֹאדֵנוּ, וְהַיּוֹצֵר יִשְׁנֵה הַחֲמוֹר מְכֹלִי לְכָל, כְּאֲשֶׁר יִשֵּׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר... כֵּן אַתָּה, עֵינֶיךָ בְּנוֹ תְּמִיד וּפּוֹקֵד מַעֲשֵׂינוּ, וְאִם חֲטָאנוּ וְקִצַּפְתָּ עֲלֵינוּ, וְהֵנָּה אֲנַחְנוּ כְּלִי נִשְׁחַת, שׁוֹב וְעֲשֵׂנוּ כְּלִי אֲחֵר" (ישע' ס"ד, ד, וברד"ק).**

"אני מאמין בביאת המשיח..."

כמו שהשריש ירמיהו בלב העם את שאר יסודות האמונה, כך הוא גם נטע בקרבם את האמונה בביאת המשיח, וגם את התפקידים שעתידי משיח צדקנו למלאות, ואת הישועה המקווה שתבוא אלינו על ידו: **"הֲנֵה יָמִים בָּאִים נָאִם ה', וְיִקְרִימוּתִי לְדָוִד צִמְח צִדִּיק, וְיִלְךְ מֶלֶךְ, וְהִשְׁפִּיל וְנִשָּׂה מִשְׁפַּט וְצִדְקָה בְּאָרֶץ. בְּיָמָיו תִּשְׁעַ יְהוּדָה, וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁפֹן בְּבִטְחָ" (ירמ', כ"ג, ה'ו').**

מכל הנוצר נמצאנו למדים, שנבואותיו של ירמיהו, למרות שיש בהם הרבה תוכחות מוסר ונבואות זעם, הם גם מקיפים וכוללים בתוכם את עיקרי האמונה המחייבות את כל אחד ואחד מישאל. ודווקא נביא החורבן, מי שבעצמו חווה כל כך הרבה יסורי נפש מחזירים וזועתים, הוא זה שבא ללמדנו באופן נפלא, שחובת האמונה של העם היהודי באלוקיו, אינה מוגבלת לזמן כל שהוא, למקום כל שהוא, ולמצב כל שהוא...

האחרונות שקדמו לחורבן הבית על רקע פעילותו של נביא החורבן:

ולא פלא הוא שדווקא באותו פרק במגילת איכה (פרק ג'), בו מתאונן ירמיהו על סבלו האישי מהחורבן: **"אֲנִי הִנֵּה רָאִה וְגַם בִּשְׁבֹט עֲבָרְתִּי"**, בפרק זה עצמו אנו גם מוצאים פסוקי אמנה ובטחון בה': **"הַסִּפְּדִי ה' כִּי לֹא תִמְנָנִי, כִּי לֹא כָלִי רַחֲמֶיךָ; טוֹב ה' לִקְרֹךְ; כִּי לֹא יִנָּח לְעֹלָם ה'".** והוא, ירמיהו, היה זה שגם העמיד לפנינו את הברכה הגלוית לכל הבוטח בה': **"בְּרוּךְ הִנֵּה אֲשֶׁר יִבְטַח בְּה', וְנָתַה ה' מִבְּמַתְחֹו" (ירמ' י"ז, ד').**

וכשם שירמיהו הנביא מילא את מחוייבותו ותפקידו כנבואה של **"לְנַתֹחַן וּלְהַרֹס"**, באותה מדה הוא גם מילא את שליחותו הנבואית **"לְכַנּוֹת וּלְנַטּוֹעַ"**, בדבריו הוא נסך בלבות ישראל עוז ועודד, נטע בהם את האמונה ב**"מִקְוֶה יִשְׂרָאֵל ה', מִקְוֶה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֵנו בַּעַת צָרָה"** (שם, י"ד, ח'; י"ז, ג'), ובכך הוא הכין את עמו לקראת גלות בבל, שגם הם יהיו כמוהו, יהודים כהלכתם, יהודים של גבורה, שיעמדו יציב על עמדם, כמו **"עַמּוּד בְּרוּל וְחוּמַת נְחוּשָׁת"**, למול כל הניסיונות שהעמיד צפן להם בחובו...

רכישת שדה בעיצומם של ימי המלחמה...

היה זה תקופה קצרה לפני החורבן הנורא, צבאו של נבוכדנצר וחיליוותיו המרובים כבר עמדו בשערי ירושלים הנצורה, **"הָגָה הַסִּפְּדִי וְתָבֹא הָעִיר וְהָעִיר וְהָעִיר נִתְּנָה בְיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עֲלֶיהָ"** (שם ל"ב, כ"ד), — **"אנשי המלחמה העומדים על הסוללות ללחום ממנה, הנה כבר באו על העיר ללכדה, וכאלו כבר נתנה בידם כי אין כח ביד אנשי העיר לעכב על ידם"** (מצודת דוד שם), המצב בעיר פנימה היה מחריד ומזועזע **"מִפְּנֵי הַתָּרֵב וְהַרְעָב וְהַדָּבָר"**.

ירמיהו הנביא, כזכור, עדיין יושב בכלא שב"חצר המטרה" ע"פ ציווי צדקיהו. והנה שם ב"חצר המטרה" היה דבר ה' אל ירמיהו: הנה עומד לבוא אליו אל הכלא, בן דודו חננאל בן שלם, ובכיו תהיה בקעה שירמיהו יקנה ממנו את שדהו אשר בעיר ענתות. וירמיהו נצטווה כעת לקנות ממנו את השדה המרצע. ואכן כאשר חננאל בא אליו לחצר המטרה, עשה ירמיהו כפי שנצטווה, הוא עשה קנין בינו לבין חננאל, שלם את מחיר השדה, ומעשה הקנין נכתב בשטר, ועליו חתמו עדים, והכל היה ברור שריר וקיים, ואת שטר המקנה נתן ירמיהו למשמרת בידי תלמידו ברוך בן נריה, (שם פרק ל"ב).

עם סיום העיסקה והקנינים, התייצב ירמיהו ושפך את לבו בתפילה נרגשת וקורעת כל לב הפוצחת במלים: **"אָהָה ה' אֱלֹהִים...!"**, בהמשך תפילתו סקר ירמיהו בקצרה את זכרון לימות עולם מאז ועד לאותו יום ממש, החל מבריאת העולם על ידי הקב"ה, עובר דרך יציאת מצרים באותות ובמופתים, ועד לכניסת עם ישראל לארץ ישראל, ימי הגדולה, ולאחריהם ימי הגפילה, שבהם חטאו ישראל, לא שמעו בקול ה' ואת תורתו לא שמרו, עד שהגיע בדבריו אל אותם ימים נוראים הכבדים מנשוא, שבהם הוא עומד כיום, ערב החורבן הנורא...

הנביא עומד ומתחנן, בוקע ריקעים בחפל-תו, רוצה הוא להביך... רבונו של עולם! הנה הכבלים עומדים לפרוץ אל העיר, הכל כבר שקוע בבליה, ברעב ובאבל, **"וְהָיָה רֹאשָׁהּ, אֲתָה ה' הרי רואה את כל מה שקורה כאן, אתה הרי יודע הכל... ובכל זאת בעיצומם של רגעים קשים אלו אתה מצוה עלי ל...קנות שדה? ועוד בזמן שאני עצמי נמצא שבו בבית הכלא... וגם העיר כולה כבר נחשבת לבית כלא אחד גדול... העולם עומד להתהפך סביבי, חומות ירושלים עומדות ליפול כל רגע, מלחץ המתמיד של השונא... ובמצב איום שכזה אתה מצוה עלי לקנות שדה בענתות?"** **"וְאַתָּה אֲמַרְתָּ אֵלַי ה' אֱלֹהִים קְנֵה לִי הַשָּׂדֶה בְּכַסֶּף, וְהָיָה עֲדִים, וְהָעִיר נִתְּנָה בְיַד הַכַּשְׂדִּים...!"** (שם ל"ב, כ"ה), הבינו יוצרי... למה ומדוע?... בשביל מי...?

ירמיהו המוחכה לתשובה, קיבל אותה מיד, ובעודו עומד על עמדו בתפילה, אמר לו הקב"ה: שמע נא ירמיהו, נכון מאד, בעון החמור של עבודה זרה שהתפשט בכל מקום בעיר, עומדת העיר ירושלים להינתן בידי האויב, העיר אמנם תיחרב ותישרף, כבר מדי מאוחר מלבטל את נבואות החורבן, זה כבר לאחר גזירה...

אבל שמע נא ירמיהו, למרות החרבן הקרב

ובא, הוא כבר ממש נראה לעין, בכל זאת צייתי עליך לקנות את השדה, בכדי שיהיה בזה אות וסימן לבני העם היהודי, ועליהם לדעת זאת, שאמורים הם לשוב לכאן: **"וְהַשְׁבַּתִּים אֵל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהַשְׁבַּתִּים לְבִטָּחָה. וְדָוִד לֹא יָעֹם וְאֲנִי אֲדַבֵּר הָהֵם אֱלֹהִים. וְגַתִּי הָהֵם לֵב אֶחָד וְדָרָךְ אֶחָד לִירָאָה אוֹתִי כָּל הַיָּמִים לְטוֹב הָהֵם וְלַבְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם..."** (שם ל"ד"ט).

עוד ישובו להיות בארץ הזאת חיים תוססים, הארץ תחרבה תבנה ותפרח מחדש, שוב יקנו כאן שדות, יכתבו שטרי קנין, ועליהם יחתמו עדים... **"שְׂדוֹת בְּכַסֶּף יִקְנוּ, וְכִתוּב בְּכַסֶּף, וְחֻתָּם, וְהָיָה עֲדִים, בְּאֶרֶץ בְּנִימִן וּבְקִבְיָה וּרְשָׁלַם, וּבְעִיר יְהוּדָה וּבְעִיר הָהָר, וּבְעִיר הַשְּׁפֵלָה, וּבְעִיר הַגִּבֵּה, כִּי אֲשִׁיב אֶת שְׁבוֹתָם נָאָם ה'..."**!

דווקא אתה ירמיהו, נביא החורבן, אתה ורק אתה, עליך להחזיר בתודעת העם היהודי, שהאסון הנורא של החורבן והגלות, הוא דבר זמני בלבד...

כאן הנית ירמיהו נביא החורבן את "אבן הפינה" הראשון לעתיד מזהיר שעוד יבוא... ואת אותה טובה המיוחלת זה כמה, כתב וחתם ירמיהו בשטר תקוה נצחי, שטר עדות על שיבת העם היהודי לארץ ישראל...

"וְאַתָּה אַל תִּירָא עֲבָדִי יַעֲקֹב..."

בפרקים האחרונים של ספר ירמיהו אנו לומדים את נבואותיו על אומות העולם, על נקמת ה' בהם על כל מה שהם עוללו לבני העם היהודי: **"אֲשֶׁר הִנֵּה דָבַר ה' אֵל יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא עַל הָעָם"**, על מצרים (פרק מ'); על פלשתים (פרק מ"ו); על מואב (פרק מ"ח); על עמון; אדום; ועל**לְעָלְמָא כְּפִלְכָא** (פרק מ"ב) (פרק נ').

אבל גם כנבואותיו אלו אנו רואים את מדת רחמיו הבלתי רגילה של ירמיהו לכל מי שנברא בצלם, ואת דרכי טובו של הכורא ית"ש, אותו אנו מהללים שלש פעמים ביום: **"טוֹב ה' לְכָל יִרְחָמִיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו..."** וכפי שמפרש ה"אבן עזרא": **"כל מלך לא יתכן להיותו טוב רק לאנשים מעט, והשם לבדו טוב לַכָּל, גם המלך לא יתכן לרחם רק על עבדיו הנאהבים, והשם לבדו רחמיו על כל מעשיו"**. וכשביקשו חז"ל (במדבר רבה פ"כ, א'), ללמדנו שכל הנביאים היו להם מדת הרחמים גם על אומות העולם עובדי כוכבים... הביאו כדוגמא את דברי נבואתו של ירמיהו מפי ה': על אבדנה של ארץ מואב: **"יֵצֵא בְּן לִבִּי מִמּוֹאֵב בְּהָלָהִים וְהָטָה"**, (שם מ"ח, ל"ו).

ואם לעוברי רצונו כך, אם גם עליהם מתעוררת מדת הרחמים, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה. וכמה משוככים את הלב דברי הניחומים כפפליים של ירמיהו הנביא לעם ישראל בדבר השם, כי פעמיים חזר ירמיהו בספרו על פסוק זה, וכפליים לתושיה: **"וְאַתָּה אַל תִּירָא עֲבָדִי יַעֲקֹב וְאַל תַּחַת יִשְׂרָאֵל, כִּי הִנֵּנִי מוֹשִׁיעֶךָ מִכָּחֹק, וְנָתַתִּי יָדְךָ מֵאֶרֶץ שָׁקִים, וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁבֻט וְשָׁאֲנָן וְאִין מִתְרִיד"**, (פרק ל', י', ופרק מ"ו, כ"ז).

כשיגיעו ימי הטובה — כבר יהיה מאד טוב

במסכת תענית (ל'). הגמ' מביאה ברייתא, המובאת גם בפוסקים להלכה, (עי' י"ד החזקה" להרמב"ם פ"ה מה' תעניות ה"א, וכן בטור ובשו"ע, א"ח סימן תקנ"ד) שהיות ו"פקודי ד' ישראל משמחי לב" אסור ללמוד תורה בתשעה באב, זולת בדברי תורה שאין מביאים שמחה לאדם, ובין הדברים המותרים ללמוד, נזכרים: ספר איוב, וה"דברים הרעים שבירמיהו", אבל שא"ה **אֲלֶרְכֶּן וְהָיָה דְּבִלָה**, בין תורה שבכתב ובין תורה שבע"פ, נכללים ב"פקודי ה' ישראל משמחי לב", ואסור ללמדם בתשעה באב. וגם בעת לימוד "הדברים הרעים שבירמיהו" כאשר מגיעים אל פסוקי הנחמה שביניהם צריך לדלגם, (שו"ע א"ח שם, וכן בטור שם, בשם המהר"מ מרטנבורג).

וכבר נשאלה השאלה מאז ומתמיד, הרי גם בספר איוב נמצאים דברי ניחומים, דברי אמנה ונפלאות הכורא, וצניני השגחה פרטית, ומה גם בפרק האחרון שבספר איוב שם אנו רואים את איוב כשחזר לגדולתו, ואף ליותר מגדולתו הראשונה: **"וְה' בֵּרַךְ אֶת אַחֲרֵית אֵיּוֹב מֵרֵאשִׁיתוֹ"** (איוב מ"ב, י"ב), ומדוע לא מצאנו בפוסקים הג"ל, שיש לדלג את הפסוקים הללו שבספר איוב, כפי שהם פוסקים להלכה שיש לדלג על דברי הנחמה שבירמיהו?

אלא כנראה, שה"דברים הטובים" שביר-מיהו, הם כל כך מעוררים ומרוממים את הנפש, ויש בכוחם לשמח את ההוגה בהם עד מאד, עד כדי שכחה מוחלטת מהאבל והצער שעליהם אנו מצוים בתשעה באב. מה שאין כן, כנראה, ב"דברים הטובים" שבאיוב.

הכרזותיו הנבואיות המשמחות של הנביא ירמיהו, כגון: **"אָנֹכִי בְּה' אֱלֹהֵינוּ תְּשׁוּעָה יִשְׂרָאֵל"** (ירמיה ג', כ"ג), או **"כִּה אֲמַר ה' עוֹד יִשְׁמַע בְּמָקוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים תִּרְבַּע הוּא..."** **בְּעִיר יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם...** **קוֹל שִׁשְׁוֹן וְקוֹל שִׁמְחָה, קוֹל חֲתָן וְקוֹל בָּתָּה, קוֹל**

אֹמְרִים הוֹדוּ אֵת ה' צְבָאוֹת כִּי טוֹב ה' כִּי לְעוֹלָם תִּקְדוּ, מְבָאִים תִּזְדַּה בֵּית ה' כִּי אֲשִׁיב אֶת שְׁבוֹת יִשְׂרָאֵל כְּבִרְאשֻׁנָה אֲמַר ה'" (שם ל"ג, י"ז"א), נשפכות על רוח ונפש האומה הישראלית הדווה והבוכיה, כמים קרים על נפש עייפה, עד שהם כל כך מעוררות ומרנינות את לב השומע והקורא בהם, ואף כאשר בעוה"ר עדיין לא נושענו, יש בכוחם להשביח כליל את הצער והתוגה המחוייבות ביום מר זה.

ומה עוד, כאשר אנו מגיעים אל ההבטחה האלוקית של: **"וְשִׁשְׁתִּי עֲלֵיהֶם לְהַטִּיב אוֹתָם, וְנִטְעַתִּים בְּאֶרֶץ הָאֵת בְּאֵת, בְּכֹל לִבִּי וּבְכֹל נַפְשִׁי..."**! (שם ל"ב, מ"א), אי, כמה נחמדים ומתוקים המלים האלו, דומה שבכל כתבי הקודש איננו מוצאים התייחסות כזו חמה, מעוררת ונלהבת של כביכול, אל העתיד המזהיר של האומה הישראלית, הקטנה היא בעינינו, הבטחה של: **"בְּאֵת, בְּכֹל לִבִּי וּבְכֹל נַפְשִׁי..."**!

לב מי לא יתרונן ויגיל, עד כדי יציאה לריקוד נלהב, למשמע דברים נפלאים אלו, שנאמרו מפי מי שיש בידו להבטיח ולקיים... ולכן לא ייפלא שנצטוינו לדלג על פסוקים כגון אלו, ביום האבל הגדול, על חורבן בית אלוקינו.

וסימנא מילתא, תרחי משמע! כל בר בי רב יודע שבראש השנה מתחילים את השנה החדשה עם כל מיני ענינים ודברים המורים ומרמזים על מתקנות, שיהיה לסימנא טבא, וכיון שכך, איך זה שאת ההפטורה לראש השנה אנו אומרים דווקא פרק מתוך ספר ירמיהו?

התשובה לכך אכן נמצאת בתוך המתקנות של אותו הפרק, שכולו דברי התקורות ואהבה של הקב"ה לכלל ישראל, כגון: **"וְאַהֲבַת שְׁלָם אֶהְבֶּתִּיךָ עַל בְּן מִשְׁפַּתֶּיךָ תִּסְדֹּר"** (ל"א, ב'), או: **"אֲנִי תִשְׁמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֹול וּבְחָרִים וּבְקָנִים יִתְדוּ, וְהַפְּכֵתִי אֲבָלָם לְשִׁשְׁוֹן וְנַחֲמַתִּים וְשִׁמְחַתִּים מֵיְגוֹנָם"** (שם, י"ב); או: **"וְלֹש תִּקְוֶה לְאַחֲרֵיתָהּ נָאָם ה'"** (שם, ט"ז).

כמה חיווק ועידוד שואב כל יהודי כאשר הוא מהפסוק: **"עוֹד אֲבָנֶךָ וְנִבְנִית בְּתוֹלֹת יִשְׂרָאֵל, עוֹד תַּעֲדִי תִפְיָה, וְצִצְאָת בְּמַחֹול מִשְׁחֵי קִים"** (שם, ג'), כך מבטיח לנו הקב"ה, אני בעצמי עוד אבנה אתכם מחדש, ומרוב הטובה שתבוא לנו באותם הימים, אנו נצא למחול של שמחה, בשיר ובכלי זמר, עד שהתופים יהיו לנו לתכשיטים, (ע"פ הרד"ק שם), יהיה זה ריקוד הגאולה... במהרה בימינו אמן.

ששאלי שרופה באש

א. בריל

בנתיב היסורים הארוך של העם היהודי, התבלטו מאורעות אימים של שריפת ספרי הקודש. קינה מיוחדת אותה חיבר אחד מגדולי הראשונים חלא הוא: המהר"ם מרוטנבורג, שהיה בעצמו עד למחזה — שריפה נוראה שכזו — נאמרת בתפוצות ישראל ביום "תשעה באב", והיא מתחלת במילים:

שָׁאֲלִי שְׂרֹפָה בָּאֵשׁ לְשֹׁלֶם אֶתְחַאכְכִּין הַיְּהוּדִי הַכּוֹאֲבִים וְהַמְשֻׁמָּמִים עָלַי מוֹקֵךְ גְּלִילִיךְ... * אֵיכָה נִתְּנָה בָּאֵשׁ אוֹכְלָה תֹאכַל בָּאֵשׁ בְּשֹׁר, וְלֹא נִכְזוּ זָרִים בְּגֻחְלִיךְ...

כאשר לוקחים ליהודי את היקר לו מכל, את ספרי הקודש בהם הוא לומד, הרי רואה הוא בכך גזירה קשה, מלחמת התחרות בין שני נוצרים בעלי בתי הדפוס בוינציאה, שהדפיסו ספרים עבריים: מארק "יושטיניאן" ואלורזיה "בראגרוני".

הסיבה למריבה היתה, כאשר אחד מבין השניים (יושטיניאן — לפי ההשערה) שכבר הדפיס את התלמוד, והיה בעיצומה של המכירה לקהל, שמע כי מתחרהו עוסק בהכנות להדפסה מחודשת כדי להתחרות בו. חמתו בערה בו, והוא החליט לשכור מומחים יהודים, אותם שלח לרומא, כדי להוציא דיבה רעה על התלמוד, כדי למנוע ממתחרהו להוציא את תכניו לפועל, גם המדפיס השני לא טמן ידו בצלחת, וניסה לפגוע בעסקי מכירות הספרים של חברו. וכך, בגלל כצע כסף התייצבו מומרים בוגדניים לפני האפיפיור והעידו לפניו מתוך ידיעה באותיות הקטנות של הש"ס, כי מופיעים בו דברי חירוף וגידוף על הדת הנוצרית.

הסיבה למריבה היתה, כאשר אחד מבין השניים (יושטיניאן — לפי ההשערה) שכבר הדפיס את התלמוד, והיה בעיצומה של המכירה לקהל, שמע כי מתחרהו עוסק בהכנות להדפסה מחודשת כדי להתחרות בו. חמתו בערה בו, והוא החליט לשכור מומחים יהודים, אותם שלח לרומא, כדי להוציא דיבה רעה על התלמוד, כדי למנוע ממתחרהו להוציא את תכניו לפועל, גם המדפיס השני לא טמן ידו בצלחת, וניסה לפגוע בעסקי מכירות הספרים של חברו. וכך, בגלל כצע כסף התייצבו מומרים בוגדניים לפני האפיפיור והעידו לפניו מתוך ידיעה באותיות הקטנות של הש"ס, כי מופיעים בו דברי חירוף וגידוף על הדת הנוצרית.

הסיבה למריבה היתה, כאשר אחד מבין השניים (יושטיניאן — לפי ההשערה) שכבר הדפיס את התלמוד, והיה בעיצומה של המכירה לקהל, שמע כי מתחרהו עוסק בהכנות להדפסה מחודשת כדי להתחרות בו. חמתו בערה בו, והוא החליט לשכור מומחים יהודים, אותם שלח לרומא, כדי להוציא דיבה רעה על התלמוד, כדי למנוע ממתחרהו להוציא את תכניו לפועל, גם המדפיס השני לא טמן ידו בצלחת, וניסה לפגוע בעסקי מכירות הספרים של חברו. וכך, בגלל כצע כסף התייצבו מומרים בוגדניים לפני האפיפיור והעידו לפניו מתוך ידיעה באותיות הקטנות של הש"ס, כי מופיעים בו דברי חירוף וגידוף על הדת הנוצרית.

פקודת חיפוש

דברי השיטנה נפלו על אזניו הכרויות של האפיפיור, שלא היה חסר כשנאת ישראל, ותיכף מיד הוציא יוליס השלישי "בולה" — צו הוראה אל הנסיכים, ההגמונים ומועצות הערים, להחרים ולשרוף את שני התלמודים. היהודים נצטוו למסור לאלתר, את כל ספרי התלמוד שברשותם, עונשים קשים הוכרזו על מי שיהיו להעלים בביתו ספרי תלמוד.

עם פרסום הצו החלו להערם ערימות של ספרים בככר המרכזית ברומא, — "קאמו דה פיוירי" — בערימות גבוהות, ראשי העיר רומא הורו על פקודת חיפוש בבתי היהודים, המחפשים לא הבחינו בין ספרי הש"ס לשאר הספרים, והוציאו את כל הספרים העבריים היהודים מתוך הבתים, ארונות הספרים רוקנו לחלוטין, הכל הובא בבזיון אל המקום המיועד בככר העיר, שם המתינו לגזר הדין. בינתיים אירע אירוע נוסף: זרועותיה האימתניות של האינקוויזיציה גילו נזיר פראנציסקאני בשם "קורניליו" שהחליט להתג' ייר מרצונו, הלה מל את עצמו והיה יוצא דורש בחוצות העיר על אמינותה של הדת היהודית, גזר דינו נחתם לשריפה, חמשה ימים לפני שריפת התלמוד הועלה גר הצדק על המוקד, על קידוש השם, בככר העיר.

הרוחות הנוצריים נלהבו ביתר שאת, והיהודים ראו בו זרז והקדמה לשריפת התלמוד.

הספרים נשרפו ביום השבת

הגזירה המרה לא איחרה לבוא, וביום א' של ראש השנה, בעצם היום הקדוש שחל בשבת באותה שנה שי"ד, הועלו על המוקד

ביום המיועד לקונן על הפורענויות שסבל

עם ישראל לדורותי, מקוננים גם על שריפת

הספרים — שריפת התורה שהיו חלק

מגזירות הגלות הנוראות שניתכו על העם

היהודי. רבי מאיר מרוטנבורג חיבר על כך

את הקינה "שאלי שרופה באש", ועל כך

יקוננו וייללו בליל זה

תצלום של הרובע היהודי בירושלים, 1948, שנה לאחר שריפת התלמוד.

בככר המרכזית ברומא, ספרי התלמוד והמש"נה, ספרי "עין יעקב" וספרי קודש במספר רב.

וכך מתאר את הגזירה הנוראה, בן אותו הדור, רבי יוסף ב"ר יהושע הכהן, בשפתו העיוורית בספרו ההיסטורי "עמק הבכא":

"ובימים ההם יצאו אנשים בני בליעל מקרבנו... וימאסו את ברית ד' וילכו אחר הגוים... ויוסיפו לחטוא, ויוציאו את דיבת התלמוד רעה, לפני האפיפיור "יוליו" לאמור: "ישנו תלמוד אחד מפורד ומפורד בין היהודים... ועל משיחכם דיבר סרה, ולאפיפ"

יור אין שווה להניחו...

ויקצוף בליבו הנמהר מאוד וחמתו כערה בו, ויאמר: הוציאוהו וישרף! הדבר יצא מפיו, והשוטרים יצאו מבוהלים ורחופים, וילכו בבתי היהודים, ויוציאו את הספרים הנמצאים אל רחוב העיר, וישרפום באש ביום השבת ב"כסה ליום חגנו" — ראש השנה בשנת שי"ד לאלף החמישי...

ואלה שמות המלשינים שהיו בעוכרינו: חננאל דיפוליניו, יוסף מירו ושלמה רומאנו — אנא ד' חטאתם אל תמתה".

הלכו אחר הנאות העולם

חכמי ישראל המתיקו סוד לדעת איזה עוון גרם לפורענויות קשות כגון אלו שניתכו על העם היהודי, על מאורע שריפת התלמוד באיטליה, מתייחס ה"מסילת ישרים" — רבי משה חיים לוצאטו לרבו דבי ישעיהו באסן אשר שאלו על דברי הגניזה, בתוך רזין עילאין הוא כותב את הדברים ולהלן (אגרת רמח"ל):

"על אשר שאלני על ענין גזירת הספרים במדינת הכומר [האפיפיור] כבר יודע כת"ר שאני משכתי ידי מדבר דבר בענינים אלו, אך עם כ"ת אומר ככל אשר אוכל... ענין זה של גזירות התורה בעו"ה... אין דבר בלא שורש... וסוד זה "זאת חוקת התורה" ותרגומו — "דא גזירת אורייתא" נודע שכאן נרמז ענין זה... והדברים עתיקים, ואת הכל הראה אלוקינו ולא אוכל להרחיב... והאמת כי במקומות אלו היו קיטרוגי התורה ביותר, כי יותר לא המיתו את עצמם והלכו אחר הנאות העולם, כי כן בכל איטליה..."

התפללו בעל פה

שריפה זו ברומא, גררה אחריה שרשרת של שריפות תלמוד בכל ערי איטליה, האינקוויזיציה פירסמה מנשר בו תיארה את מעשה השריפה ברומא, ודרשה מכל השליי-טים, ההגמונים והאינקוויטורים בכל מקומות שלטונם לילך בעקבותיה.

עוד באותו חודש, בחג הסוכות, נשרפו ספרי התלמוד ב"בולוניא", בחודש לאחר מכן — בוינציאה, בפירארה, במנטובה ובאינקר'נה, עד פרוס חג הפסח לא דעכו הלהבות שהתפשטו גם לאיים הסמוכים — קורפו וקנדיאה, שהיו אז תחת השלטון הכנסייתי הנוצרי.

גם לשאר מדינות אירופה התפשטה האש, הרוחות שולהבו בכל מקום, ובמקומות רבים החרימו אנשי הכנסייה את ספרי הקודש והעלום באש.

רבי דוד גאנו, תלמידו של המהר"ל, כותב בספרו ההיסטורי "צמח דוד" כי בקהילתו בעיר פראג, נלקחו כל ספרי הקודש ושרפום באש, ביניהם היו כל סידורי התפילה, כך שלא נשאר "סידור" אחד לפליטה ואפילו החזנים הוצרכו להתפלל בעל פה...

רק במקומות מועטים, שהיחסים להם עם השלטון האפיפיורי היו עכורים, הצליחו יהודי המקום לשכנע את השליטים שלא לתת רשות לביצוע גזירה זו.

ידי מומרים בוגדניים

אחד ממקומות אלו, היתה העיר "קרימור-נה", עיר זו, שהיתה תחת דוכסות מילאנו ושלטון ספרדי, הפקיעה את עצמה מהתלות בכנסייה עקב יחסים בלתי ידידותיים עם האפיפיור. דוכס מילאנו אף פירסם פקודה מפורשת ובה איסור על אנשי הכנסייה לפגוע ביהודים, על ידי החרמת ספרי תלמוד או שאר ספרים עבריים, שתדלונתם של יהודי המקום הצליחה במקום בלתי תלוי זה.

"קרימונה" הפכה אפוא למרכז תורתי חשוב ולמרכז להדפסת ספרי קודש, "דפוס קרימונה" ידוע עד היום, כמו המהדורה של ה"זוהר" ועוד, בשל הדיוק שבו.

כרב העיר כיהן אז רבי יוסף אוטילינג, שהרביץ תורה ברמה, בשיבתו למדו מתוך ספרי גמרא לעין כל וללא מפריע, הישיבה בקרימונה הפכה למרכז התורה באיטליה.

בבית הדפוס שהיה שיף לרבי יוסף אוטילינג יצאו לאור ספרי קודש רבים, כך הדפיס רבי יוסף את ספרי הרי"ף וה"מרדכי" וצירף להם משלו "לוח הדינים", אשר צורף לכל מסכת בכל מהדורות הש"ס עד היום.

הפיכתה של העיר קרימונה למרכז תורתי, בה ישבו ולמדו מתוך ספר התלמוד באין מפריע, היתה לצנינים בעיני הכנסייה ואנשיה, והם ניסו בכל האפשרויות שעמדו לרשותם להכניע גם מקום זה תחת שלטונם.

מי שגרם לבסוף לשריפת הספרים בקרימור-נה, היו שוב אנשים שסרחו מעל דתם, ידם של מומרים בוגדניים היתה גם הפעם כמעל של שריפת היקר והקדוש לעם ישראל.

יהודי מומר בשם יהושע בן חית, הוא האיש שהצליח לשנות ולהפוך את דעתם האוהבת ליהודים של ראשי הדוכסות, מומר זה עסק בעסקי הדפוס יחד עם ר' יוסף אוטילינג והסתכסך אתו. עקב כך יצא לפגזו את ראשי השלטון במקום והשמין בפניהם את התלמוד הפוגע והמבזה את הנצרות על ערכיה, מכאן היתה הדרך מהירה ביותר.

יותר משניים עשר אלף ספרים עלו באש בעיר "קרימונה" וזאת תוך פקודת חיפוש מהירה, והעלאתם החפוזה על מדורות האש מנעה מהיהודים פסק זמן לעמוד בפרץ ולהפך את הגזירה — כך הושבתו מרכזי התורה באיטליה כולה.

נכתבו עפ"י הזכרון

נשמת אפם של יהודי איטליה עלתה בלהבות, מובן כי הדבר היה קשה ביותר אף על לומדי התורה המבוגרים והבקאים, קל וחומר לצעירים צורבים.

מחברי ספרים, תלמידי חכמים חשובים התנצלו בפתח ספריהם כי לא יכול להגיה את הספר כראוי מחוסר ספרי תלמוד, שהיו

שאלה:
תקופת "בין־הזמנים" ניצבת כבר אחר כתלינו, ונכון לשעה זו הגנו מתכוננים לצאת לחופשה באחד מאתרי הנופש שבארה"ק. אלא שדאי־עקא: בעוד ובעיר החרדית בה מתגוררים אנו לאורך השנה כולה עומדת לרשותנו אספקה קבועה ומסודרת של מצרכי מזון בהכשר אמין ומהיר, דר, אזי – לצערנו – תופעה ברוכה זו אינה מצויה תמיד במקום החופשה. וכך שכאן נשאלת השאלה המתבקשת: כי־צד ניתן לגשר בין המצוי לרצוי?

תשובה:
שואל נכבד,

הנושא אותו הנך מעורר, ללא כל ספק, הינו נושא חשוב ואקטואלי עד מאד ובמיוחד בתקופה זו של השנה. חשיבות הנוגעת ישירות לא רק לטהרת שולחנן היהודי של רכבות משפחות בישראל, אלו היוצאות מדי שנה בשנה בימים אלו אל מחוץ לביתן לחופשת הקיץ, כי אם קשורה היא לעמים גם לעצם בסיסן וקיומן היהודי.

פרקים באמונה, במחשבה ובהשקפה

מאת: מ. אלירז

מרחק מ"נופש" ל"חופש"

הארכיון היהודי

נמצא: כל מאכל בעולם הוא מעורב בגוף ונפש. המאכל הנגלה הוא גוף, וקדושת ההשפעה מלמעלה שמכה בו לאמר: 'נדל'! זה הנפש שלו. וכשהאוכל אוכלו, אז ע"י אכילה נשאר הגוף והנפש שלו מחוברים, כי הנפש נהנה מהנפש של המאכל, והגוף מהגוף, וזה שנאמר: 'כי לא על הלחם לבדו', ר"ל: לא על הלחם לבדו הנגלה לנו יחיה האדם, וזה אינו וזה הפירוש הוא פי' מופלא. וכתב הראשית חכמה וז"ל: לכן ראוי להדי מיר האדם על עצמו במאכלו שלא יהיה בו צד איסור כלל. שהרי יחזקאל הנביא היה משבח את עצמו שלא אכל מבהמה שהורה בה חכם אפילו שהיא מותרת, כיון שנפל בה ספק איסור... (השליה הק', "שער האות־יות", ערך "קדושה")

א) בין כשרות אמיתית לפורמלית

וכאן, ברשותך שואל נכבד, בהקשר ישר לשאלתך האמורה, הרי כבר בתחילת דברי הנני רואה צורך חיוני להסב את תשומת לבך לעובדה, כי ברחבי הארץ פזורים בתי הארחה רבים בבעלותם של גופים שונים, דתיים ושאינם דתיים. כולל מקומות אירוח לא מעטים, אשר אורח חייהם נגזר לחלוטין את אורח חייו של היהודי החרדי. ואף כי הללו – מאינטרסים כספיים גרידא – דואגים לקיומה של מערכת השגחה רשמית, אולם הרי אין צורך להאריך כי טיבה ועילולתה של השגחה זו אינה עומקת בראש מעיניהם.

והאמת היא: כי בעובדה זו אין כל פלא שהוא! כי הנה, נסיון דבי־השנים הוא זה שחזר והוכיח, שיעילותה ואמינותה של מערכת כשרות ראויה לשמה, תלויה פעמים רבות יותר בציבור הצרכנים מאשר ברצונה הטוב וביכולתה האובייקטיבית של הרבנות המקומית מעניקת ההכשר. וזאת, מסיבה פשוטה למדי. שכן, מן המפורסמות הוא: שבתוככי מערכות הכשרות השונות מתעורר רים לא־פעם ויכוחים קשים אודות קביעת סטנדרט שמירת הכשרות הרצויה, ויכוח עתיק יומין המתנהל בין מעניקי תעודת ההכשר לבין בעלי המפעל או בית הארחה. וכן, בעוד והראשונים מבקשים הוספת תקנים לשם הידוק הפיקוח המתבקש וכל כיוצ"ב, הרי בעלי המקום מתנגדים לכך מתוך מגמה שתכליתה צמצום ההוצאות עד למינימום האפשרי. והמציאות הישראלית היא זו

המוכיחה חוזר והוכח, כי במקרים מעין אלו כוחה של הרבנות בהכרעת הריכוז נגזר הוא ישירות כתוצאה ישירה מעוצמתו של ציבור הקונים העומד מאחורי מעניקי תעודת ההכ־שר.

והנה, מאחר ולאורך השנה כולה הדרישה לכשרות מהודרת באזורים הרחוקים ממרכז ההתיישבות החרדית הינה דלה יחסית, עובדה הנותנת אותותיה הברורים ברמתם המקצועית של המשגיחים האחראיים וביעילות וטיב עבודתם. אי לכך, אך למותר לציין, כי – עקרונות – יהודי המעוניין בהשגחה כשר־תית הולמת, מן הראוי שירחיק עצמו מכל אותם אתרי נופש המצוידים בתעודת כשרות מפוקפקת של רבנות פלוגית או אלמונית.

ולא בכדי! שכן, נכון להיום, עקב התחכום והמורכבות הרבה שבענף המזון, זקוקים מעניקי ההכשרים לידע עמוק ומקיף ביותר בתחום תעשיית המזון. וכך, שלא כל בית־מלון או כל מוסד אחר המספק ארוחות מזון בהכשר של רבנות פלוגית או אלמונית, יכול להחשב כבא בחשבון מבחינת ציבור יראי ה' וחושבי שמו. אלא־כ הוא מעויד בהכשר כתוב וחתום מטעם גוף רבני אמין ומוסמך, כזה המוכר בהתמחותו הספציפית כענייני כשרות.

ודומה, כי אך למותר לציין כי כל נסיון לעקוף קביעה ברורה זו בדרכים שונות ומשונות, ונגזן: באמצעות אותן פרסומות מסחריות בסגנון "כל המוצרים בהכשר" וכל כיוצ"ב, נסיונות אלו אינם כי אם בבחינת אחיזת עיניים בעלמא. שכן, בשר הנשחט בשחיטה המהודרת ביותר בגזע זיבשלוהו בתוספת תבלינים האסורים באכילה, או ירקות שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות כראוי וכל כיוצ"ב, הרי כשרותו המקורית של בשר זה מאבדת כל משמעות שהיא. ומאחר ולצערנו ולכאבנו כי רב, קיימים ברחבי הארץ נותני הכשרים אשר הכרתם את נושא כשרות המזון אינה ידועה כלל! אזי להווי ידוע בשער בת־רים כי גם אם הללו עוטים על עצמם איצטלא דרבנן, הרי אין הם כי אם בבחינת עבריינים פליליים. זייפני כשרות, פשוטו כמשמעו!...

והדברים חמורים הם עד מאד! שכן, המציאות היומיומית היא זו היודעת לדווח, כי במקרים רבים בורות מקצועית זו מקורה לא רק בחוסר ידע אלמנטרי בענף ספציפי זה, כי אם בקלות דעת הנובעת מבסיס תורני רופף ביותר. כך או כך, אולם המסקנה העולה הינה

זו המצביעה על כך כי תחת חותמת הכשרות של הרבנות מסוגלים יהודים תמימים להכניס לפיהם מצרכי מזון החשודים כגובלים באיסורי נבילות וטרifות חמורים ביותר. והדברים האמורים כאן נכונים ביחס לכל מוצרי המזון, וללא יוצא מן הכלל. כולל אותם מוצרים אשר לאורח מן השורה נראים כנטולי כל חששות שהם.

ולתשומת לבך, שואל נכבד: חומרת הדברים המצוינים כאן נוגעת היא ישירות לכל אורחי המדינה היהודיים באשר הם, חרדים כ"חילוניים". שכן, לצערנו ולכאבנו, בתוככי מתנה היהדות החרדית פנימה ישנם אשר להוותם די במושג "היימישער־רב" בכדי לסמוך על כישוריו המקצועיים של רב פלוגי או אלמוני. וזאת, למרות שאותו רב – עם כל גאונותו המופלגת וחסידותו המרובה – אינו מבין מימינו לשמאלו בנושאי כשרות. וכך, שלעתיים, בתמימותו סבור אותו רב כי במוצר פלוגי או אלמוני אין כל בעיה כשרותית שהיא, בעוד שהאמת היא כי, למשל, התמציות בהן משתמש יצרן אותו מוצר, מקורן במרכיבים שהינם בחזקת נבילות וטרifות. וכך שבכגון דא: גם זו הטענה הנפוצה של: "עד אחד נאמן באיסור רין", אך למותר להדגיש כי במקרה דגן אין לה כל בסיס הלכתי שהוא.

"...הרבי ר' בונם זצ"ל לימד אותנו בונת האכילה בפשטות, היינו: שעל כל לעיסה ולעיסה יש לבקש מחש"ית שלא יאונה ח"ו מאכל של איסור. ולקבל על עצמנו כי במקרה וזה יהיה מאכל של איסור אז מוטב להחגג לפני שנבוא לנדנד איסור הם והל"ר

לח... שמעתי וישנם צעירים שאינם מקפידין על אכילת בשר כשר הלך דוקא, בלי כל סירכא. הם אימרים: אין אנהו במדרגה כזאת, לדאוג לחומרות יתרות! אינני מבין איך יתכן לומר כך במקום שיש ספקא דאורייתא, ואיזה יהודי אינו במדרגה לפרוש מחשש איסור דאורייתא..." ("חידושי ה־רי"ם" ליקוטים).

ב) היכן מצויות בעיות הכשרות?

וגקודה חשובה נוספת שנראה כי יש צורך להדגישה, להבהירה ולבארה: בניגוד לסברת חם המוטעית של רבים וטובים, שאלות הכשרות בענף המזון בשום פנים ואופן אינן מתמקדות דוקא במצרכי הבשר השונים והמתלווה אליהם. שכן בעיות מורכבות חמורות אלו מתפשטות ומתפרסות על כל מרכיבי המזון, וללא כל יוצא מן הכלל.

כי הנה, מה לנו דוגמא שגרתית יותר, באנאלית יותר, מאותו ככר לחם סטנדרטי. זה הלחם הפשוט המורכב, לכאורה, מקמח ומים בלבד. מה עוד, שעל ארוחתו מתנוססת לתפארה חותמתה של רבנות מקומית פלוגית או אלמונית. וכך שלרבים רבים נדמה כי תוצר מעין זה הינו נטול כל חששות כשרותיות שהן.

וכידוע, לכל מי שאך נגע אי־פעם בידית דלתה של חומת הכשרות היהודית, המציאות שבשטח מצביעה היא כמאה עדים על היפוכם המוחלט של הדברים. כי הנה, כידוע לכל הבקי בענף כשרות המזון של מוצרי המאפה, נושא התולעים בקמח הלא היווה הוא מאז ומעולם את אחת הבעיות הקשות שבכשרות הלחם, ובמיוחד בתקופת הקיץ. ואם בארצות אירופה כך, הרי בארה"ק – כמידות החום הגבוהות השוררות בה – על אחת כמה וכמה. וכך שלא פלא שהקמח המאוכסן מהווה לאחר זמן קצר ביותר מאגר בלתי נלאה לתולעים ושאר מרעין בישין, העושים בתוככי הקמח כבתוך שלהם. ולדא־בון לב, נסיון השנים הוא זה שלמדנו, כי הידע המקצועי להתמודדות עם בעיה אקוטית זו, איננה נחלת כל רב אשר שמו מופיע כאחראי על כשרות מוצרי המאפה.

ונכון להיום, הדברים הרי הינם חמורים שבעתיים. וזאת נוכח העובדה כי בניגוד גמור לדעה הרווחת בתוככי הציבור הרחב, אזי בככר הלחם הסטנדרטי המצוי על גבי מרפי

כ"ד – תוספת לגליון **המודיע** ה' במנחם־אב תשס"ז

המכולות ורשתות המזון השונות מצויים עשרות רבות (!) של מרכיבים אשר בכל אחד מהם ובכולם יחד מצויים אי־ספור שאלות כשרות חמורות ביותר. ובעובדה זו אין כל פלא! שכן כיום, לאור ההתפתחויות הכבירות בטכנולוגית המזון, הרי כמעט כל מוצר מזון מאפה תעשייתי, כולל זה הלחם ה"פשוט", מורכב הוא מתוספות של "משפרי אפיה" המכילות אנזימים שיש בהם שומן מן החי.

כמו כן, בעידן המודרני הרי כמעט כל מוצר מכיל בקרבו עשרות תמציות שונות ומשונות האמורות להשביח את טעם המזון. תמציות שמקורן בדרך כלל מתוך לארץ, והמכילות ברובן הגדול גם מרכיבים מן החי. ומאחר וכידוע ד"דבר העבדי לטעמא אפילו באלף לא בטיל", אי־לכך נמצאנו למדים אפוא לשאלות כשרותיות חמורות מעין אלו ואחרות, פרושות הן לפנינו על כל צעד ושעל. ואם בכל הנוגע ללחם הסטנדרטי כה רבות הן הבעיות הכשרותיות, הרי על אחת כמה וכמה שהדברים נכונים הם בכל הקשור למוצרי המזון האחרים!...

"...מי שאינו חושש על זה כלל, ואוכל ושותה בלי בדיקה והקירה גדולה מתחילתו, תחילתו מוכיח על סופו. ואף על הספק נקרא מזיד, וענישו גדול, רח"ל". ומה מאד מפליג בזה!ק' ענשי אסורים אלו, שהרי הוא כאלו כופר בעיקר וזית ליה חולקא באַלוקא דישראל. ובא וראה: כל מי שאוכל מאותן מאכלות האסורות נדבק בצד הטומאה, ומתנב נפשו וגופו, ורוח טומאה שורה עליו. ומראה בעצמו שאין לו חלק בקל עזיון, והוא לא בא מצד הקדושה ולא נדבק בה. ואם יצא

סמל המזרח התיכון, המכיל את המסורת וההיסטוריה של העם היהודי.

כך מזה העולם, נאחזים בו כל אותם הבאים מצד הטומאה, ומטמאים אותו ודנים אותו כאיש שהוא מתועב לרבינו. מתועב בעולם הזה ומתועב בעולם הבא. ועל זה כתוב: וְנִטְמַתָּ בָם כִּלְאֵי אֱלֹהִי, שלא נמצאת רפואה לְתוֹעֵבָתוֹ, ואינו יוצא מטומאתו בעולם...

וכי אין ראוי לאדם ליפול מלא קומתו ארצה וליתן בעפר פידו ופלגו מים תרד עינו, ויוםם לא ישקוט ולילה לא ינוח. אם קולע השערה לשער בעצמו שלא היה נזהר דימים בעולם בחיים חיותו ממאכלות אסורות אשר אומץ עונשם חמור מכף עבירות שבטולם, לפי הוזה"ק הנ"ל, שעל כל עבירות שבתורה אף על אותם שהייב בהם מיתת ב"ד, מי"מ לאחר שמכף עונשו בגדינום ובשאר ענשים כפי שנגזר עליו בעולם העליון עכ"פ יש לו חלק לעוה"ב ויש לו חלק בקב"ה ית"ש. אבל זה שטימא עצמו וגופו ממאכלות האסורות, מבואר בטאמר הוזה"ק הנ"ל שאין לו חלק כלל באַלוקי ישראל ולא בעוה"ב, וגידון לדרי דרין כנ"ל. עליונו כתיב: כי תלעיתם לא תמות ואשם לא תכבה וגו'. ומה לי עוד לוועז ולדבר על לב בני אדם, האין די בעיר יללה לבניר ולהתלהב לבב אנש יסוד הוזה"ק הנ"ל, ובזכרו כל הדברים האלה, הליך יליך ובבה תמיד לא יחשה על רוע מולו" (יסוד ושורש העבודה" שער ו', פ"ד).

ודוגמא נוספת: מגיע יהודי בני־ברקי לסופרמרקט כלשהו אי־שם בעירת הנופש בה הוא מבלה את חופשתו, ואינו מוצא את המוצר השימורים אליהם הוא גילג משך השנה כולה. והנה, בודלית ברירה הוא מתפתה לקנות שמורי זיתים או מלפפונים חמוצים ללא הכשר, או במקרה הטוב הכשר מטעם גוף רבני שאינו מוכר לו.

בתמימותו, סבור אותו יהודי, כי נוכח קשיי השעה אין כל סיבה שתמנע בעדו לקנות סוג מוצרים מעין זה ולעשר בעצמו את תוצרתם התקלאית. להוותו הוא אינו מודע, כי בתעשיית השימורים הישראלית משתמשים כיום במרכיבים בהם מצוי שומן מן החי שמקורו בארצות חוץ, וכך שהסיכוי כי ניתן לערוך מצרכים מעין אלו ללא כל חשש הינו קלוש ביותר. מה עוד, שמן המפורסמות הוא כי תעשיית השימורים כולה עוברת כיום תהליך פיסטור, ובאין השגחה ראויה לשמה הרי לא פעם קורה ובאותם דודי מים מפסטרים מצרכים האסורים באכילה. וכגון:

פירות המצויים כחשש רציני של ערלה. ולעתים אף חמור מכך, וכגון: פיסטורי כרוב ממולא בבשר טחון וכיוצ"ב.

ואם אין די בכך, הרי הנה היא דוגמא נוספת שגם היא שכיחה ביותר: בצהרי יום קייצי לוחט עת הילדים משועים לשלגון קרח קר, הרי באין בידו מוצר מעין זה הנתון תחת פיקוח כשרותי אמין, מתפתה האב האוהב בבחירת המצוי על פני הרצוי. ועושה הוא זאת בהשלותו עצמו בטענה: איזה חשש איסור עלול להיות במוצר פשוט מעין זה המורכב ממים, מעט סוכר, מעט חומצת לימון וכיוצ"ב?

וכאן לתשומת לבך, שואל נכבד: בעולם התעשייתי ברחבי תבל מצוי חומר איכותי, יקר ומשובח, המכונה "ביבר". מוצר המשמש בין־היתר ליצור תמציות פטל, משקאות קלים, מיצים ממותקים, שלגונים, וכו'. וכו'. אלא שדא־עקא: מבחינתנו, כיהודים שומרי תורה ומצוות, חומר איכותי זה רחוק מלהיות אידיאלי. וזאת, על שום היותו מופק מ...ב־לוטט עכבר. וזאת, כשם שחומר דומה לו, המשמש בעיקר את תעשיית מיץ־התפוזים, מופק מ...בלוטט תתול.

ודוגמא שכיחה נוספת: מטבעם של דברים, כל משפחה היוצאת עם ילדיה לתופשת הקיץ נזקקת מדי יום ביומו למוצרי חלב שונים. והשאלות ההלכתיות הקשורות במוצרים אלו הלא הינן רבות ומגוונות. כי אכן, אם בעבר התמקדו הבעיות העיקריות סביב שאלות כמעמדו ההלכתי של יהודי המחלל שבת בפרהסיא, אי נחשבת חליבתו כחליבת ישראל (ע' אגרות משה, יו"ד, ח"א, ס' מ"ו). הרי

סמל המזרח התיכון, המכיל את המסורת וההיסטוריה של העם היהודי.

כיום, לאור עובדת המצאם של עובדים זרים העוסקים בעבודת החליבה, השאלה הינה הרבה יותר מורכבת, הרבה יותר חמורה. מה עוד, שבחלק מהמחלכות המצויות בארץ מערבבים ביוזעין חלב הנחלב במשקים יהודיים עם חלב הנחלב בכפרי מעוטים.

לא רק זאת, אלא שלעצורנו באחוז נכבד למדי של הקיבוצים והמשקים היהודיים אין כל מודעות שהיא לחומרת איסור החליבה בשבת. עובדה חמורה כשלעצמה, שהרי כל המתמצא בהלכות שבת בודאי מודע הוא לאמור בפוסקים כי מפעל מסחרי המייצר בשבת עבור הציבור הרחב תוצרתו זו אסורה עולמית, כדין מלאכת שבת הנעשית במזיד עבור אדם מסוים (ע' שו"ת כתב סופר, או"ח, ס' נ').

ואם בשקיות החלב הסטנדרטיות השאלות הינן כה קשות, כה מורכבות. הרי על אחת כמה וכמה שנכונים הם הדברים בכל הקשור למוצרי החלב האחרים! כי הנה, למשל, ביצור הלבן, היוגורט, השמנת והגבינות קיימת שאלת כשרות המחממת (זו הבניה על יסוד אבקת חלב ותרכית חיידקים). שכן, המחמצות המיוצרות בחו"ל עשויות בדרך

כלל מחלב עכור"ם, ונחשבות מהבחינה ההלכתית ל"דבר המעמיד" ול"דבר העשוי לטעם" אשר דינם שאינם בטלים אף בששים.

בעיה נוספת קיימת ב"יוגורטים" בדמותן של כל אותן תמציות וחומרי גלם שונים המתוספים למעדני החלב המתוקים, ואשר — כמבואר לעיל — כל אחד מהם עלול להוות בעיה כשרותית מהמעלה הראשונה. ואם לא די בכך, הרי ביצור הגבינות פרט לכל האמור קיימים גם חששות נוספים, כתוצאה מהתוספות השונות כדוגמת האינזימים המופ־קים מקיבות בעלי חיים, הג'לטין המופק מעצמות יבשות, ועוד כהנה וכהנה בעיות הלכתיות שונות ומגוונות.

שאלה נוספת אשר גם היא קיימת בנושא החלב, הלא היא כשרותו של החלב שנחלב מבהמות אשר קיים בהן החשש כי מבחינת ההלכה דינן דין טריפה. כשבעיקר אמורים הדברים, בבהמות שעברו ניתוחים שונים באבריהם הפנימיים. וזאת מאחר ומנקודת הראיה ההלכתית עלולה פעולה כירורגית מסוימת להסריף את הבהמה (וכמבואר בגמ' חולין, דף קטז, ובטורשו"ע יו"ד ס' פ"א). וכך שדומה כי לאור כל האמור, אין כל צורך להאריך בהסברים מדוע כל אותם יהודים, יראים ושלמים, המתנורים מכל מוצרי חלב הארצן[ההוה] תחת פקוח כשרותי אמין, אין מנהגם מנהג חסידות בעלמא

"...ונטמאתם בם" — הבהנה היא לחיי הנפש ובריאותה. כי מי שחלקו בחיים בעולם הבא, יאות לו טבע אחר ממה שיאות לוֹלתו שאין חלקו בחיים. ולא לענין בריאות הגוף והלוי נאסרו אלו המאכלות כמו שאמרו

סמל המזרח התיכון, המכיל את המסורת וההיסטוריה של העם היהודי.

קצת, הליילה! דא"כ נתמעט מדריגת התורה האלוֹקית כמדריגת חיבור קטן מספרי דרפר ארת, ח"ו. וגם ראינו שגם מי שאינו נשמר מהם, הם חיים על בריאות הנכון. אבל הענין שנאסרו מצד חוליא הנפש ובריאותה, כי משוקצים ומתועבים ומזיקים אל הנפש המשכלת, ומולידים בה האשמויות ורוע המזג וקלקול התאווה, אשר מהם מתהווה רוח הטומאה המטמאה הידויות והמעשים, ומגד רש רוח הטהרה והקדושה ממנו...

ח"ש חז"ל ביומא (למ), שטמטמאת לבו של אדם, שנאמר: וְנִטְמַתָּ בָם אִל תִּקְרִי וְנִטְמַאתָם! אלא וְנִטְמַתָּם. כי האשמויות והטומאה נמשכים זה לזה, וע"כ נקראו המאכלות האסורות בשם 'טומאה' ו'טהרה'. כי טעם איסורם מצד רוח הטומאה, רוח רעה, רוח זנונים הנמשכים לאוכליהם, והשומר עצמו ירחק מהם כמו שיזהר מדב־רים המימיים וכו'. וז"ש וי"ל לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות. והצירוף הוא שיחיה האדם היי הוזהירות והפרישות, וקב־את מלכות שמים, ועצמום עצמו בהרבה דברים שנפשו מתאוה להם" (ספר העקר דה", שער ס').

סמל המזרח התיכון, המכיל את המסורת וההיסטוריה של העם היהודי.

ישראל ערבין זה לזה

"...ידוע דכל ישראל ערבים זה בזה, כמו שמצינו אחד התוקע בשופר וכולם יוצאים בזה. וכן בקידוש והבדלה וקריאת מגילה וכה"ג שאחד מוציא חבירו. והטעם, מפני שכל ישראל ערבים זה בזה ועליו מוטל לעשות שגם לחבירו יהיה המצוה הזו. ואם אחד עושה מצוה יש לו להשני זכות גדולה במצוה, ולהיפך. אם אחד עובר עבירה ויש ביד השני למנוע מזה ואינו מונעו יש לו ג"כ חלק בעבירה זו.

ולפי"ז אם אחד יש בידו למנוע להרבה אנשים מישראל שלא לאכול מאכלות אסורות ואינו חושש לזה בודאי יהיה לו לעתיד לבא תביעה על זה, ויחשב לו כאלו בעצמו ג"כ אכל מאותן המאכלות, ויתבעו ממנו על כל מאכלות אסורות על כל כזית וכזית שאכל, ויעמוד משתאה ומשתומם דידוע לו שמעולם לא אכל מאכלות אסורות. ויענו לו: אף שאתה בעצמך לא אכלת אבל איש פלתי ופלוני אכל מהם ובידך היה למנוע ממנו המאכלות אסורות ולא חששת לזה, ע"כ באה עליך הצרה הזאת, כי כל ישראל ערבים זה לזה ובכן הנך ערב על אותן המאכלות שאכל פלוני ופלוגי על ידך.

ע"כ אחי ורעי בראותנו את גודל הענין הזה ורוב האחריות המוטל עלינו, כל אחד ואחד שיש בכחו ובידו לעשות דבר מה מחוייב לעשות הענין הזה הן בגופו והן בממונו ולא יתעצל, כי דבר זה נוגע לו לעצמו וכנ"ל. וזכות המצוה הגדולה הזאת יעמוד לכל העושים והמעשים וירק ד' עליהם ברכה והצלחה בכל עניניהם".

אגרות ומאמרי החפ"ץחיים, מכתב קי"ד)

ג) לשאלת כשרות בתי הארחה

והנה, לדאבונו, המציאות הנוכחית הינה כזו, שמשום מה, מדי שנה בשנה ניתן למצוא משפחות חרדיות המכולות את חופשתן בבתי הארחה ובתי מלון שונים הן בארץ והן בחו"ל, מבלי שהללו מודעים כלל ועיקר לטיבה ולאמינותה של המערכת המופקדת על שמירת הכשרות באתו מקום הארחה.

וכך למשל, היה זה עת אחד הארגונים החרדיים הגדולים ביקש להשתמש בשרותיו הטובים של בית הארחה מפורסם, מהגדולים שבצפון הארץ. כזה אשר בין כתליו מבלים את חופשתם משך השנה כולה מאות רבות של משפחות חרדיות הסומכות על ההכשר המפורסם, זה המכונה בפי העם: "כולם אוכלים כאן".

ומאחר והפעם המדובר היה בארגון חרדי רשמי שאינו יכול להרשות לעצמו להשתמש בהכשר בעל גוון מפוקפק מעין זה, אי לכך בקשו מנהלי הארגון כי מפקח מטעם אחד מגופי הכשרות המהודרים יבדוק למענם את רמת הכשרות במקום. להפתעתו ולתדהמתו של אותו רב־בדוק הבעיות שהתגלו נגעו לא רק לשאלות של הידורים וחומרות, כי אם לנשאים עקרוניים ביותר בשטח הכשרותי. כולל: שאלות של תערובת בשר וחלב שהתעוררו הן עקב צינויות קטור משותפים למטבח החלכי והבשרי גם יחד, וגרוע מכך — עקב ניצולם של עובדי המטבח את העדרו של משגיח צמוד החייב להיות מצוי במקום בכל שעות העבודה. עובדה שהביאה, בין־

סמל המזרח התיכון, המכיל את המסורת וההיסטוריה של העם היהודי.

היתר, לזלזולם הבוטה של העובדים בשמירת אותה הפרדה הלכתית נדרשת.

זאת ועוד: ברוב רובם של בתי המלון ובתי הארחה, רחיצת הכלים הבשריים והחלביים נעשית באותה מכונה ובחום של כמאה מעלות. תופעה אשר לדעת המומחים בנושא מהווה היא מכשול רציני בשמירת כלליה של כשרות נאותה. מה עוד, שכרבים מאותם מקומות אף אין הקפדה נאותה על איסור בישולי נכרים וכיוצ"ב, וד"ל.

ונקודה חשובה שכוראי אינה נופלת בחשיבותה: הלא היא אותה תופעה מודרנית שהחלה בשנים האחרונות מתפרצת כמספחת ממאירה בינות לציבור החרדי: כי הנה, מפורסמת היא משך השנה כולה ההקפדה המירבית על כללי הצניעות בתוככי הציבור החרדי. וכך למשל: ברבים מאולמות החתרנות הותקנו בשנים האחרונות מכונות כניסה ויציאה נפרדות לגברים ולנשים, מחיצות אטומות לחלוטין בתוככי האולמות עצמם, וכל כיוצ"ב.

והנה, בניגוד למקובל משך השנה כולה, אז — לעצורנו ולבושתנו — בשנים האחרונות החלה מתפשטת תופעה חדשה ומזורה בקרב המחנה החרדי. במסגרתה של זו, הציבור המגיע בהמוניו לבילוי חופשת הקיץ סועד את לבו משפחות מלופפות, אנשים נשים וטף, בחורים גם בתולות זקנים עם נערים, בחדרי האוכל המשותפים של בתי המלון ובתי הארחה. והמדובר הוא לא רק בציבור "בעלי־בתים" שאינו מורגל בהקפדה ראויה על גדרי הצניעות, כי אם גם בציבור "בני־תורה" על רבנו ודייניו, ובמסגרת רשמית של מקום נופש המפוקח ע"י גופי כשרות רשמיים ומוכרים.

והרי נשגב הדבר הבן: כיצד כל אותם רמי"ם בישיבות הק' כאותן מחנכות בסמינרי "בית־יעקב" שהסבו עם בני משפחותיהם לשולחנות אותו דרד־אוכל משותף לא חשו כאבסורד המחזר לו היו הם שותפים? והלא יתכן ובאותם ימי חופשה בודדים שמו הם לאל שנות עבודה של חינוך יהודי טהור! וכך, שלסכומם של דברים, נכבדי השואל: אין לי אפוא אלא לייעצך ליטול את הדברים המובאים כאן לתשומת לבך. לבדוק כל נושא ונושא לגופו, מבלי להסתך ב"תססמות העדר" המפורסמת לשימצה. או אז תזכה, ובסיועך נזכה כולנו, למימושו בפועל של אותו צו אלוקי, יסודי ורשמי: "והיה מתנך קדושו!"

סמל המזרח התיכון, המכיל את המסורת וההיסטוריה של העם היהודי.

תוספת לגיליון **המודיע** ה' במנחם־עב תשס"ז — כ"ה

שושלת בית הורדוס

ישראל מינה מירנאר

קורותיה של שושלת מלכי בית הורדוס קשורה בקשר כל ינתק של דם ודמעות, אל קורות הימים הסוערים והתהפוכות הנוראות שהתרחשו בתקופה האחרונה של ימי בית שני. הורדוס העריץ, מלך דמים, העמיד אחרי צאצאים אשר חלקם הלכו בדרכיו, וחלקם נרשמו בדברי ימינו כמלכי חסד. המציאות המדינית של אותם ימים היתה כמעט בלתי אפשרית, וצאצאי הורדוס ניסו לנווט את דרכם בבטחה בינות לגלים הסוערים — לעתים בהצלחה ולעתים בכש־לחן מהדהד. במסגרת מאמרנו הנוכחי כמעט ולא נעסוק בראש השושלת — המלך הורדוס עצמו, שכן דמותו ותקופתו תוארו בהרחבה במאמרו המצויין של ישראל קצובר ("חדשות ונצורות", כ"ג אייר תשס"ז), שנכתב לרגל מציאת קברו. נציין בקצרה רק מספר נקודות שיסייעו בהבנת התפתחות מהלך העניינים לאחר מותו.

מלחמת אחים

תקופת הדמדומים של ימי בית שני מתחילה בשנת כשהאחים החשמונאים הורק־נוס השני ואריסתובלוס — בני ינאי המלך — נלחמים ביניהם על השלטון. אל הורקנוס מצטרף עבדו האדומי ששמו אנטיפטרוס, איש ערומי ורב מעללים שמסייע לו במאבקו נגד אחיו. האדומיים אליהם השתייך אנטיפטרוס, נכבשו ועברו לשלטון יהודי עוד בזמן המלך ינאי (יוחנן הורקנוס). אל מעמד ההלכתי נתייחס בהמשך.

כשמלחמת האחים לא הוכרעה, קראו האחים לנציב הרומאי פומפיוס ששהה באותה עת בסוריה. פומפיוס שש על ההודמנות שנקרתה בידיו, ולאחר תהפוכות ומאבקים רבים, תקעו הרומאים יתד בארץ ישראל ולמעשה התחיל תהליך החורבן. הרומאים שחיפשו אדם מוכשר שינהל עבורם את ענייני השלטון בארץ, וידע היטב לשמור על האינטרסים הרומאיים באיזור, מצאו באנטיפטרוס האדומי איש כלבבם, ומינו אותו למושל ארץ ישראל, או בלשונם "פרובינצי צית יהודה" — כלומר, יהודה הפכה ללא יותר ממחוז באימפריה הרומאית האדירה.

לאחר מינוי זה, הפך למעשה הורקנוס החלש למלך חסר השפעה, ואף תוארו נשלל ממנו כשהוכתר ל"אתרנך" (נשיא העם) בלבד, והשלטון האמיתי נתון היה בידיו של אנטיפטרוס, שהוכתר ל"אפוטרופוס", שאכן הצדיק את מעמדו וידע היטב לשמור על האינטרסים הרומאים, ויחד עם זאת הצליח שלא להרגיז במיוחד את האוכלוסיה היהודית.

אחד ממהלכיו הראשונים של אנטיפטרוס היה למנות את בנו פצאל למושל ירושלים ואת בנו הורדוס (גלגולו של אבימלך — סה"ד) למושל הגליל. לאחר מותו של אנטיפטרוס השתלט הורדוס על כל ארץ ישראל, ובתמיכת הרומאים מלך עליה ביד חזקה. כאמור, לא נאריך בתיאור עשרות שנות מלכותו של מלך הדמים, מעליו ומפעליו. אלא נתייחס רק לנקודות הנוגעות לנושא מאמרנו.

לשם חיווק מעמדו בעיני העם השתוקק הורדוס להתחתן בבית המלוכה החשמונאי, ועל כן דרש מהורקנוס את נכדתו (ולא 'בתו') מרים בת בתו אלכסנדרה לאשה. להורקנוס, שאויים במוות, לא נותרה ברירה והנישואין האומללים קמו והיו. לשם נישואיו עם מרים גירש הורדוס את דוריס אשתו הראשונה. במשך השנים הלכו וגברו התככים והמזימות בחצר המלוכה, והמלך המטורף ציווה להרוג את אשתו מרים, בניה אלכסנדר ואריסטוב' לוס, גיסו אריסטובולוס, וחמותו אלכסנדרה. מספר ימים לפני מותו ציווה הורדוס להוציא להורג את בנו בכורו אנטיפטרוס. במשך שנות מלכותו נשא הורדוס לא פחות מעשר (וי"א תשע) נשים!

אחת מפעולותיו של הורדוס שגרמו לחורבן עצום בדורות שלאחריו, היה ביטול

תולדות מלכי בית הורדוס ומעמדם ההלכתי

■ על רקע מאורעות התקופה האחרונה של בית שני

לומר שאכן לא נותרו צאצאים כשרים לבית חשמונאי, ובניה הינם עבדים, שכן אביהם הוא עבד.

בני הורדוס

לאחר מותו של הורדוס ב"ד' קס"ט (י"א ג'תשנ"ח) — תאריך מותו נקבע ל"ד' במגילת תענית), לא השכילו בניו לשמר את המלוכה בידיהם. השליטים האמיתיים היו הנציבים הרומאים ביהודה שהיו כפופים לנציב בסוריה, ומלכי בית הורדוס היו כפקידים בלבד. יש לציין שבתחילה היו רוב הנציבים שליטים נוחים יחסית, ורק בשלהי בית שני הופיעו נציבים אכזריים ומושחתים שמעשיהם קוממו עליהם את העם היושב ביהודה.

ארכילאוס

ארכילאוס היה בנו של הורדוס מאשתו מלחקי השומרונית. כרוב בניו של הורדוס גדל ארכילאוס והתחנך בחצר הקיסר ברומא, כדי לרכוש ידידים והשפעה. ושב לארץ ישראל רק כבגרותו ולקראת מותו של אביו. הורדוס ביקש בצוואתו למנותו למלך על רוב ממלכתו, אולם צוואה זו נזקקה לאישורו של אוגוסטוס, קיסר רומא, ולשם כך ביקש ארכילאוס לצאת אל רומא מיד לאחר ימי האבל. אולם, לפני שהספיק לצאת למסעו, פנו אליו נציגי העם והפעירו בו שיבטל את עול המיסוי הכבד שהטיל אביו וכן שיבצע שינויים מסוימים בשלטון ובמינויים הדתיים. ארכילאוס שלא השכיל לקבל את הבקשה ולנצלה בכדי לחזק את מעמדו בעיני העם,

החליט ללכת בדרכי אביו, ומאחר שידע שחג הפסח מתקרב ואל ירושלים יגיעו המוני עולים לרגל, שיתכן שיערערו את שלטונו, שלח גרוד חיילים לשמור על הסדר והשקט בירושלים. מעשה זה העלה את חמתם של ראשי העם ובעיר התפתח מאבק עז שנגרר עד מהרה לקרב של ממש בין עולי הרגל לבין החיילים — קרב שגבה כ-3,000 קרבנות.

לאחר שהסתיימו מאורעות הרמים המשיך ארכילאוס לרומא כמתוכנן לשם אישור מינויו על פי צוואת אביו, אולם יחד עמו נשלחה לרומא משלחת מטעם ראשי העם, שדרשה את ביטול הצוואה וסיפוחה של יהודה לנציבות הרומית בסוריה. בדרישת המשלחת תמכו גם הערים הנוכריות שבארץ ישראל, וכן חזיקה יהודי רומא. לצידו של ארכילאוס עמדה רק משלחת מטעם בית הורדוס, שדרשה לחלק את ממלכת הורדוס לפי צוואתו בין שלושה מבניו, או למוסרה בשלמותה לבנו הורדוס אנטיפס.

נשיא בלבד

תוך כדי התנצחות המשלחות, הגיעו לאחזני הקיסר ידיעות על המהומות שהתחדו שו בארץ ישראל, ועל הנסיונות לדיכוי שהפעיל הנציב הרומי בסוריה קווינטיליוס וארוס, שלבסוף הצליח להשיב את הסדר על כנו. המאורעות הביאו את הקיסר להחליטה שלא להעניק את המלוכה לארכילאוס הכושל אלא למנותו ל"אתנארכוס" ("נשיא העם") בעל סמכויות מוגבלות בלבד, עד שיוכיח את עצמו כראוי למלוכה. אחיו של ארכילאוס — פיליפוס והורדוס אנטיפס מונו לטטרארכים (מושלים) הכפופים לארכילאוס וקיבלו מחור זות משלהם — הבשן לפיליפוס, הגולן והגליל לאנטיפס. ערי הנוכרים — עזה, חמת גדר וסוסיטא — סופחו על פי דרישתן לנציבות הרומית בסוריה.

ארכילאוס שב אל השקט ששרר בארץ לאחר הדיכוי האכזרי של המרידות ביד הנציב הרומי, והמשיך במלאכתו כשהוא רוזף את כל מתנגדיו. כמובן שההתמרמרות והשנאה כלפי ארכילאוס בקרב העם הלכה וגברה, במיוחד לאחר שרמס ברגל גסה את התורה לאחר נשא לאשה את אלמנת אחיו שהיו לה ילדים.

שלטונו הלך והתערער מאחר שלא הצליח להשתלט על רחבי ממלכתו ולהשליט בה את מרותו, ותופעות קלוקלות כמו שודדי דרכים הלכו ופוצצו. על מחדליו ניסה לחפות בהמשך בניית הפאר של אביו, אולם כל זאת לא הועיל לו כיום פקודה — בשנה העשירית לשלטונו נשלחו אל רומא משלחות יהודים ושומרונים בכדי להתלונן על ארכיל-אוס בפני הקיסר. אוגוסטוס קיסר קיבל את דבריהם והדיח את ארכילאוס מכסאו, החריס את רכושו והגלה אותו לגאליה שם מת בשנת ג'תש"ע והוא בן 39. בעקבות הפסקת שלטונו סופחה יהודה אל הנציבות הרומאית בסוריה.

הורדוס אנטיפס

הורדוס אנטיפס (אנטיפטר) היה גם הוא בן מלחקי השומרונית וגדל כאחיו בחצר הקיסר ברומא. לאחר מות אביו הורדוס, מונה כאמור ביד הקיסר אגוסטוס לטטראך — שליט הגולן, הגליל ועבר הירדן, ושלטונו היה כפוף תחת שלטון אחיו ארכילאוס שהיה השליט העליון של הממלכה ואתנאך ביהודה שומ-רון ואדום. גם אנטיפס ירש מאביו את תחביב בניית הפאר, ובנה את ציפורי וערים נוספות בגליל. בעקבות מותו של הקיסר אגוסטוס והכתרת הקיסר טיבריוס, החליט אנטיפס בחושיו הפוליטיים המתודדים לבנות לעצמו עיר בירה חדשה שנקראה טבריה על שם הקיסר החדש.

אנטיפס לא היה טוב מאחיו וגם הוא לקח לו לאשה את אלמנת אחיו אשר היתה אם בתו. לא רק את זעם העם עורר עליו אנטיפס, כי אם גם את זעם חותנו חרתת הרביעי — אב אשתו הראשונה ומלך הנבטים — זעם שהלך והתגבר עד שלבסוף הוביל למלחמה בין שני העמים. גם עם ויטליוס — הנציב

הרומאי בסוריה הספיק אנטיפס להסתכסך, וכשמת הקיסר טיבריוס שנתן את חסותו לאנטיפס, ניצל ויטליוס את ההזדמנות ולא סייע לו במלחמתו נגד הנבטים, עובדה שהביאה לתבוסתו הקשה של אנטיפס.

ויטליוס ואגריפס – אחיינו של אנטיפס הלשינו באוזני הקיסר החדש קיוס קליגולה, שאנטיפס מתכוון למרוד בו. לא הועילו לו לאנטיפס כל טענותיו, ובהוראת הקיסר הורח משלטונו וסיים את חייו בגלות ספרד כאחיו ארכילאוס בשנת תשפ"א (ו"א תש"ע).

פיליפוס

פיליפוס היה בנו של הורדוס מאשתו קליאופטרה הירושלמית. לאחר מות אביו מונה כאמור למושל מחוז הבשן בכפוף לשלטון אחיו ארכילאוס. שלא כאחיו, היה פיליפוס אדם בעל תכונות טובות ונהג את ממשלתו ברחמים. יוסף בן מתתיהו מציין ב"קדמוניות היהודים" כי הרבה לשהות בתחומי שלטונו ולנהל את ענייניו, תוך שהוא בודק בקפדנות את סדרי הדין והמשפט, ולא השיב ריקם את הפונים לעזרתו. לכבוד הקיסר בנה פיליפוס עיר בשם "קיסריה פניאס" ליד מקורות הירדן (להבדיל מ"קיסריה מאריטיימה" הידועה שבמישור החוף).

פיליפוס היה חשוך ילדים, ולאחר מותו בשנת ג'תשצ"ה (בערך) הועברה מלכותו לידי הנציב הרומי בסוריה. וכעבור מספר שנים נמסרה הממלכה לידיו של יוליוס אגריפס (אגריפס הראשון) אחיינו.

אגריפס הראשון

מרקוס יוליוס אגריפס נולד לאביו – אריסטובולוס – בנם של הורדוס ומרים החשמונאית, ולאמו – ברניקי – בתו של קוסטוכר ושלומית אחות הורדוס. בהיותו בגיל חמש שנים עבר עם אמו להתגורר ברומא בה התחנך כפי המסורת ההלניסטית והוכשר למלכות. ברומא יצר אגריפס קשרים עם דרוסוס בן טיבריוס הקיסר ועם קלאודיוס מי שעתיד להיות קיסר, וכן עם פלאקוס, שלימים יהיה נציב רומא בסוריה.

בבגרותו הסתבך אגריפס בחובות ככדים ונאלץ להימלט מרומא ולהתגורר באדום. דודו אנטיפס פעל עבורו למינוי למשרת אגורנומוס (מפקח השוק) של טבריה. כשיידידו פומפוניוס פלאקוס, התמנה נציב סוריה בשנת ג'תשצ"ב, עבר אגריפס לתצרו בה התגורר גם אחיו אריסטובולוס. בין האחים שררה מחלוקת, ואגריפס שוב נטל את מקל הנדודים בידו.

יד ההשגחה

לאחר שלקח הלוואה גדולה לכיסוי חובותיו הקודמים, שב אגריפס לרומא. הסתבר שההשגחה העלוונה סיבבה את חזרתו לרומא בדיוק בשעה גורלית, שכן כעבור זמן קצר מאז בואו לרומא מת דודו פיליפוס בן הורדוס ללא שהותיר אחריי יורשים, והקיסר טיבריוס נדרש לפסוק לגבי עתיד המחוזות בהם שלט. לבסוף החליט הקיסר טיבריוס לספח שטחים אלה לשטחים שבשליטת הנציב הרומאי בסוריה. חינו של אגריפס עלה בעיני הקיסר טיבריוס, והוא אף ראה בו מועמד ראוי לשלטון.

בעידוד הקיסר הפך אגריפס לירידו הקרוב של נכדו. למשך תקופה קצרה הועברו יחסיהם לאחר שהקיסר שמע כי אגריפס יתחיל למנות ולעליית אחיינו קליגולה, ובשל כך נאסר בבית האסורים. אולם כעבור כשלוש שנים עם עליית קליגולה לכס הקיסרות הרומית, הוענקו שטחים אלה ומחוזות נוספים לאגריפס והחלה עלייתו בסולם השלטון.

בשנת ג'תשצ"ח, שב אגריפס לארץ בכדי להתחיל לארגן את ממלכתו. בדרכו עבר באלכסנדריה שבמצרים ופעל להתחילף את הנציב המקומי שהיה עויין את היהודים.

עם הגיעו לירושלים הקריב אגריפס קרב־נות בבית המקדש, ותרם לאוצר המקדש שרשרת זהב כבדה ויקרה אותה קיבל מקליגולה. תושבי הארץ קיבלו את אגריפס בהתלהבות וציפו בכליון עיניים למלוכתו. בנוסף לשלטונו במחוזות דודו, קיבל אגריפס לשליטתו גם את הגליל ועבר הירדן, וכן את ממלכת כלקיס (באיזור לבנון). הוא נחשב ל"מלך חסות", או "מלך ידיד וכן בריית של העם והסמאס הרומי", וזכה בזכות לגביית מסים חשובים.

בזכות ידידותו עם הקיסרים הרומאים קליגולה וקלאודיוס שעלה אתריו, הלכה

מלכי בית הורדוס ושנות מלכותם:

הורדוס – ג'תשכ"ד – ג'תשס"א.

בנו **ארכילאוס** – ג'תשס"א – ג'תש"ע. מלך באופן מוגבל על יהודה, שומרון ואדום.

בנו **הורדוס אנטיפס** – ג'תשס"א – ג'תש"ע (תשפ"א). מושל הגליל והגולן.

בנו **פיליפוס** – ג'תשס"א – ג'תשצ"ה. מושל הבשן.

נכדו **אגריפס הראשון** (בן אריסטובולוס) – ג'ת"ת – ג'תת"ד (תת"ו). מלך על כל הארץ.

נכדו **אגריפס השני** (בן אגריפס הראשון) – ג'תת"ד (מעשית, מספר שנים לאחמ"כ) – ג'תתנ"ב.

ממלכתו והתרחבה, והוענקו לו זכויות אוטונומיות נרחבות, כמו הרשות לטבוע מטבעות. גם צבא גדול וחזק הקים אגריפס ובו שירתו יהודים וגוים כאחד. בעקבות רצונו להמשיך ולשמור על קשריו הטובים עם הרומאים פיתח אגריפס את חיי התרבות, ובנה איצטדיונים ותיאטראות מפוארים, תוך הקפדה על הקמתם בערים הנוכריות בלבד, כמו קיסריה בה ישב חלק גדול מזמנו, וללא שיפועו לתושבים היהודיים.

ירושלים אולם בתור אחראי וממונה על סדרי בית המקדש ובפרט על מינוי הכהנים הגדולים – זכות אותה ירש מדודו, הרבה אגריפס לשבת בירושלים והשתמש רבות בסמכויותיו. למרות שרוב חייו חונך במקור מות הרחוקים מאוד מתורת ישראל, שמר אגריפס על המצוות באופן כללי, והקפיד לשמור על יחסים טובים עם תושבי העיר.

לשם כך הוא אף ביטל את אחד המיסים הכבדים שהוטלו בעבר על תושבי העיר. בנוסף לכך הרבה בהקרבת קרבנות ואף שילם עבור קרבנות של אלו שאין ידם משגת. מהלכים אלו חיבבוהו על היהודים. ובכ"ל, חז"ל דקד' מתייחסים אליו באופן חיובי ביותר:

המאבק על הפסל

כעבור תקופה נתקף הקיסר הערץ קליגור לה בטירוף ממנו סבלו קיסרים רומאים רבים – שגעון גדלות שהביאם להכריז על עצמם

כשראה שקיצו קרב, תלה זאת בעונש על אי מחאתו. כך הסתיימה לה תקופה של די רגועה של שקט זמני בארץ המפולגת.

למרות שאגריפס הראשון הועיד את בנו אגריפס השני ליורשו לא הסכים הקיסר קלאודיוס להעביר את ממלכתו לבנו בשל גילו הצעיר, במיוחד כשמדובר באיזור כה רגיש, אלא הפך את יהודה לפרוביניציה עצמאית ששוב לא היתה כפופה לנציבות בסוריה, אלא קיבלה נציב משל עצמה. אחיו של אגריפס – הורדוס מלך כלקיס קיבל מהקיסר את הזכות לפקח על סדרי המקדש.

אגריפס השני

מרקוס יוליוס אגריפס הקרר אגריפס השני (ו"א שהוא מונבו אך אין מסתבר כך), התחנך אף הוא כאביו ברומא, ושם ספג את התרבות הרומאית, ויצר קשרים משלו עם צמרת השלטון. לאחר מות אביו והפיכת יהודה לפרוביניציה, קיבל אגריפס לידיו את ממלכת כלקיס הזעירה שהיתה של דודו הורדוס, לשם בדיקה האם ראוי הוא להנהגה. יחד עם זאת קיבל את סמכויותיו כמפקח ואחראי על סדרי ומינויי בית המקדש, דבר שהביא לו השפעה רבה בירושלים.

אישיות מסובכת

בשנים הבאות הורחבה ממלכתו בהדרגה, ואגריפס השני הפך למלך רב השפעה. עם עלייתו של הקיסר נירון בשנת ג'תת"ד קיבל לידיו את רוב הגליל. כאביו דאג אגריפס להתפתחותה של התרבות ההלניסטית, ובנה מבני פאר בערים הנכריות. אישיותו של אגריפס היתה די סבוכה שכן מצד אחד נשא עמו את מטען אישיותו של סבו הורדוס הרשע, ומצד שני את התכונות של משפחת החשמונאים הקדושים.

מלבד זאת חונך רוב ימיו על ברכי התרבות הרומאית, ואף רוב ידידיו היו כאלו, כך שקשה לעמוד על סודו של אגריפס ולאן היה נוטה. יש לזכור שבדברי חז"ל לא מוזכרת גנותו ולו במלה אחת, וכל מעלליו נרשמו רק בספרי יוסף בן מתתיהו, שדרך כלל רבותינו סמכו עליהם בשתי ידים.

התערבות בסדרי המקדש

אירוע שהוביל למתיחות רבה נגרם כשאגריפס בהשפעת אשתו הקים ארמון מפואר ליד בית המקדש, ממנו יכל להשקיף בניחותא על כל סדרי עבודת הבית. מראה המלך והמלכה היושבים להנאתם ומביטים ככל שיחפצו על חמדת לבבם של כל יהודי באשר הוא שם, הכעיס עד למאוד את תושבי ירושלים, ונשמעו קריאות זעם בעקבותיהם הקימו הכהנים חומה גבוהה שתחצרץ בין הארמון לבין בית המקדש. למותר לציין עד כמה רגז המלך על הקמת החומה, וכמעט שהתפתחה מלחמה בעקבות התנגשות זו. לבסוף דיוקא הקיסרית היתה זו ששכנעה את אגריפס לוותר הפעם.

שיא חדש במתיחות בין המלך לעם נרשם כשאגריפס נעתר לבקשת חלק קטן מהלויים וציווה שהלויים ילבשו כתונת בד בדומה לכהנים. מטרת המהלך היתה גם כדי לקעץ בסמכויות הכהנים. כמובן שפקודה זו לא הוסיפה לאגריפס נקודות זכות בקרב שלומי אמוני ישראל.

לכך יש להוסיף שכקודמיו בתפקיד הרבה אגריפס להחליף את הכהנים הגדולים שרובם רחוקים היו מחיי יראת שמים וקדושה, מלבד יוצא מן הכלל והוא הכהן הגדול והקדוש ישמעאל בן פיאבי. הכהן הגדול האחרון שמונה בבית המקדש (ע"י המורדים) היה איש פשוט שנבחר בגורל (!) ושמו פינחס (פני) בן שמואל.

עליו נכראה כיוונו ב"ספרא" (אמור פרשה ב): "...אמרו עליו על פינחס איש חתבה שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו אחריו גיזברים ומרכולין ומצאוהו חוצב ומלו עליו את המחצב דינרי זהב אמר רבי תנניה בן גמליאל וכי סתת היה והלא חתנינו היה והלא לא מצאוהו אלא חורש כענין שנאמר ושנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים עשר".

פריצת המרד הגדול

כפי שהזכרנו, מלוכתם של שליטי בית הורדוס לא היתה מושלמת, שכן רוב התקופה היו ביהודה נציבים רומאים שבידם היו סמכויות כמעט בלתי מוגבלות. נדלג על פני נציבים רבים ולא משמעותיים כל כך והמאורעות שהתחוללו בימיהם, ונעבור אל הנציב שבימיו החלו מאורעות החורבן.

אחד מהנציבים בזמן אגריפס השני ושמו פלוורוס נודע לשמצה בגזירות שהטיל על הציבור ובהתעמרויותיו הבלתי פוסקות. ההתמרמרות הגדולה שעורר פלוורוס היא שגרמה באופן ישיר לפרוץ המרד הגדול שהוביל לחורבן בית שני. הוכרז חרם על גביית המיסים, והוחרם חלק מהארמון ששי-מש את צבאו.

אגריפס שהכיר מקרוב את עוצמתה האדירה של האימפריה הרומאית, הבין היטב שמרד נגד הרומאים אינו אפשרי, ואכזריותם המפורסמת של הרומאים תביא עימה רק נהרות של דם. על כן בשנת תתכ"ז כשירותות המרד החלו לנשוב כינס אגריפס את ראשי העם והכהנים הגדולים וביקש מהם להימנע ממעשי מרידות. גם המנהיגים הכינו שמרד יביא לתוצאות הרות אסון, אך יחד עם זאת הביעו את מחאתם על מעשי הרשע והאכזר-יות של הנציב.

בתגובה כינס אגריפס את תושבי ירושלים אל רחבת הר הבית, ונשא בפניהם נאום עוצמתי ומיוחד במינו, בו העלה את כל הטיעונים נגד המרד. לדבריו, אין להאשים את השלטון הרומאי כולו במעשיו של הנציב. אסור לעם כולו להגדר אחר צעירים חסרי אחריות המושכים לכיוון המרד. אגריפס תיאר בפניהם את כוחו של הצבא הרומאי האדיר שעמים חזקים מישראל נפלו בפניו, וכיצד יוכלו יהודי הארץ לערוך מרד כשאין בידם אפילו נשק מתאים ומקורות מימן.

אין ספק שמרד כזה יביא **בפניהם** **הארץ** והמקדש! "ואתם היוועצו בדבר, אם להחזיק בשלום, למען תהיה ידי עמכם, או ללכת אחרי אש קנאתכם ולסכן בעצמכם, ונפשי לא תבוא בסודכם".

בתחילה קיבלו הנוכחים את דבריו, אולם קראו להחלפת הנציב. כשאגריפס שב וביקש מהם להמתין עד שיחלף הנציב, החלו חמומי מוח לידות בו אבנים ואגריפס נמלט מהעיר. המרד הלך והפך לעובדה מוגמרת! רוב העם ומנהיגיו ובעיקר חכמינו זכרונם לברכה, התנגדו בתוקף למרד, משום שהרומ'אים כלל לא התנכלו לחיי הרוח, ושמירת התורה לא הופרעה.

לשם הקלת התנאים הגשמיים וחירות לאומית אסור למסור את הנפש, סברו. לכן, פנו המנהיגים עצמם אל פלוורוס וביקשו ממנו שיעצור את ההתקוממות בעודה קטנה ומקר'מית, אולם פלוורוס העדיף להמתין עד להתפתחות המרד כדי שיוכל לדכאו באכזר'יות. מאידך, אגריפס שלח לירושלים את צבאו בראשות פיליפוס בן יקים לשם דיכוי המרד.

אולם המורדים הצליחו להילחם בצבא עד שגירשו את אחרון החיילים מן העיר, תוך שהם שורפים את ארמונו של אגריפס ובניינים נוספים. הנציב הסורי קסטיוס גלוס נחלץ לעזרת החיילים ושלח את צבאו לירושלים, כשאליהם מתלווים חייליו של אגריפס ואג'ריפס עצמו שאף שלח שני שליחים אל ירושלים בבקשה ותחינה לכל ימשיכו במרד, אולם המורדים הבריונים רצחו את השליחים עוד לפני שהספיקו לפצות את פיהם! והעם רואה ועיניו כלות.

צבא אספסיאנוס

כגסגם גלוס נכשל, שלח הקיסר את אספסיאנוס בראש צבא אדיר שגם הוא זכה לסיועו של אגריפס. למרות שיש הרואים במהלכיו של אגריפס בוגדנות באחיו היהודי דים, יש לזכור שרוב העם ומנהיגיו גם הם היו נגד המרד, ויחד עם אגריפס העדיפו לראות כיצד הוא גורע בשלב מוקדם יחסית, ולא לאחר שכבר לא יוכלו לשלוט בגובה ההלכות כפי שאכן קרה. למרות, שיתכן ומעשיו נעשו בחדווה יחירה ולא מתוך צער ושותפות גורל. במהירות יחסית הצליח אספסיאנוס לדכא את המרד בגליל, כשבממלא אגריפס נפצע בידו מאבן קלע. יש לציין את ההסטוריון המפורסם יוסף בן מתתיהו שהיה מנהיג המרד בגליל תיעב באופן כללי את אגריפס, אך יחד עם זאת הקפיד בכבודו ומכנהו תמיד 'המלך'.

לאחר שנרצח הקיסר נירון, ומיד אחריו ממלא מקומו הקיסר גלבה, התמנה אספסיא'נוס לקיסר, ובנו טיטוס המשיך בדיכוי המרד ובחורבן ירושלים ובית המקדש כפי שנכתב ומפורסם באותיות של דם ואש בתולדות עמינו. לאחר הנצחון הגדול של טיטוס והחורבן הנורא בשנת ג'תתכ"ח, קיים אגריפס לכבודו תגיגות נצחון מרשימות. אגריפס הודיע על נאמנותו לקיסר אספסיאנוס ולבנו וקיבל לרשותו נחלה מסויימת בצפון הארץ עליה מלך. בסוף ימיו שהה אגריפס ברומא ומת בשנת תתנ"ב.

גורלו לאחר החורבן

למרות שאגריפס נפטר כעשרים שנה לאחר החורבן, כמעט ולא ידוע מאומה על גורלו, ובמיוחד בולט הדבר בחז"ל שאינם מזכירים אותו כלל בתקופה שלאחר החורבן. אין ספק שהעם לא חפץ בהנהגתו, והעדיף את הנהגתו הרחננית של הנשיא רבן יוחנן בן זכאי, שאפילו הרומאים כיבדוהו והעניקו לו סמכויות מסוימות.

עבדים כי ימלוכו

מה היה מעמדם ההלכתי של צאצאי הורדוס וכיצד נחשבו בעיני החכמים? הורדוס עצמו מכונה על ידי חז"ל – "עבד". וכן אנו מוצאים בספרי התקופה ששמו נישא לגנאי בפי כל כ"עבד אדומי". אויבו מתתיהו אנטיגונוס השני (בן אריתובלוס) כינהו – "הדיוט אדומי". ומבאר יוסף בן מתתיהו: הדיוט אדומי – כלומר, "יהודי למחצה".

מדוע נחשב הורדוס כעבד? לשם כך עלינו לשוב לתקופת המלך החשמונאי יוחנן הורקנוס הראשון אשר מסופר שכשב את אדום ונפה על תרשביה להתגייס. אחד מאותם אדומיים היה אנטיפטר אבי הורדוס. מכיון שעל פי הלכה אפילו נכרי שבא להתגייר מעצמו דוחים אותו, אין מסתבר שהיתה זו גירות לשם יהדות, אלא לשם עבדות, ומחייב היה במצוות כאשה. אמו של הורדוס – קיפרוס, כנראה גם היא התגיירה לשם עבדות, ועל כן נחשב כעבד כנעני. התוספות (יבמות מה): מקשים שהרי המפקיר עבדו יצא לחירות, ואם כן כשהורדוס עלה למלוכה וודאי שבעליו התייאשו ממנו וכיצד נותר עבד? מתוך תוספות ש"שמא היו מצפים שתהא גאותו מושפלת".

אגב, הורדוס הציג עצמו כיהודי, וידידו ניקולאוס איש דמשק, המציא עבורו את השקר הגס, כאילו מוצא משפחתו היא מהמשפחות הראשונות שעלו לארץ בימי שיבת ציון. אבל השקר הזה מעולם לא התקבל, אלא רק בזמנו ורק בתפוצות.

עונשה של חנופה

כעת עלינו לברר מה היה מעמדם של צאצאי הורדוס? המפתח להבנת הענין טמון במעשה המובא במשנה (סוטה מא.): "אגרי'פס המלך עמד וקבל (את הספר תורה במעמד הקהל בביהמ"ק) וקרא עומד, ושבחוהו חכמים, וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי, זלגו עיניו זלמוע, אמרו לו: אל תתירא, אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה". ומפרשת הגמרא – "שבחוהו, מכלל דשפיר עבד? האמר רב אשי, אפי' למ"ד: נשיא שמחל על כבודו – כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו – אין כבודו מחול, שנא': שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך! מצוה שאני". ובהמשך: "וכשהגיע ללא תוכל לתת. תנא משמיה דרבי נתן: באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כלייה, שהחניפו לו לאגריפס". ובירושלמי: "רבי חנינה בן גמליאל אומר הרבה חללים נפלו באותו היום שהחניפו לו". מתחבטים המפרשים בביאור דברי הגמרא והסתירה הפנימית שלכאורה נראית בהם – אם היה מלך פסול, מדוע שבחוהו וכן אמרו לו אחינו אתה? ואם היה מלך כשר, מדוע נחשב שהחניפוהו? רש"י כותב שהיתה אמו מישראל וממילא נחשב על פי ההלכה כישראל כשר! ולכן קראו לו ישראל אחינו אתה. אם כן מדוע נחשב הדבר כחנופה?

משום שאף על פי שהיה ישראל, דינו היה כפסול למלוכה משום שמי שאין אביו ישראל פסול לכהונה.

לעומת זאת, תוספות במקום ובמקומות נוספים (ב"ב ג.; יבמות מ"ה: ועוד) סובר מכוח כמה קושיות, שצאצאי הורדוס (והור' דוס עצמו) לא נשאו נשים יהודיות אלא נכריות, וממילא דינו של אגריפס היה כעבד כנעני גמור, וכמובן שהיה פסול למלכות לחלוטין. וכוונת הנוכחים בקריאתם 'אחינו אתה', היתה לומר שמכיון שעבד אתה, הנך אחינו במצוות (כאשה).

ובמסכת קידושין (ע): אכן מסופר על אדם שטען שהינו מבית חשמונאי ושמואל הכריז עליו כעבד. המפרשים על אתר מבארים שעובדת היותו עבד היא רק על פי חזקה. אולם אם היה מוכיח שאמו מישראל, לא היה מוכרז כעבד, אלא רק נפסל מכהונה.

עדיין חייבים בכבודו

אמנם לפי הדברים הללו לשכולי עלמא לא היה אגריפס ראוי למלוכה או משום שהיה עבד גמור או משום שהיה מורע פסול, יש לבאר את דברי הגמרא (כתובות ז:): "ת"ר: מעביירין את המת מלפני כלה, וזה וזה מלפני מלך ישראל. אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני כלה, ושבחוהו חכמים. שבחר הו, מכלל דשפיר עבד, והא אי' אשי: אפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו – כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו – אין כבודו מחול, דאמר מו: שום תשים עליך מלך – שתהא אימתו עליך! פרשת דרכים הוא!".

וכי מה שייך כבוד מלכות במי שאינו ראוי למלוכה? המהרש"א סובר שאמנם אין למנות מלך שכזה, אבל לאחר שהתמנה חלים עליו דיני מלכות. ולפי שיטה זו מסביר בעל ה"מנחת חריבה" מדוע זלגו עיניו של אגריפס דמעות דווקא כשקרא את הפסוק "לא תוכל לשים עליך איש נכרי" ולא ב"שום תשים עליך ה'ארכיזן ה'הודי' בשום תשים הוא רק בשעת השימה והמיעוי, אבל ה"לא תוכל" הוא איסור תמיד.

במפרשים מקובל הפירוש, שאמנם אין למנות מלך פסול. אולם סוף סוף הרי הוא משמש בפועל כמלך והשלטון נתון בידיו כעין נשיא. אם כן גם במלך כזה שייך המושג של כבוד מלכות, ויש לנהוג בו כבוד. וזהי כוונת דברי תוס' שם "אע"ג דלא היה מלך גמור כדמשמע באלו נאמרין (סוטה דף מא.) מ"מ היו נוהגין בו כבוד כמלך גמור".

ביאור מעניין לדברי הגמרא מצינו ב"חתם סופר" (א יב) המפרש שהמלך האמיתי בעיני העם לא היה אלא הלל הנשיא, ואגריפס לא נחשב בעיניהם כי אם לממונה בעלמא ולכן הינו כשר. וכוונתם באומרם אחינו אתה היתה שלכך הנך כשר. "ומכל מקום הואיל ובלשון חנופה אמרוהו נענשו אבל שקר לא הורו ח"ו".

נדרש לשבח

יש לציין שמעשים רבים מובאים בדברי חז"ל אודות 'אגריפס', ובמעט בולים מקרים בהם **חכמים משבחים את דבריו ומעשיו**. אולם ברובם אין ברורה הכוונה האם מדובר באגריפס הראשון או בנו אגריפס השני. היו כאלו שרצו להעמיד את המעשה של 'זלגו עיניו' באגריפס הראשון (ספר יוחסין וצמת דוד, ועיין 'בינו שנות דוד ודוד'), אולם דבריהם נסתרים מדברי רש"י הכותב בפירוש שהיה זה אגריפס שנחרב בית המקדש בימיו.

וממילא עליו מוסבים גם דברי התוספות (פסחים דף קז:): "אפי' אגריפס המלך – פי' רשב"ם מלך בשר ומבני חשמונאי היה (כנראה כוונתו מעת שעברה המלוכה לבני חשמונאי) ולא רק דבסוטה (דף מא.) אמר:' כשהגיע למקרב אחיך תשים עליך מלך זלגו עיניו דמעות". כי אין ברור למי מתכוון הרמב"ם בדבריו(פיהמ"ש ביכורים ג ד: "ואגריפס המלך היה ממלכי בית שני איש תבונה רבה והוד מלכות (ולתרגום אחר: "בעל נפש גדולה ושררה רבה").

לעומת זאת, המעשה בדבר דרישתו לספור את עולי הרגל על ידי ספירת הקרבנות (פסחים סד:), מקביל לדרישתו של נירון קיסר מאת הנציב קסטיוס לספור את היהודים – כנראה לצורך ידיעת כוחם (קדמוניות היהודים), ולכן מסתבר שהיה זה אגריפס השני, למרות שאין זה מוכרח.

נבואת החורבן

ונסיים בדברי הנביא זכריה (י"א ט"ד-י"ז) – "הוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה". רד"ק – "זה אגריפס המלך אשר העלה את אספאסיאנוס ואת טיטוס על ארץ ישראל ושרי הפריצים אשר עשו את כל הרעות".

"ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי" – "...והוא סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשגעון... וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והנהיג מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבות בישראל".

וב"מצודת דוד": "הוי רעי האליל – אי לך אתה רועה מבלי מועיל העזוב את הצאן והולך לו ועל אגריפס המלך יאמר האחרון ממלכות בית הורדוס שעזב את עמו והתחבר עם מחריבי המקדש כמ"ש ביוסיפון".

שנוכה במהרה בימינו לשיבת מלכות בית דוד עליו נאמר – "על כסאו לא ישב זר", בכיאת משיח צדקנו, אמן כן יהיה רצון.

נשותיו וילדיו של הורדוס:

דורים – אנטיפטרוס.

מרים החשמונאית – בן לא ידוע, (מת בילדותו), אלכסנדר, אריסטובור'לוס, שלומציון (נישאה לפצאל, בן פצאל אחי הורדוס), קיפרוס (נישאה לאנטיפטרוס, בן שלומית אחותו של הורדוס).

מרים בת שמעון הכהן הגדול –

הורדוס.

מליתקי השימורניות – ארכילאוס, הורדוס אנטיפס.

קלאופטרה הירושלמית – פילי-פוס.

פא"אם – פצאל.

פידרה – רוקסאן.

אלפים – שלומית.

הורדוס נשא עוד שתי נשים מקר'ובת משפחתו ששמן אינו ידוע.

כ"ח – תוספת לגליון **המודיע** ה' במנחם־אב תשס"ז

באופל כלא

...שומר מה מלילה? שומר מה מלילה?

אמר שומר: אתא בוקר וגם לילה

...תבעון — בעיו. שובו אתיו...

(ישעיהו כ"א י"א י"ב)

משל לשר, גדול בגדולים,
שממנו מלכו — דבר לא העלים.
כל סודותיו בידיו הוא נצר,
כל אשר בלבו — אצלו הוא אצר.

עזה, אין כמותה, הידידות בין השניים
כל טובה של השר — לה תשלום בכפל-
יים.

האמין בו המלך, הפקיד כל בידיו,
ותמיד לו הרשה להגיע עדיו.

★ ★ ★

אך רוח עוועים בחטף שם נשבה,
לבו של הרע בפתע גבה,
פתהו יצרו החופז. גם שבה
את לבו שִׁבּוּן מדמנה כמו טבע.

ואזון המלך שומעת פתאום
שרעהו אבוי, לא הולך עוד בתום.
סרח ובגד והדליף סודותיו
ולאנשי עוולה ספר אודותיו.

כִּבֵּד אז לבו של המלך מאד.
רע! איש סוד! ולפתע לא עוד!!
שומע, אך לבו להאמין מסרב,
איך בנין ידידות באחת כך חרב!!

והמלך — שההלם אותו כמו הָמָם
החליט לברר הפרטים עד תומם:
אפשר... ואולי... ושמא על סתם
עלילות נטפלו על רעהו התם.

אך אפשר ואכן נכוחים הדברים!!...
והשר הבוגד רגליו הוא ירום
וינוס אל מחבוא, למצוא עיר מקלט
אז לשווא ידלקו אחרי הנמלט.

לפלוגת חיילים ציוה אז המלך
לאסור את השר, בעודו עוד בפלך.
אל בית הנאשם לבוא במהירות
להטילו אלי כלא לשלילת החרות.

★ ★ ★

אשמורת הבוקר, שעת ערפילים,
אל ביתו של השר חיילים אז עולים,
והוא — כמצופה — נם במיטתו,
(אשמורת של בוקר...) ערבה לו שנתו.

רוקעים ברגליים... מקישים על דלתות...
טופפים על גופו... חובטים בקתות...
אך זה — הבוגדן — לא מקיץ משנתו
לא חל, לא מרגיש כי חֲשֵׁכָה שעתו.

עוד נסיון... אחרון אחרונים
אותו להעיר... אך נותרו אין אונים:
ישן הברנש, עמוקה התרדמת,
לא זע ולא נע. לא מסגיר אף קטון קמט.

חייליו של המלך זועפים וכעוסים.
בידיו וברגליו אותו הם נושאים,
והוא עוד נם, כלל לא מבחין
היאך הטילוהו לכלא מצחין — —

★ ★ ★

— — שעות כבר חלפו בכלאו האפל,
ופתע התעורר... בעיניו הוא מלבל.
אך למלוא כל השטח רק חושך ושחור
ולו טוב להחליט בתנומה שוב לבחור!

משוכנע שהליל שולט ברמה
בוחר להמשיך באותה תרדמה — —

נרדם הבוגדן ונחירה שוב עולה
עדי שעת צהרים אותו מגלה.
והוא שוב פוקח עיניו. קצת תִּמָּה
מה לו לבוקר שכה מתמהמה!!

ומדוע התעורר בלילו פעמיים
אם אין קרן אור הנגלית לעיניים!!

מנסה שוב לנום. אך רווי הוא שינה
מחפש לעצמו תנוחה קצת שונה...

פוקח עיניו... ומיד שוב עוצם...
ואותה התמיהה בלבו תתעצם:
איך אפשר שכה סמיך המחשך!!
איך אפשר שהליל נמשך ונמשך!!

לא ידע כי נתון הוא בארץ מאפליה
כי חלון שם בכלא בכלל לא היה — —

★ ★ ★

באותן שעות, ארוכות אֶרֶר-כות
לבו של המלך חושב בו לבכות:

ההרפתקן היהודי

מה קרה לידידו שִׁישֵׁן הוא בלי סוף?
כלום הפל כאן תחינה כלל לא יכסוף!!
לא יחפוץ בפגישה עם המלך ידידו?
לא ירצה לברר במה יִחְשְׁדוּ!!

היאך הוא רגוע? לא שלח כלל שליחים
ששחרור מידי לו יהיו מבטיחים...

וגרוע מכל: כלום יודה באשמה!!
בגללה הוא ברח למחוזות תרדמה!!...

★ ★ ★

כאוב הוא המלך, צביטה בלבבו
מחליט **הַיִּתְּנָה יָדוֹ** כלא יבוא!!

והלך, ולדלת אוזנו הוא הִטָּה
מבעדה דְּבוּרִים הוא שמע בבעתה:

"איך אפשר שהליל נמשך ונמשך!!!"...
"איך אפשר שעדיין סָמִיךְ המחשך!!!"...

"ומה לו לבוקר שעודו מתמהמה!!!"...
— כך קובל שם השר ולבו בו תמה.

והמלך שומע. לא יוכל התאפק
הוא קורא אז לשר, להסיר כל ספק:
"סכל גם נבל, איך לאור כאן תשאף?
אתה שהגדלת העלות חרון אף.

"לא בבית אתה... לא ליד חלונך...
וקרני אור של שמש לא יאורו מולך.
לבור כלא חשוך בלי חלון שיאיר,
הושלכת בגלל פשעך המסעיר.

"וגם בוקר עבר... חלפו צהרי יום...
שוב ערב קָרָב... אך נורא ואיום:

"כי אתה לא בקשת עמי להוועד,
לחפותך לא חפשת למצוא ולו עד.

"היאך לא הרעשת עולם בתחינה
להשיב אהבתי אליך כבראשונה.

"ודע: שם בחוץ דבר לא השתנה

סובבת השמש, דרכה לה נכונה.

"ויש אור. ויש בוקר. וגם צהרים.
רק אתה — קִרְבָּתִי לא בקשת עדיין.

קום נא וכרע! פול על אֶפֶיךָ
הוכח בעליל את נקיון כְּפִיךָ
אפשר אתרצה, על כנך אֲשִׁיבְךָ
כמו היה זה מכבר, בטובים שבימך"...

★ ★ ★

— — ואבוי. עד כמה נמשלנו תואם:
היכן, הו, היכן הימים ההם?
ימים של קִרְבַּת מלך לשר,
טרם חִינּוּ פג לו וסר.

ועתה הן רק חושך... ושחור אפלה
בגלות נוראה שהעם בה גלה.

"במחשכים הושיבני" — זועק הנביא
ושחר של פדות — גואל מתי יביא!!

והעם הסובל מצפה ושואל:
"שומר מה מלילה? שומר מה מליל!"

מדוע ארוך הוא הלילה הזה!!
מדוע שביב אור אין רואה, אין חוזה?

כה קודר זה הליל, סופו מי ישור?
מתי זה האופל לנצח יסור!!

★ ★ ★

אך לא! לא ללילה נצמיד אות קלון
כי סוד המחשך נעוץ בחלון
שבאין חלון הן תשרור חשיכה
שאפילו ביום תמיד ממשיכה.

מן הכלא אטום החלון נשתחרר
אזי נהרה של אורה תשתרר
ואם מן הכלא נצא אלי דרוך
נהנה גם תמיד, גם בלי די, מן האור.

כי "אמר שומר אתא בוקר וגם לילה"
התמיהה על מחשך ודאי שאין די לה.
עתות רצון הן רבו... כמעט שחר בקע...
אך החמצנו... אבוי... מה גדולה העקה...

בעת רצון לא כמהו קרבה למלכנו.
בעת רצון לא שינינו עד תום את דרכנו.
בעת רצון לא הפצרנו: מלך, הה, סלח!
ו...אורו של השחר נצנץ ו...ברח — —

אך דברי הנביא הולמים באוזנינו,
כלום עתה כבר נשכיל לקובעם בלבנו:

"אם תבעיון — בעיו!
שובו, אתיו" — —

"אם תרצו — נא בקשו!" הפילו תחינה!
"ושובו ובואו" — כי החושך פָּנָה.

אל המלך נא בואו בנים שובבים,
שוב תהיו כבימי קדם מכולם הטובים!

אור חדש על ציון כך יאיר במהרה,
וגאולת עולמים אז יבקע כשחר אורה — —
(ע"פ "שערי ארמון" לפסח).

ז.ח.

"רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים" – מי ומה היה עוג מלך הבשן, ומדוע נקרא בשם זה, ואולי בכלל היו שניים ששמן עוג ★ מה היו מידותיו של עוג, והאם עוג היה האיש הענק ביותר ★ על מלחמתו של עוג נגד בני ישראל. ולמה פחד ממנו משה רבינו ★ האמנם נהרג עוג במלחמה עם בני ישראל? ★ גם הלכות שונות וגם תפילות קשורים במידותיו של עוג מלך הבשן ★ על עוג באגדה ובהלכה, במאמר שלפנינו

למערכ. ולדעת התוספות היה גובהו כדי מהלך חמש מאות שנה. הרי שאדם הראשון היה גבוה יותר מעוג מלך הבשן. [ואמנם לאחר שחטא אדה"ר הניח ה' עליו את כפו ומיעטו עד כדי ק' אמה. וסמוכין לכך – אומר המהרש"א – מה שנאמר ותשת עליך כפך, כ"ף כמנין ק'].

ולא רק הוא, גם אברהם אבינו ע"ה היה כידוע גבוה יותר (בקומה) מעוג מלך הבשן, שכן חכמינו ז"ל אמרו עליו (מסכת סופרים הוספה א' פ"א) 'האדם הגדול בענקים, הגדול, היה אברהם אבינו גבוה יותר מענקים. בענקים, זה אברהם אבינו שהיה גבוה קומתו כנגד שבעים וארבעה אנשים, ואכילתו ושי' תייתו כך היה, כנגד שבעים וארבעה אנשים, וכוחו כן'. חכמים גם מספרים לנו עד כמה היה אברהם אבינו גדול מעוג. שכן פרסת רגליו של עוג היתה באורך ארבעים מיל, אבל אברהם אבינו הצליח לעטוף בכף ידו את כל פרסת רגליו של עוג. ללמדנו שאברהם אבינו היה גדול מעוג פי כמה מונים. (מסכת סופרים שם). ועל כך כותב המהרש"א, כי גדלותו של עוג היתה ברגליו, ואילו גדלותו של אברהם אבינו היתה בידיו, כי אברהם אבינו היה האדם הגדול בענקים.

משונה מכל הבריות

ואם אכן, גם אדם הראשון ובפרט אברהם אבינו ע"ה היו גבוהים וחזקים מעוג, מדוע אם כן משתמשים בעוג כדוגמא של אדם ענק? משום שבריה משונה היה וכל מידותיו משונות. הא כיצד? בפרשתנו נאמר: "הנה ערשו ערש ברזל, הלה הוא ברבתי בני עמון חשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש". דברים אלו מלמדים אותנו נקודות מספר על גודלו ועל מידותיו המשונות של עוג מלך הבשן.

הרשב"ם מבאר בכך, ללמדנו עד כמה היה חזק מאד; "ערש ברזל, לפי שכשהיה קטן היה חזק מאד ובהשתטחו היה משבר ערס של עץ לכך עשאוהו של ברזל, כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך כך. 'הלא היא ברבתי בני עמון', עדיין מונחת שם במקום שנתגדל בקטנותו לתמהון שהיה גדול בקט' נותו כל כך, אבל מיטת אדם גדול אין רגליו להצניע במקום אחד, כי בהרכה מקומות יש לו מיטות".

היה מבני הנפילים וא"כ היה מלאך, והוא חנוך. גם בספר אפיקי ים (ביאורי אגרות, גיטין סח, א) כותב כי עוג היה מבני הנפילים שנפלו לארץ. ואת דבריו הוא תומך במה שאמרו בזה"ק (בלק רח, א) כי הנפילים קשורים בהרי החושך בשלשלאות של ברזל (ושם כידוע מקומם של השדים, כמו שנאמר אצל אשמראי מלך השדים). ועל כך הוא מוסיף בשם האר"י ז"ל כי זהו סוד הברזל של הנפילים. ואותו ברזל אנו מוצאים אצל עוג מלך הבשן (בספר חסידים פסוקי מהרפאים, שהם הנפילים, הנה ערשו ערש ברזל. לעומת זאת, בספר אגרא דכלה (דף שצ) כותב, שעוג הוא הפליט, אשר נותר מן הרפאים, כמו שנאמר בפרשתנו כי רק עוג וגו' נשאר מיתר הרפאים. היינו, שהוא נשאר ממלחמות אמרפל וחביריו. והיה ילוד אשה כאחד האדם, ואינו מזכיר כי היה מלאך.

בספר הליקוטנים (פרשת חיי שרה) כותב על עוג כי הוא אכן היה אליעזר עבד אברהם. אבל הוא מוסיף כי הוא היה גם כנען בן בנו של חם. וכאשר נהיה עבד אברהם יצא מכלל אזור ונכנס לכלל ברוך. ולכן לבן אמר לו (לאליעזר שהוא עוג) בוא ברוך ה'. כלומר, אליעזר היה בבחינת ברוך והחלק עוג שבו היה מצד הטומאה ולכן היה אזור. אבל כאשר נעשה עבד אברהם, מל את עצמו עם כל עבדי בית אברהם, ואז נעשה ברוך לגמרי.

הגדול שבענקים?

מאז ומקדם הצטייר עוג מלך הבשן כאדם גדול, גבוה וענק, בשל מידותיו וגודלו העצומים. משום כך, כשרוצים להביא דוגמא של אדם גדול נוהגים לומר גדול כמו עוג. אבל מן הידוע הוא, כי עוג לא היה הענק הגדול ביותר. שכן קדמו לו שניים אשר היו גבוהים ממנו.

הראשון שבהם היה אדם הראשון, אשר עליו אמר רבי אלעזר (חגיגה יב, א) 'אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע, שנאמר למן היום אשר ברא אלוקים אדם על הארץ' וכו'. ואילו רב יהודה אומר בשם רב: 'אדם הראשון – מסוף העולם ועד סופו היה, שנאמר למן היום אשר ברא אלוקים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים'. ומהו מסוף העולם ועד סופו? רש"י כותב; כשהיה שוכב היה ראשו למזרח ורגליו

סימוכין לכך שעוג מלך הבשן היה בתחילתו עבד ולא מלך, מוצאים אנו גם בדברי המדרש האחרים בפרקי דר"א, באומ' רז, כי עוד קודם זמנו של נמרוד היה כבר עוג עבד. בכך הוא מסביר מדוע באמת זכה עוג להינצל מהמבול ולא נמחה עם כל היקום? כנראה על כך בפרקי דר"א (פרק כג): "בשבעה עשר במרחשון ירדו מימי המבול על הארץ מן השמים, וגברו להחריב את העולם. ונמחו כל היקומים אשר על פני האדמה, חוץ מנח ואשר אתו בתיבה שנא' וישאר אך נח. וחורץ מעוג מלך הבשן שישב על עץ אחד תחת סילונית של תיבה. ונשבע לנח ולבניו שיהיה להם עבד עולם. וכיון שהסכים להיות עבדו של נח, הצילו נח מהמבול ונשאר אף הוא, כמו שנאמר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים". (ואפילו שהמים בכל העולם היו רותחים, נעשה נח והמים שבסביבות התיבה התקררו [דברים קיג], וכך יכל עוג לישב על התיבה מבחוץ). הרי שעוג היה כבר עבד לנח ולבניו, ולכן ניצל מהמבול.

מן הנכון להוסיף כאן את דברי רש"י (נדה סא) שכתב, כי לאחר שפלט מן המבול ברת עוג לארץ ישראל, כי כך אמרו חז"ל שבארץ ישראל לא היה מבול. ושם הוא נשאר. ואם כן עוג שניצל מהמבול ועוג מלך הבשן, תרתי ניגהו ואין זה אותו האיש, כי עוג שפלט מהמבול לא ישב בעשתרות באדרעי.

עוג – איש או מלאך?

לעומת דברי חז"ל אלו, מוצאים אנו גילוי מעניין בדברי הזוהר הק' (פרשת ויחי) שכותב כי עוג מלך הבשן לא היה כלל ילוד אשה, אלא היה מלאך, והוא מט"ט. דברי הזוהר הללו מובאים גם בספר מגלה עמוקות (פרשת חוקת), ועל פי הדברים הללו מחדש בעל המגלה עמוקות גילוי נוסף. שכן כידוע אמרו חז"ל כי חנוך (עליו נאמר ויתהלך חנוך את האלוקים ואינו) היה המלאך מט"ט, ועלה השמימה כשהוא עדיין חי. ואם כן – כותב המגלה עמוקות – עוג מלך הבשן וחנוך הוא אותו אחד.

דברים אלו מיוסדים גם על דברי חז"ל הידועים שאמרו במדרש כי עוג מלך הבשן נשאר מן הרפאים, היינו, שהוא נשאר מן הנפילים שנפלו לארץ, הלוא המה שמחזאי ועזאל, והם היו מלאכים. וכך כותב גם המהרש"א (תירושי אגרות נדה סא), כי עוג

יהושע ע. זילברברג

בעת מלחמת כדורעומר נגד הרפאים בעשתרות קרניים, הגיע הפליט ויאמר לאבר' הם אבינו ע"ה כי כדורעומר והמלכים אשר אתו שבו את לוט בן אחיז. מי היה אותו פליט? היה זה עוג מלך הבשן, אשר נפלט וניצל מאותה מלחמה, כמו שאכן אומר הכתוב בפרשתנו "כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים". הרי לנו כי עוג מלך הבשן היה מן הרפאים.

אבל, לעומת זאת, חכמינו ז"ל אומרים במדרש (בר"ר מב, ח) כי הוא נקרא פליט, כיון שנפלט מדור המבול. שהרי במבול נמחה כל היקום אשר על פני האדמה, אבל עוג מלך הבשן ניצל מן המבול. האמנם כבר אז היה עוג מלך? ומי הוא בכלל אותו עוג? ולמה ניצל מהמבול? ולמה משתמשים בעוג בתור דוגמא להציג אדם ענק, וכי לא היו אנשים גבוהים ממנו? על כל אלו ועוד ננסה לעמוד במאמר שלפנינו, ואף כי דברי ימי עוג מלך הבשן רבים הם באספקלריית הדורות, נקצו"ר באומ"ר הדברים.

מלך הבשן; האמנם מלך?

כאמור, עוג מלך הבשן היה פליט. אם בתור פליט שנפלט וניצל ממלחמת הרפאים, ואם בתור פליט שניצל מהמבול. אבל מי הוא היה? בפרקי דר"א (פ' טז) מביא דבר נפלא. לנמרוד המלך היה עבד שנקרא אליעזר. וכיון שאברהם אבינו ניצל מאור כשדים, באו כל גדולי הדור ליתן לו מתנות על שניצל מהאש. גם נמרוד עצמו בא ליתן מתנה לאברהם אבינו, ואז נתן לו את אליעזר עבדו כדי שיהיה עבד אצל אברהם. הוא אליעזר עבדו זקן ביתו של אברהם, המושל בכל אשר לו.

וכיון שאליעזר גמל חסד עם אברהם אבינו ועם בני יצחק, והלך במסירות נפש להביא אשה ליצחק, הוציאו אברהם אבינו לחירות, ואז נתן לו הקב"ה את שכרו בעולם הזה ועשאו למלך, והוא עוג מלך הבשן. הרי לנו מכאן, כי עוג לא היה בתחילה מלך, כי אם עבד של נמרוד ועבד של אברהם. אלא רק לאחר שאברהם אבינו הוציאו לחירות נהיה מלך.

ואמנם, כך כבר אמרו חכמים במדרש (דב"ר עה"פ ויצא עוג): "ראה גבורה שהיה בידו. ר' אבהו בשם ריש לקיש אמר לא ראה עוג מימיו לא כסא של עץ ולא ספסל של עץ ולא מטה של עץ, ולא ישב על עץ כל ימיו, שלא היה עץ יכול לקבלו, שהיה נשבר תחתיו ממשאו. אלא כל כליו בביתו היו של ברזל, שכן הוא אומר הנה ערשו ערש ברזל, וכל כלי תשמישיו (אפילו כלי האוכל) היו של ברזל". וכמה אכל ושתה כל יום? אכילתו אלף שוורים, ושתייתו אלף מידות של כל אדם (מסכת סופרים). ולא עוד, מוסיפים חכמים ואומרים (שם): אמר רשב"ל מנוול היה עוג מלך הבשן, אע"פ שהיה גבור ארכו תשע אמות ורחבו ד' אמות, והרי רחבו קרוב למחצית ארכו שאין בריות בני אדם כן, ארכו שלשה אמות ורחבו אמה, הוי שליש ארכו, והרי עוג לא היה כן, אלא רחבו ד' אמות קרוב לחצי ארכו, הוי שכריה מנוולת משונה מן הבריות. [כיון שמידותיו לאורך ולרוחב לא היו יחסית כמו שאר בני אדם].

גודלו של עוג היה כה משונה משאר הבריות, עד שמשן אחת שלו יכלו לעשות מיטה. וכך מספרים חז"ל: "פעם אחת גער בו [אברהם אבינו בעוג], ומיראתו [של אאע"ה] נפל ממנו [מעוג] שינו, ונטלו אברהם אבינו, ועשאו מיטות של שן, והיה ישן שם, ויש אומרים כסא עשאו, וישב בו כל ימיו".

ואם יש את נפשך לידע עד כמה היה עוג גדול ובעל מידותיו? אומר אבא שאול (תנחומא דברים): קובר מתים הייתי, פעם אחת רצתי אחר צבי, ונכנסתי בקולית של מת [בעצם הירץ], ורצתי אחריו שלש פרסאות. את הצבי לא הצלחתי לתפוס, אבל גם עצם הקולית לא כלתה. כשחזרתי לאחורי שאלתי של מי העצם הענקית הזאת? ואמרו לי של עוג מלך הבשן הייתה. ואם שיעור פרסה הוא 8,000 אמה, הרי ששלוש פרסאות הם 24,000 אמה. ולפי שיעורינו כיום הוא לערך ארבע עשרה וחצי ק"מ! זאת היתה רק מידת עצם הירך של עוג, ואם כן צאו וחישבו כמה היתה מידת כל גובה קומתו. וכבר ידוע כי הקרסול שלו בלבד היה בגובה 30 אמות, אותו הכה משה רבינו ע"ה במלחמה.

הרמ"ע מפאנו זצ"ל (שו"ת סי' ג') מתאר עד כמה עוג מלך הבשן היה בריה משונה. כי לא שיין לומר על ערשו ערש ברזל שהיתה "באמת איש" באמתו של עוג, שהרי אם כן "עשיתו למלך הבשן בעל מום לבלי חוק? שהרי קומתו של כל אדם ענק או ננס או בינוני שיהיה היא שלש אמות בשלו, ובפ"י שות ידים ורגלים ארבע אמות, ואם כן או יהיה אורך ערשו בלי צורך, או יהיה עוג מלך הבשן ננס באיבריו שהרי ורועותיו היו פחות מחצי ארכן הראוי להן. אלא הכוונה 'באמת איש' באמה של כל אדם רגיל והיא עשרה טפחים. והשתא אתי שפיר דערשו של עוג היה ארכה תשעים טפחים ורחבה ארבעים במדת כל אדם. זהו פשוטו של מקרא נכון וברור".

מלכותו ומקום מגוריו

עוג מלך הבשן אמנם מלך על הבשן, והיה אחד משני מלכי האמורי [בספר כפתור ופרח מביא, כי סיחון ועוג היו אחים מאב, והם התחלקו במלכותם בערי האמורי]. הוא בנה שישים עיר כל חבל ארגוב, כאשר העיר הקטנה שבהם היתה אורכה שישים מיל (מס' סופרים).

לדעת הרמב"ן (פר' דברים), עוג לא היה מבני אמורי כלל, אלא כאמור מן הרפאים, אבל כיון שמלך על האמורי נקרא מלך האמורי. ולא עוד, שתי מיטות היו לו, מטה אחת כהיותו ילד קטן, עליה מסופר בפסוק "הנה ערשו ערש ברזל", כי הכוונה לעריסה שלו בתור תינוק, ומיטה זו נותרה כאות ועדות ברבת בני עמון, להראות את גודלו, ולהשמיע כי אעפ"כ הרגו אותו. אבל מיטתו שהיתה בעשתרות בארדעי היתה לשלל ואברה.

והיכן היה מקום מושבו? גם על כך נותן הרמב"ן את דעתו וכותב, כי משמעות הכתוב "ברבת בני עמון" מלמדת אותנו, כי הארץ היתה ארץ בני עמון, אבל מקום מושבו היה בעיר שנקראת "רבה". זאת הכוונה ברבת בני עמון, בעיר רבה שבארץ בני עמון. ולא בכדי השאירו את מיטתו דווקא בעיר רבה, בארץ בני עמון. שהרי בני עמון ידעו כי הקב"ה צויה למשה רבינו שיאמר לישראל לבל להלחם בהם ולא להתגרות בהם. לכן הבינו העמונים כי בני ישראל לא יכנסו לעיר זו כדי להלחם. משום כן יכלו להרשות לעצמם להשאיר לסמל ולדוגמא את ערשו ברבת בני עמון (רשב"ם).

אמנם עוג מלך הבשן מלך על הבשן, אך, לרעת הרד"ק (דברי הימים – א פ"ה) לא מלך על כל ערי הבשן. שכן הבשן נתחלק בירושת הארץ בין בני גד ובין חצי שבט מנשה. אם כן, עוג מלך רק על אותם ערים שהיו לאחר מכן בנחלתו של חצי שבט מנשה, כמו שנאמר (בפרשתנו) ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה. אבל על חלקו של שבט גד, עליהם לא מלך עוג מלך הבשן. א"כ היה מלך רק על חצי הבשן.

מלחמת עוג בבני ישראל

כשרצה עוג מלך הבשן להלחם בישראל – מספרים לנו חז"ל (ברכות נז, ב) – אמר לעצמו: כמה גדול מחנה ישראל, שלוש פרסאות. [לדברי יונתן בן עוזיאל ששה פרסאות]. נטל הר כגודל שלוש פרסאות ורצה לזרוק עליהם. מה עשה הקב"ה הביא עליו נמלים והם חוררו את ההר, ונטל ההר על צווארו. נשתרכבו שיניו לשני הצדדים, ולא יכל להוציא את ההר מצווארו. אז נטל משה רבינו (שהיה גבוה עשר אמות) מקל בגובה עשר אמות, וקפץ עשר אמות והכה אותו בקרסולו ומת.

ממשמעות הדברים עולה כי עוג רצה לזרוק הר על בני ישראל. אלא, שהדברים אינם מחוזרים כל צורכם. שכן חכמינו ז"ל עצמם (בברכות שם) מונים דבר זה בין הדברים שיש ליתן עליהם שבח והודיה לה', והם אומרים "הרואה אבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל". הרי שלא ביקש לזרוק הר אלא אבן בלבד.

ואמנם, בספר הברית (ח"ב, מאמר י"ב דרך הקודש, פ"ה) כותב על כך בפירוש כי מה שנקראת ה"ר"א דבר גזומא. "כי גלוי וידוע לכל כי אין אדם גבור בארץ אשר יוכל לעקור הר הגדול שלש פרסה, אף גם היותר גבור שבכל בני הענק אין לו זרוע עם גבורה על אחד ההרים כזה לעשות כן. וכי בן אדם יש לו רוחב ידים להיות חובק את ידיו מרחב שלש פרסאות? וכשלו כל הברכים ורפו כל ידם מכל הגבורים לעקור ולשרש הר גדול כזה.

אפס האמת כזה, כי אבן גדולה וכבדה מאד הגביה מן הארץ ושם על ראשו לזרוק אותה בכוחו הגדול על מחנה ישראל להרוג בה הרבה מהם או רובם ע"י כח הזורק בגבורה גדולה ועל ידי כבדות וגדלות האבן. והעד לדברי לשון הברייתא שלא נזכר בה טור או הר רק 'אבן' שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל. אשר על כן כל אדם מישראל הרואה אותה האבן חייב לברך". עכ"ד. הרה"ק רבי נחמן מברסלב זי"ע כותב (ליקוטי מוהר"ן מהדו"ב סי' ח), כי עוג מלך הבשן רצה לעקור מבני ישראל את כח התפילה. שכן טורא הוא בחינת התפלה, בבחינת והביאותים אל הר קדשי, ושמתחים בבית תפלות". והווי 'בת תלתא פרסי', כי התפלה נמשכת מכח שלוש תפילות. והוא רצה ח"י לעקור מבני ישראל את כח התפילה. אבל לבסוף בני ישראל ניצחו אותו.

אימתי נולד עוג, וכן כמה היה במותו על ידי משה רבינו? על פי דברי בעל כפתור ופרח (שהובאו לעיל), הרי שיחון ועוג היו אחים. דבר זה מקורו במדרש, כי סיחון ועוג נולדו ליד חיבת נח, ממש קודם תחילת המבול. הרי לנו מכך כי עוג נולד בשנת אלף תרנ"ו – היא שנת המבול. ואימתי מת? בספר סדר הדורות מביא שיטה אחת כי עוג היה במותו יותר מבן ת"ק שנה. אלא, שדבר זה נדחה ע"י בעל סדר הדורות, על פי דברי ימי הדורות "ואַפְּסוּן־הַיְחַלְחַמַת סיחון ועוג היתה בשנת כ"א תפ"ח (לפי כל המקורות), וא"כ היה עוג במותו בן תתל"ב (832) שנים.

מעלות עוג מלך הבש"ן

באותה עת של מלחמה, אמר הקב"ה למשה רבינו ע"ה אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו וגו'. וכי למה התיירא משה רבינו מעוג מלך הבשן? חז"ל כבר ביארו לנו כי משה רבינו נתיירא שמא תעמוד לו זכותו במה שהגיד לאברהם אבינו כי נשכה לוט בן אחיו. וגם אמרו כי נתיירא שמא תעמוד לו זכותו במה שניצל מן המבול. במקום אחר מבארים חז"ל (דב"ר) כי משה רבינו ראה אותו יושב על החומה ורגליו מגיעות עד לארץ, וכל עצם ברגליו היתה בגודל י"ת אמה. נתיירא משה רבינו מגודלו וגובהו, אבל ה' אמר לו אל תירא אותו.

בעל 'באר מים חיים' כותב כזה (פרשת דברים), כי כידוע עוג מלך הבשן היה אליעזר עבד אברהם, והוא מל את עצמו בביתו של אברהם אבינו. ולא בכדי נקרא עוג, שכן

השחית כל בשר את דרכו על הארץ, אבל עוג עג עוגה ועיגול סביב עצמו, ולא חטא אלא היה קדוש. משום כן פחד ממנו משה רבינו, כיון שמל את עצמו. ועל כך השיבו הקב"ה אל תירא אותו, אל תירא מאות המילה שלו, כי כבר טימא את עצמו ותוכל לנצחו.

הרה"ק רבי נתן נטע שפירא זי"ע מקראקא, בעל מגלה עמוקות, בדרשתו שדרש בערב ר"ח שבט שנת שפ"ו, בבית הכנסת הישן בקראקא, הסביר מדוע משה רבינו התיירא מעוג. שכן כידוע, בש"ן הוא נוטריקון שמעון בן נתנאל. כי מעוג יצא התנא האלוקי רבי שמעון בן נתנאל, כמ"ש אבירי בש"ן כתרוני. ומכך פחד משה רבינו, שמא תעמוד לו הזכות האת של התנא, עד שהכהו בקרסולו, בבחינת להגל הילדים, וכך ניצחו. מי היה התנא רבי שמעון בן נתנאל? חז"ל מספרים לנו (מסכת אבות ב, ח) כי הוא היה אחד מתלמידיו של רבי יוחנן בן זכאי. ואמנם ריב"ז כשהיה מונה שבחם של תלמידיו, אמר על תלמידו זה "ירא חטא". והוא כפי המובן, ניצוץ של עוג מלך הבשן ששמר כל העת על עצמו בקדושה.

ועל מעלתו של רבי שמעון בן נתנאל מספרים חז"ל (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א), שהיה דורש במעשה מרכבה: "וכיון ששמעו רבי יוסף הכהן ורבי שמעון בן נתנאל [שר"א בן ערך דורש במעשה מרכבה], אף הם פתחו במעשה המרכבה. אמרו, יום אחד בתקופת תמוז היה, ורעשה הארץ ונראתה קשת בענן, ויצאה בת קול ואמרה להם: הרי המקום פנוי לכם והטרקלין מצוי לכם..."

הליכות והלכות לשעה ולדורות

הלכות שונות, ואף תפילות שונות למדים אנו גם כיום ממהותו ומידותיו של עוג מלך הבשן. בספר הקנה מביא כי כל מה שאמרו חכמים על מצות כיבוד וקימה כי צריכים לעמוד מלוא עיניו אינו ברשות הרבים, כי ברשות הרבים צריכים רק ד' אמות בלבד. ומלוא עיניו הוא רק בבית המדרש ובבית הכנסת. ואפילו הם גדולים אלף אמות כד' אמות הם חשובים. מוסיף וכותב בעל ספר הקנה: הדבר הוא אצל כל אדם. אבל אצל עוג אמות ויותר באמת אדם פשוט, אצלו צריכים לקום כרוחק קומתו שהם מאה אמה. כל זאת לוא היה עוג בעל שיבה וחכם אשר חייבים לקום מפניו.

גם שיעור אכילה ביום הכיפורים נוגע גם למידותיו של עוג מלך הבשן. בספר הלכות רי"ץ גיאת (הל' יוהכ"פ) כותב על פי דברי חז"ל במסכת יומא: ושנו חכמים בשיעורן בככותבת דקים להו לרבנן הכי מקיים עינוי, ולא שגא עוג מלך הבשן ולא שגא כל אדם שיעורן בככותבת. דקים להו לרבנן דבהכי מייחבא דעתיה. מיהו עוג מלך הבשן מייחבא דעתיה פורתא וכל אדם מייחבא דעתיה טובא. גם שיעור של ג'לוא קומצו, מלוא חפניו ומלוא לוגמיו משערים גם כדי עוג מלך הבשן (מחזור ויטרי סי' שמה), שכן כל אחד ואחד לפי שיעורו שלו.

בספר השל"ה הק' (שער האותיות, עמק ברכה י"ב) מביא תפילה מיוחדת, אשר מן הראוי לכל אדם לומר אותה בכל ערב ש"ק לאחר שהוא טובל במקוה, להודות לה' על שניצול מארבע מיתות בית-דין. שכן עצם הטבילה היא כמות ארבע מיתות ביד – סקילה, שריפה, הרג וחנק. בתוך התפילה, לגבי חלק הסקילה כותב השל"ה כי יש לומר: "ואם נתחייבתי לפניך סקילה, יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שתצילני כמו שהצלת את משה רבינו ע"ה, כמ"ש הכתוב עוד מעט וסקלוני וניצול, וכן כמו שהצלת את משה וישראל מאבן שבקש עוג מלך הבשן להפיל עליהם וניצולו, כן תצילני ברוב רחמך הרבים וחסדיך הגדולים" וכו'. [גם מדברי השל"ה משמע שהוא נוקט כי עוג ביקש לזרוק אבן על ישראל, ולא הרן].

ולסיום. מכל המקורות משמע אפוא כי עוג מלך הבשן נוצח על ידי משה רבינו ונהרג במלחמה. אבל מן הנכון להביא כאן את דבריו של ספר עץ הדעת טוב (פרשת דברים) שכוחב כי עוג מלך הבשן כלל לא מת. וזה לשונו: "כי רק עוג מלך הבשן נשאר וכו'. נודע כי עוג הוא אליעזר שנכנס חי לגן עדן, וזה על כי שמר בריית קודש אשר השומרו נקרא צדיק, ע"ש ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ (ישעיה כא), ארץ החיים הקיימת לעד לעולם".

אל אב בחודש אב

מאת: א. גוי

פרושים השמים

תכולים, בוהקים

ושמש יוקדת חמה,

צמא כל עלעל

לאגל של טל

יבשו כבר רגבי אדמה.

שולט כאן הקיץ

פרש אדרתו

מראה את הודו ברמה,

ובן מתקרב

ברטט וחיל

אל אביו זה עתה הוא

כמה.

הגיע לכאן

נסע מסעו

בעצם תשעת הימים,

כי כמעט כבר תשש

כח סבל שלו

אז בא הוא לפרוק

השקים.

★ ★ ★

אל מול מתנשא

הכותל מורם

שממנו לא וזה שכינה,

לפניו אבנים

הוא מביט למולן

ושפתו – ארשתה

הומיה.

כן בא הוא לכאן

מזה דור ודור

הוא וכמוהו רבים,

נושא כך הבן

משא גלותו

במשך מאות בשנים.

ולמול אבנים

מתרפק הוא בוכה

על אבא חנון ורחום,

הבט נא, ראה,

שכינת קדשך –

מתי מעפר היא תרום?

★ ★ ★

פרושים השמים

תכולים, בוהקים

ובן מאביו עוד שואל,

על אלו ימים

יהפכו לשמחה

עת בוא לציון הגואל.

